

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖҶҶИШГОҶИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҶМОНИ
ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҶСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

Ба ҳуқуқи даснавис

**УДК 378: 796 (575, 3)
ББК 74, 58 + 75, 1 (2 тадж)
Д – 13**

ДАВЛЯТБОЕВА САРВИНОЗ АБДУМАЛИКОВНА

**ШАРОИТҶОИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ ФАЪОЛНОКИИ
МАЪРИФАТИИ ДОНИШҶУЁН ДАР МАШҶУЛИЯТҶОИ
СОТСИОЛОГИЯИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ
(дар мисоли Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон
ба номи С. Раҳимов)**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагоғӣ аз
рӯи ихтисоси 13.00.01 – педагоғикаи умумӣ, таърихи педагоғика ва
таҳсилот (илмҳои педагоғӣ)

Роҳбари илмӣ: доктори
илмҳои педагоғӣ, профессор
Сафаров Ш.А,

ДУШАНБЕ - 2021

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	3
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГӢ ВА ВИЖАГИҲОИ ПЕДАГОГИИ МАШҒУЛИЯТҲОИ СОТСИОЛОГИЯИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ	
1.1 Вижагиҳои методологӣ ва педагогии омӯзиши сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш.....	17
1.2 Зарурат ва аҳамияти ворид кардани таълими фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар муассисаҳои таҳсилотилии касбӣ.....	38
1.3 Шароитҳои педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш	58
Хулосаи боби 1	79
БОБИ 2. САМАРАНОКИИ КОРҲОИ ТАҶРИБАВӢ-ОЗМОИШӢ ОИДИ ТАШАККУЛИ ФАЪОЛНОКИИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШҶӮӢ ДАР МАШҒУЛИЯТҲОИ СОТСИОЛОГИЯИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ	
2.1 Таъмини омодагии омӯзгор ба ташаккул додани фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш.....	81
2.2. Ташкили раванди таҳсилот мутобиқи амсилаи педагогии таълими фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш».....	101
2.3. Кори таҷрибавӣ-озмоишӣ, натиҷа ва таҳлили он.....	121
Хулосаи боби 2.....	145
ХУЛОСА	147
ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА	154

МУҚАДДИМА

Муҳимият ва зарурияти мавзӯи таҳқиқот. Низоми самарабахши маориф яке аз омилҳои асосии таъмини пешрафту инкишофи босуботи иқтисодиёт ва ҷомеаи ҳар кишвар, аз он ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҳамроҳ шудани Тоҷикистон ба фазои умумичаҳони таҳсилот, иваз шудани парадигмаи маориф, ташаккули тарҳи нави миллии он масъалаҳои сифати омодагии кадрҳои педагогӣ - онҳоеро, ки вазифаи тарбияи насли наврасро бо тарзи тафаккури инноватсионӣ, бо ҷаҳоншиносии рушдфто ва шуури фарҳангии пурғунҷоиш иҷро хоҳанд кард, бе таваҷҷӯҳ намегузоранд. Барои иҷрои ин вазифаҳо педагоге зарур аст, ки ба ӯ тарзи эҷодии тафаккур ва қобилияти амалӣ кардани ҷараёнҳои инноватсионӣ хос мебошад. Дар шароити дигаргуниҳои амиқи ҳаёти ҷомеаи муосир ва кулли инсоният коркарду татбиқи стратегияи босамари инкишофи мактаби олий аҳамияти хоса касб мекунад.

Дар ҷаҳони муосир ҷустуҷӯи шиддатноки салоҳиятҳои пойгоҳӣ ва калидии инсонии асри XXI идома дорад ва ин имкон медиҳад, ки бо ёрии онҳо инсон мушкilotи ҳаётии худро сарбаландона ҳаллу фасл намояд. Дар миёни салоҳиятҳои номбурда мустақилият ҷойгоҳи вижа дорад, ки асос ва дар як вақт шарт ва нишондиҳандаи рушди дигар салоҳиятҳо, аз қабилӣ эҷодкорӣ, тафаккури эҷодӣ, муошират, дастурдиҳӣ ва ғайра мебошад. Муҳимтарин намуди мустақилияти инсон ғаълонокии маърифатии ӯст, ки таҳти таъсири бисёр омилҳо, қабл аз ҳама, таҳти таъсири муассисаи таҳсилоти олии касбӣ (минбаъд, МТОК) ташаккул меёбад. Дар шароити кунунӣ ҷомеа ва давлат ба рушди салоҳиятнокии хатмкунандагони МТОК талаботи зиёд пешбинӣ кардааст. Интизор меравад, ки хатмкунандагони МТОК на танҳо ба иҷрои шаклҳои алоҳидаи кори мустақилона, балки ба амалисозии ғаълоияти мустақилонаи маърифатӣ дар раванди таҳсилоти муттасил қодир хоҳанд буд.

Дар баробари ин таҳлили маълумоти эмпирикӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ шаҳодат медиҳанд, ки донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар муайян кардани мақсадҳои фаъолияти мустақилонаи маърифатии худ, дар раванди банақшагирии амалҳои худ барои расидан ба ҳадафҳои худ ба душвориҳои чиддӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Онҳо дар ин кор равишҳо ва шаклҳои хеле маҳдуди амалишавии фаъолияти мустақилонаи маърифатиро истифода менамоянд.

Масъалаҳои омодагии кадрҳои педагогӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии давлатӣ инъикос ёфтаанд. Дар «Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» ва Қонун «Дар бораи маориф», ки бо таҳрири нав (с.2013) қабул гардид, баланд бардоштани сатҳи сифати омодагии мутахассисони босалоҳият ва кордон яке аз вазифаҳои муҳим ва арзишманд арзёбӣ мешавад. Барои иҷрои ин вазифа низоми самарабахши идоракунии маорифро бунёд кардан зарур аст, ки ташаккули шахсияти кордону босалоҳият, мутахассиси рақобатпазирро таъмин мекунад, ки ба мустақилона ва эҷодкорона ҳал кардани масъалаҳо қобил аст, аҳамияти шахсӣ ва ҷамъиятии фаъолияти касбиро дарк менамояд, барои натиҷаҳои он масъулият ҳис мекунад.

Аз маълумоти эмпирикӣ чунин бармеояд, ки дар шароити кунунӣ омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии мушкилоти фаъолияти мустақилонаи маърифатиро эътироф намоянд ҳам, аммо аксаран, ҳангоми интиҳоби тарзу шаклҳои мусоидат ба рушди он душворӣ кашида, на ҳамеша раванди таҳсилотро бо дарназардошти вижаҳои синнусолии донишҷӯён, шавқу рағбат, қобилият ва таҷрибаи ҳаётии онҳо роҳандозӣ мекунанд.

Сатҳи омӯзиш ва коркарди мавзӯи таҳқиқ. Дар илми педагогика захираи муайяни донишҳо оид ба масъалаи мазкур андӯхта шудааст. Таҳқиқот барои кашфи моҳияти фаъолияти маърифатии донишҷӯён, омилҳои он, шароити инкишофи он аз тарафи муҳаққиқон О.В. Петунин, Н.А.Половников, Т.И.Шамов ва дигарон анҷом дода шудааст. Пажӯҳишҳои муҳаққиқон М.В.Богданов, А.Н.Болотов, М.В.Веденкин,

Л.В. Жаров, О.А.Кириллов ва дигарон ба самти ошкор намудани имконоти рушди фаъолнокии маърифатӣ дар МТОК бахшида шудаанд.

Усулҳо ва шаклҳои гуногуни кори мустақилонаи донишҷӯён дар вақти дарс аз ҷониби О.А. Кириллов, Е.В. Преображенская, дар вақти берун аз дарс дар МТОК аз тарафи О.А.Вихрова, Р.С.Есян, О.В. Комисов, дар шароити хона, аз тарафи Т.А. Капитонов ва дигарон кашф ва мавриди таснифу танзим қарор дода шудаанд.

Доир ба таҳқиқи масъалаи муаммо ва мушкилоти шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён муҳаққиқони хоричӣ, аз ҷумла пажӯҳишгарони Федератсияи Россия машғул шудаанд. Аз ҷумла, муҳаққиқон ва олимони соҳаи педагогика ва психология - Д.Б. Богоявленская, Л.И. Божович, Л.Г. Виготский, И.А. Зимняя, А.В. Петровский, О.В. Петунин, К.Н. Поливанова, Н.А. Половникова, Г.А. Сукерман, Е.И. Санина, Д.Б. Элконин ва дигарон бештар моҳияти фаъолияти маърифатиро мавриди баррасӣ қарор додаанд.

Инчунин олимони Е.С. Заир-Бек, О.Е. Лебедев, С.А. Писарева, Е.В. Пискунова, Т.М. Ковалева, Н.Ф. Радионова, А.П. Тряпитсина, Л.М. Перминова ва дигарон таваччуҳи бештари хешро ба таҳқиқи моҳият ва ташкили раванди таҳсилот дар МТК- и муосир равона сохта, дар ин замина пажӯҳишҳои домандор таълиф намудаанд.

Дар таҳқиқоти Т.П. Авдулова, Н.В. Бордовская, Л.В. Боровикова, С.Г. Вершловский, Б.С. Волков, Е.В. Емельянова, Т.В. Иванова, С.В. Кривтцова, А.А. Реан, Л.А. Регуш, Т.В. Романова ва дигарон бошад, масъалаҳои имконот ва мушкилоти донишҷӯёни кунунӣ дар соҳаи маориф ва умуман омӯзишу таълим баррасӣ шудаанд.

Дар баробари ин, асарҳои илмии О.А. Вихрова, А.С. Воловоденко, О.Б. Даутова, А.М. Каменский, О.В. Комисова, Е.С. Полат, В.И. Слободчиков, Е.В. Яновитская, В.А. Ясвин ва дигарон доираи пажӯҳиши кашфи имконоти фаъолияти педагогӣ дар рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯёнро фаро гирифтааст.

Донишмандони тоҷик М.Лутфуллоев, Ф.Шарифзода, И.Х. Каримова, Қ. Қодиров, Ш.А.Шаропов, Ч.Шарифов, А.Нуров, Т. Шукуров, У.Зубайдов, А.М.Миралиев, Ч.Файзалиев, Т.Намозов, Ш.Сафаров, Д. Каримова, Л.А.Губанова асарҳои илмӣ худро ба ҳаллу фасли ҳамин мушкилот дар шароити кунунии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида, дар ин мавзӯ рисолаҳои илмӣ, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ ва мақолаҳои илмӣ таълиф намудаанд.

Дар натиҷаи тадқиқоти муҳаққиқон Е.В. Преображенская, В.Н. Пустовойтов, И.Д. Фелдштейн ва дигарон назария ба исбот расидааст, ки наврасон аз сабаби фаъолияти баланди маърифатӣ доштан ва ба онҳо дастрас будани технологияҳои иттилоотӣ, дар ҷиҳати рушди фаъолнокии маърифатӣ дорои имконоти махсус мебошанд. Аммо дар таҳқиқоти дар боло номбаршуда, рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар доираи мантиқи ҳамон талабот тарҳрезӣ шуда буд, ки нисбат ба МТОК яқхела ва умумӣ пешбинӣ мешуд. Ҳамчунин, дар тадқиқотҳои мавҷуда шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, аз ҷумла дар МТОК-и муайян, ба монанди Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов (ДТҚТ) мавриди таҳқиқ қарор дода нашудааст.

Ҳамин тавр, дар ин масъала як силсила **ихтилофҳо** ба назар мерасанд, ки бояд ҳаллу фасли худро пайдо намоянд:

- ихтилофҳо байни талаботи муосири фаъолнокии маърифатии донишҷӯён ва рушди он дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҚТ ба номи С. Раҳимов;

- ихтилофҳо байни зарурати рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар МТОК ва норасоҳои тайёрии омӯзгорон, инчунин ёриӣ падару модарон ҷиҳати расондани кӯмак ба донишҷӯён дар раванди мазкур;

- ихтилофҳо байни талаботи амалии таҳсилот дар дониши нави педагогӣ оид ба рушди шароити педагогии ташаккули фаъолнокии

маърифатии донишчӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҚТ ба номи С. Раҳимов.

Муаммо ва ихтилофҳои мазкур, аз як тараф мушкилоти илмии марбут ба ҷустуҷӯи дониши нав оид ба вазифаҳо, муҳтаво, усулҳо ва шаклҳои ташкили раванди таҳсилоти нигаронидашуда ба рушди шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишчӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҚТ ба номи С. Раҳимовро муайян намуд ва аз ҷониби дигар сабаби асосии интихоби мавзӯи мавриди назар ва таҳқиқи он гардид.

Мақсади таҳқиқот: ба тавассути усулҳо ва методҳои илмиву озмоишӣ ошкор ва асоснок намудани шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишчӯён дар мисоли ДТҚТ ба номи С. Раҳимов дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш.

Объекти таҳқиқот: раванди рушди фаъолнокии маърифатии донишчӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҚТ ба номи С. Раҳимов.

Мавзӯи таҳқиқот: шароити педагогии рушди фаъолияти маърифатии донишчӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҚТ ба номи С. Раҳимов.

Фарзияи таҳқиқот: ба инкишофи фаъолнокии маърифатии донишчӯёни МТОК мусоидат мекунанд, агар:

- ба танзим дарорории раванди таҳсилот, яъне махсусиятҳои ҳатмӣ ва раванди марҳилавии азхудкунии вазифаҳо аз тарафи донишчӯён ва амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҚТ ба номи С. Раҳимов ҳамчун яке аз ҳадафҳои пешбар, ба рушди фаъолнокии маърифатии донишчӯён нигаронида шавад;
- маҷмӯи вазифаҳои намунавӣ дар муҳтавои амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатии донишчӯён инъикос гарданд;

- чузъиёт ва меъёрҳои муайянкунандаи дараҷаи ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар муассисаҳои таълимии тарбияи ҷисмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор карда шавад;
- маҷмӯи шароитҳои педагогии таъминкунандаи самаранокии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҚТ ба номи С. Раҳимов фароҳам оварда шавад;
- модели ташаккули фаъолияти маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҚТ ба номи С. Раҳимов таҳия гардад.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- таҳқиқи зарурат ва аҳамияти ҷорӣ кардани фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ;
- муайян кардани вижагиҳои методологӣ ва педагогии таълими сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;
- ошкор сохтани шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;
- муайян кардани механизмҳои таъмини тайёрии омӯзгор ба ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;
- муайян намудани самти ташкили раванди таҳсилот мутобиқ бо модели таълим фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»;
- роҳандозӣ намудани таҳқиқоти таҷрибавии шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҚТ ба номи С. Раҳимов.

Асоси методологии таҳқиқотро таълимот дар бораи моҳияти иҷтимоии шахсияти инсон, дар бораи нақши фаъолият ва муошират дар

инкишофи он, концепсияи психологҳо ва педагогҳо оид ба эҷод, асосҳои фалсафии маърифат, ҳамчунин фаҳмиши фаъолият ҳамчун воситаи худтатбиққунии инсон дар чараёни меҳнат; фалсафаи муносибати субъективию инсонгароёна, ҳадафмандии фаъолияти касбӣ, концепсияи мундариҷаи муосири таҳсилот, концепсияи тарҳи ба фаъолият нигаронидаи таҳсилоти педагогӣ, муносибати субъектӣ, шахсӣ, эҷодкорона, аксиологӣ, акмеологӣ, яклухт, контекстӣ ва муназзам ба ташкили раванди таълими омӯзгорони оянда, дидгоҳҳо ва коркардҳои илмӣ оид ба масъалаҳои моҳият ва фаҳмиши салоҳияти касбию педагогӣ ва кордонии омӯзгор; ҳамбастагии назария ва амалия, тамоюлҳои рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар, ки дар ҳуҷҷатҳои меъёрӣ инъикос ёфтаанд, ташкил дод.

Методҳои таҳқиқот: дар раванди таҳқиқот методҳои психологӣ-педагогӣ, таълимӣ-методӣ, усулҳои мантиқӣ-таърихӣ мушкилоти таҳқиқшаванда ва муқоисавию қиёсӣ нисбат ба ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён, мушоҳидаҳои мустақим ва бавоситаи фаъолияти омӯзгорон ва донишҷӯён, пурсиш, мубоҳиса, мушоҳида, муқобилгузорӣ истифода шудаанд. Дар раванди таҳқиқот ва озмоишҳо аз таҳлили назариявии сарчашмаҳои илмӣ, таҳлили ҳуҷҷатҳои таълимӣ-методӣ, омӯзиш ва паҳн намудани таҷрибаи пешқадами педагогӣ дар самти ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён ҷои хосаро ишғол менамояд. Гузаронидани пурсишномаю тестҳо, мушоҳидаву суҳбатҳо ва методи математикии коркарди натиҷаҳои таҳқиқот истифода бурда шудааст.

Соҳаи таҳқиқ: мундариҷаи кори рисолаи илмӣ ба шаҳодатномаи ихтисоси 13.00.01 –педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ) мувофиқ аст.

Пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоишии таҳқиқот: Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов.

Марҳилаҳо ва ташкили таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳила гузаронида шуд:

Дар марҳилаи якум (солҳои 2016 - 2017) дар асоси таҳлили назариявӣ, синтез (омезиш) ва ҷамъбастанӣ тавассути методика ва методологияи таҳқиқот муайян карда шуда, моҳияти тавсифии мафҳумҳои «фаълнокии маърифатӣ», «рушди фаълнокии маърифатӣ» равшан гардида, зухуроти асосии фаълнокии маърифатӣ ошкор карда шуданд. Инчунин мушкилоти синнусолӣ ва имконоти донишҷӯён ҳамчун омил дар рушди самти фаълнокии маърифатии онҳо мавриди омӯзиш қарор гирифта, маҷмӯи вазифаҳои намунавии амалисозии фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ аз тарафи донишҷӯён асоснок ва имконоти Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов дар рушди фаълнокии маърифатии донишҷӯён кашф карда шуданд.

Дар марҳилаи дувум (солҳои 2017 - 2018) барномаи таҳқиқоти таҷрибавию озмоишӣ оид ба рушди шароити педагогии ташаккули фаълнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҚТ ба номи С. Раҳимов асоснок ва амалӣ карда шуданд. Дар чараёни татбиқи барномаи мазкур шароити педагогии рушди фаълнокии маърифатии донишҷӯён мавриди озмоиш қарор дода шуд. Дар марҳилаи дигаргунсозии озмоишӣ усули ба таври даврагӣ фаро гирифтани донишҷӯён дар ҳалли масъалаҳои фаълнокии мустақилонаи маърифатӣ амалӣ гардид.

Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2018 – 2019) санҷиш, ҷамъбаст, танзиму таснифи натиҷаҳои озмоиши педагогӣ ва хулосабандии таҳқиқот роҳандозӣ гардида, рисолаи илмӣ мураттаб гардид.

Навгонии илмии таҳқиқот аз инҳо иборат мебошад:

- таъсири муносибати дифференсиалӣ ё худ фарққунанда доштани омилҳо ба рушди фаълнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҚТ ба номи С. Раҳимов дар асоси баҳисобгирии шавқу рағбат ва дастоварди онҳо дар фаълнокии мустақилонаи маърифатӣ асоснок шудааст;
- мувофиқати шаклҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ дар ташкили фаълнокии маърифатӣ ва ягонагии амал асоснок шудааст;

- дар асоси нишондиҳандаҳои натиҷаи озмоиш вижагиҳои фаъолнокии маърифатии донишҷӯён ошкор ва душворихое, ки дар раванди амалисозии фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ донишҷӯён бо он рӯ ба рӯ мегарданд, маълум ва баррасӣ шудаанд;
- вобастагии рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён аз маҳорати педагогии омӯзгорон ва кӯмаки рафиқон исбот карда шудааст;
- аҳамият ва имконоти фаъолнокии маърифатӣ барои интиқоли мутақобилаи малакаҳо дар ҳалли масъалаҳо ҳангоми дарс ва берун аз дарс нишон дода шудааст;
- барои аввал моҳияти таълимӣ-педагогии падару модарон оид ба муаммои рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар он аст, ки:

1. Қонуниятҳои дарки фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар мисоли машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҚТ ба номи С. Раҳимов исбот карда шуда, ҳамчун ҳадаф, ҳосият, раванди марҳилавии таҳсилот ва дар асоси усули вазифавӣ моҳияти фаъолнокии маърифатии донишҷӯён ва рушди он ошкор гардидааст;

2. Робитаи мутақобилаи масъалаҳои намунавии амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатии донишҷӯ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҚТ ба номи С. Раҳимов, ки ба ҳалли онҳо мусоидат мекунанд, тавсиф гардида, робитаи рушди фаъолияти маърифатии донишҷӯён бо салоҳиятҳои калидии дархостшаванда дар ҷомеаи муосир ошкор шудааст.

3. Марҳилаҳои ташкили раванди таҳсилоти ба рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён нигаронидашуда, ки он дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҚТ ба номи С. Раҳимов асоснок гардидаанд; маълумоти муфассал дар бораи усули тафриқавӣ ва нақши он дар заминаи баҳисобгирии шавқу рағбатҳо ва дастовардҳои донишҷӯён дар фаъолнокии инфиродии маърифатӣ, дар раванди татбиқ

муайянкунии тафовути шаклҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ, саҳми фаъолияти ягонагӣ дар равнди пешравии нақши муносибати боарзиши ташаккулёфтаи донишҷӯён ба фаъолнокии инфиродии маърифатӣ асоснок гардидаанд;

4. Зарурати такмилдиҳии дучонибаи технологияҳои таълимии анъанавӣ ва муосири таҳсилот дар равнди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён, дар мисоли машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҚТ ба номи С. Раҳимов ба исбот расидааст.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аз инҳо иборатанд:

1. Методҳои санҷидашудаи муттасили омӯзиши дастовардҳо ва мушкилоти донишҷӯён дар ҳалли масъалаҳои амалисозии фаъолнокии инфиродии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши муассисаҳои таълимии тарбияи ҷисмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва пешниҳод гардидаанд, ки он барои рушди фаъолнокии маърифатии донишомӯзон ёрии амалӣ мерасонад;

2. Оид ба татбиқи фаъолнокии мустақилонаи маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҚТ ба номи С. Раҳимов маҷмӯи вазифаҳои махсустархрезшуда коркард ва амалӣ гардидаанд, ки онҳо ба рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён имкони таъсиррасонии мақсаднокро фароҳам меоранд;

3. Усулҳо ва шаклҳои фарогирии донишҷӯён ба фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши муассисаҳои таълимии тарбияи ҷисмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳалли масъалаҳои таълимӣ-маърифатӣ ва таълимӣ- амалӣ пешниҳод шудаанд;

4. Барномаи омодагии омӯзгорон ва падару модарон барои рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар шароити кунунӣ таҳия гардида, аз санҷиш гузаронида шудааст.

Саҳми шахсии унвонҷӯ дар таҳқиқот аз инҳо иборат аст: - иштироки

бевоситаи муаллиф дар тамоми марҳилаҳои таҳқиқот, дар масъалаҳои таҳлили кори илмӣ, ҷамъоварии мавод ва таҳлили амиқи адабиёти илмӣ, таҳлил ва шарҳу тафсири маълумоти дарёфтшуда ва ба низом даровардани онҳо, коркарди мушоҳида ва таҷрибаву озмоиш бо зикри натиҷаҳои ноилшуда; муайян кардани шароитҳои ташаккули ғаълонокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш; коркард ва таҳияи амсилаи (моделҳои) ташаккули ғаълонокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш; тариқи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ санҷидани таъсири технологияи коркардшуда дар ташаккули ғаълонокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш.

Эътимоднокӣ ва асоснокии нуктаҳои асосӣ ва хулосаҳои таҳқиқот.

Хулосаҳо ва нуктаҳои асоснокгардида бо унсурҳои назариявии рисола ихтилоф надоранд. Зеро танзими онҳо дар таҳлили ғояҳои педагогии муҳаққиқони гуногун, қатъияти методҳои таҳқиқот бо ҳадафҳои матраҳгардида, бисёрҷанбагӣ ва бардавомии таҳқиқоти роҳандозишаванда дар саҳиҳи назариявӣ ва амалӣ, тасвиби натиҷаҳои бадастомадаро таъмин намудаанд.

Тавсиб ва татбиқи амалии натиҷаҳои таҳқиқот. Матлабҳои асосии назариявӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар ҷаласаҳои кафедраи педагогика ва ҷомеашиносии ДТҚТ ба номи С. Раҳимов, дар конференсияҳои байналмиллалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ ироа ва дар маводҳои онҳо ҷоп гардидаанд. Мӯхтаҳои таҳқиқот дар 12 адад мақолаҳои ҷопшудаи муаллиф аз он ҷумла, 3 дастури таълимӣ-методӣ, инчунин 7 адад мақола, ки дар маҷаллаҳои тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд, иъикос ёфтаанд.

Нуктаҳои зерин барои ҳимоя пешниҳод мешаванд:

1. Ғаълонокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҚТ ба номи С. Раҳимов

баёнқунандаи таҳсилоти шахсӣ-инфироӣ буда, дар он қобилияти донишҷӯ, хангоми кӯмаки омӯзгор дар раванди амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатии ӯ, чиҳати иҷрои вазифаҳои намунавӣ дар асоси донишҳо оид ба чунин фаъолият зоҳир мешавад. Фаъолияти мазкур дар заминаи омӯзиш, таҷрибаи ҳаётӣ ва муносибати арзишманди инсонӣ амалӣ мегардад. Вазифа ва шартҳои аввалиндарҷаи амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ инҳо мебошанд:

- муайян кардани ҳадафи фаъолнокии мустақилонаи маърифатии дарпешистода;
- интихоб, таҳлил, ҷамъбаст ва танзиму таснифи иттилооти манбаъҳои гуногун, аз ҷумла электронӣ, ки барои расидан ба ҳадафҳои фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ зарур мебошанд;
- муайян кардани усулҳои иҷрои фаъолияти маърифатӣ;
- амалисозии шаклҳои гуногуни фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ;
- арзёбии натиҷа ва воқуниши фаъолияти иҷрогардида;
- муаррифии натиҷаҳои фаъолият.

2. Рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши муассисаҳои таълимии тарбияи ҷисмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳайси муайянқунандаи мақсади раванди таҳсилот, бо дастгирии ҳадафмандонаи омӯзгор самти азхудкунии марҳилавии маҷмӯи вазифаҳои амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатии донишҷӯён амалӣ мегардад.

Таснифи марҳаливӣ дар рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҚТ ба номи С.Раҳимов, ҳамчун «ҳаракат» - аз рушди муносибати мусбат нисбат ба фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ ба сӯи рушди малакаҳо ва татбиқи он, сипас интиқол додани малакаҳои ташаккулёфта дар ҳолатҳои гуногуни фаъолнокии маърифатӣ шинохта мешавад.

3. Нишондиҳандаҳои рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҶТ ба номи С. Раҳимов аз инҳо иборат мебошанд:

- динамикаи мусбат дар муносибати мақбули донишҷӯён ба раванди фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ;
- пешравии мусбат дар рушди малакаи иҷрокунии масъалаҳои намунавии фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ;
- камшавии вобастагӣ аз таъсири омилҳои гуногун, ба монанди кӯмаки омӯзгор ва ё дӯстон, яъне баландшавии дараҷаи мустақилият;
- интиқол додани малакаҳои амалисозии фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ дар дарс оид ба ҳалли масъалаҳои фаъолияти мазкур берун аз дарс ва баръакс.

4. Ба рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни муосир дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҶТ ба номи С. Раҳимов чунин шароити педагогӣ мусоидат мекунад:

- дар сохтор ва раванди таҳсилоти донишҷӯён муайян ва чудо кардани вазифаҳои намунавӣ, воситаҳои фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ, ки ба талабот ва имкониятҳои синнусолии онҳо мутобиқат дорад, инчунин вижагии соҳаи фаннӣ ва хусусиятҳои фаъолиятро инъикос менамоянд;
- татбиқи муносибати тафриқавӣ дар ташкили марҳилаҳои гуногуни раванди таҳсилоти ва рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар асоси баҳисобгирии муносибатҳо ва дастовардҳои онҳо дар ин замина. Инчунин бо назардошти шаклҳои инфиродӣ ва гурӯҳии корҳо ва ягонагии фаъолият;
- ташкили раванди маърифатнокгардонию волидайн, ки фарогири шиносии мушкилоти фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар рушди шахсияти онҳо дар ҷаҳони муосир бошад. Ҳамчунин бо усулҳои кӯмакрасонӣ ба донишҷӯён дар рушди фаъолнокии маърифатии онҳо

боназрдошти вижагиҳои донишҷӯёни муосир ва мушкилиҳои марбут ба онҳо.

Сохтори диссертатсия. Рисолаи илмӣ аз муқаддима, ду боб, хулоса, феҳристи адабиёт, ки 127 номгӯи адабиётро дарбар мегирад иборат буда, дар 152 саҳифаи компютерӣ инъикос ёфтааст.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГӢ ВА ВИЖАГИҲОИ ПЕДАГОГИИ МАШҒУЛИЯТҲОИ СОТСИОЛОГИЯИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ

1.1 Вижагиҳои методологӣ ва педагогии омӯзиши сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш

Таҷрибаи рушди маърифати илмӣ оид ба пайвастагии узви чанбаҳои ашёю мухтавоӣ бо чанбаи методологӣ дар доираи ҳар гуна концепсияи илмӣ шаҳодат медиҳад. Аммо ин, албатта маънои аз миён рафтани худуди миёни методология ва назарияро надорад, зеро «.. агар методология масъалаҳои оид ба ҳуди раванди ба даст овардани донишхоро баррасӣ намояд, он гоҳ назария - дар бораи донишҳо оид ба ҳуди воқеият мебошад. Ба баёни дигар, назария ва методология бо якдигар ҳамчун ҳадаф ва восита робита доранд» [50,С.116].

Дар шароити кунунӣ мубрам будани методология ҳамчун асоси бунёдӣ, ки мулоҳизаи амиқи соҳаи тарбияи ҷисмониро имконпазир месозад, ғавқуллода афзудааст. Аз солҳои 70-уми асри гузашта мутахассисон болои масъалаҳои оид ба эҷод намудани таҳкурсии назариявии тарбияи ҷисмонӣ (ё ТНТҶ), ки ҳам аз нуқтаи назари амалӣ ва ҳам аз дидгоҳи методологӣ барои муосиркунонии соҳаи таҳсилоти тарбияи ҷисмонӣ ғавқуллода муҳим аст, ба таври муассир мулоҳизаронӣ мекунанд. Дар ҳамин ҳол, сухан дар бораи ба даст омадани ин ё он дастоварде намеравад. Аммо дар замони ҳозира мулоҳиза дар бораи вобастагии бевоситаи донишҳои назариявӣ аз дараҷаи тасвияти таҳкурсии методологии онҳо қобили ҳеҷ гуна шакку шубҳа нест [36,С.200],[2,С.48-51].

Ба баёни дигар, чунин робитаи наздики байниҳамдигарии миёни мафҳумҳои «методология» ва «назария»-ро қайд намуда, бояд масъалаи аввал будани методологияро нисбат ба назария дар хотир дошт.

Дар ин робита, ҳангоми баррасии таҳқиқоти мазкур муҳимтарин нақши дониши методологиро, ки муҳаққиқ онро «вазифаи танзимӣ ва ҷанбаи стратегии он дар арзёбии самаранокӣ ва ташкилии ҷиҳатҳои фаъолияти илмию маърифатӣ ё илмию дигаргунсозанда» тавсиф менамояд, наметавон нодида гирифт. Чунки маҳз ба туфайли он мо ҳангоми дарёфти донишҳои нави эмпирикӣ ва назариявӣ дар бораи объектҳои педагогӣ, ки муайян кардани самти стратегии таҳқиқоти илмиро дар ҷараёни коркарди муҳтавои назарияҳои мушаххаси педагогӣ имконпазир месозад, самтгирӣ карда метавонем.

Дар робита бо ин дар пайвандгоҳи ҳазорсолаи гузашта ва имрӯза ба рушди асосҳои методологии илмҳо така карда шуд, зеро маҳз дониши методология сабки тафаккури илмиро ба вучуд оварда, рушди минбаъдаро ба тарафи сатҳи болотари инкишофи донишҳои назариявӣ имконпазир менамояд, то ки аз тавсифоти сирфан эмпирикии объект ё падида ба дидгоҳи таҷрибавӣ назариявӣ ва асосноккунии онҳо гузашта шавад [5,С.51-54].

Дар тӯли давраи мавриди баррасии мо дар тарбияи ҷисмонӣ ғояи ташаккули инсонӣ ҳамаҷаҳади рушдёрӣ, мутаносиб, тоҷ, баҷардӯстона ва инсонгароӣ, озодманиш ва демократӣ намудани равандҳои таълиму тарбия ҳангоми аҳамияти рӯзафзуни ҷанбаи маънавӣ дар тарбияи шахс ва ҷузъи фарҳангии он ва умуман ақлоникунони тарбияи ҷисмонӣ ба мақоми аввал мебарояд. Агар пештар танҳо тайёрии ҷисмонии инсонро арзиши асосии тарбияи ҷисмонӣ ҳисоб мешуда бошад, пас дар замони ҳозира инсонӣ дар қаринаи машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ баррасишаванда, дар ҳамоҳангии оғозҳои ҷисмонӣ ва маънавӣ, дар ҷудоинопазирӣ ва ягонагии ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва биологӣ тасаввур мегардад [70,С.12-23].

Ҳамин тавр, тасодуфӣ нест, ки дар охири асри гузашта тавачҷуҳ ба ҷанбаҳои назариявӣ методологии тасаввурӣ соҳаи тарбияи ҷисмонӣ тақвият ёфт. Дар ин бобат диссертатсияи доктории Лубишева Л.И [60,С.58]. қобили қайд аст, ки дар он масъалаҳои асосҳои ташкилӣ ва

назариявию методи ташаккули донишчӯёни тарбияи ҷисмонӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, Матвеев А.П. [75,С.73] таҳқиқоти худро ба баррасии асосҳои методологӣ ва назариявии фанни «тарбияи ҷисмонӣ» дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бахшидааст, пажӯҳишҳои ба ҳамин мавзӯ бахшидашудаи Наталов Г.Г.[92,С.2-9] ва Николаев Ю.М. [92,С.2-9] тасдиқи бозғаймӣ тақвияи тавачҷуҳ ба масъалаҳои мантиқ ва назарияи тарбияи ҷисмонӣ, ба мушкилотҳои ҳамгироии донишҳои бисёрҷанбаи назариявӣ дар бораи фанни мазкур мебошад.

Сеяки аввали садаи гузашта бо рушди басо заифи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тавсиф мешуд. Ҳаракати тарбияи ҷисмонӣро варзиш ба қадри созмонёфтагии нозими худ, бо миқдори на чандон зиёди иштироккунандагон ва мусобиқаҳои варзишӣ, содагии нисбии ташкилӣ ва идоракунӣ фарқ мекард. Омилони асосии ҳаракати тарбияи ҷисмонӣро варзиш ба ҷалб кардани сотсиологҳо барои омӯзиши амиқи мушкилотҳои соҳаи мазкур ҳавасманд набуданд. Ҷанбаҳои алоҳидаи иҷтимоӣ дар ҷорҷӯбаи педагогика, психологияи иҷтимоӣ ва назарияи тарбияи ҷисмонӣ баррасӣ мешуданд.

Зимнан, аллакай дар солҳои 30-юми асри гузашта рушди ҳаракати оммавии тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш оғоз мегардад, ки бо бунёди пойгоҳи моддӣ ва коркарди асосҳои меъёрию барномавӣ ҳамроҳ буд.

Сотсиологияи шӯравии тарбияи ҷисмонӣ дар ҷараёни рушди худ ба ақидаи сотсиологи маъруф О.А. Милштейн се марҳиларо сипарӣ намудааст [80,С.18-19].

1) Марҳилаи нахустин аз замони табодули болшевикӣ то оғози солҳои 60-ум идома дошта, бо ҷамъбастании назариявӣ ва мулоҳизаи нақши иҷтимоии тарбияи ҷисмонӣ тавсиф мешавад. Аз солҳои 30-юм баргузори таҳқиқоти сотсиологӣ дар ҷорҷӯбаи таърихи тарбияи ҷисмонӣ, баъди солҳои 60-ум бошад, - назарияи тарбияи ҷисмонӣ амалӣ мегардад.

2) Марҳилаи дувум аз ибтидои солҳои 60-ум то оғози солҳои 70-ум идома дошта, бо рушди назарраси ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти одамони шӯравӣ тавсиф мегардад.

3) Дар марҳилаи сеюм (аз ибтидои солҳои 70-ум то миёнаи солҳои 80-ум) фаъолияти муассир оид ба ҷамъбасти назариявии таҳқиқоти мушаххаси сотсиологии тарбияи ҷисмонӣ идома дошт, ки ба тарбияи ҷисмонӣ, муайянкунии қонуниятҳо ва тамоюлоти рушди он бахшида шуда буд. Дар миёни муҳимтарин лаҳзаҳои марҳилаи мазкур муайянкунии моҳияти ҳуди мавзӯи сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ, ҳудуди он ва робитаҳои он бо илмҳои варзишию педагогӣ, табиатшиносӣ ва ҷомеашиносӣ ба шумор меравад.

Дар марҳилаи кунунии чоруми рушди сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ афзоиши қобили мулоҳизаи шумораи сотсиологҳои дар соҳаи мазкур машғулбуда ба мушоҳида мерасад.

Солҳои 80-уми қарни XX замони рушди фаъоли мавзӯи олимпӣ гардид, ки бисёр муҳаққиқон бо он шаклдигаркунии сотсиологияи варзиширо ба фанни мустақили илмӣ алоқаманд менамоянд. Кумитаи созмондодашуда минбаъд воҳиди сохтори таҳқиқотии расмӣ дар ҳайати Ассоциатсияи байналмилалӣ сотсиологӣ гардид ва дар айни замон донишмандони беш аз 40 кишвари ҷаҳон аъзои он мебошанд.

Нахустин маҷаллаи созмон соли 1996 ҳамчун гузориши солона, ва аллакай аз соли 1973 нашрия ҳар семоҳа ба нашр мерасид.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ҳоли ҳозир бештар ба баргузори пажӯҳишҳои сершуморе, ки ба омӯзиши амалкард ва рушди соҳаи мавриди баррасии мо, таъсири варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба ташаккули фард, муайянкунии меъёрҳои сатҳи рушд дар инсонӣ машғул ба тарбияи ҷисмонӣ бахшида шудаанд, тавачҷуҳ менамояд. Нақши ин кор дар бадастоварии маълумоти сотсиологӣ хеле пурахаммият аст. Дар ин қабил таҳқиқот методҳои аз тарафи илми сотсиология таҳиягардида, аз қабил мушоҳида, таҳлили ҳуҷҷатҳо, пурсишҳои шифоҳӣ ва хатгӣ истифода мешаванд.

Мафҳуми «чалбшавӣ» бештар аз ҳама ҳамчун намудҳои гуногуни рафтори афрод, хоҳиши маърифат, воқунишҳои ҷанбаи отифидошта шарҳу тафсир мегардад. Ҷалбшавӣ метавонад отифавӣ, маърифатӣ ва рафторӣ бошад. Ба ин намудҳои анъанавӣ метавон фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмониро ҳамчун намуди муайянкунандаи «дараҷаи ҷалбшавӣ» илова намуд. Бо мақсади тавсифи он метавон меъёри муассирӣ, бардавомӣ ё басомади фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмониро қорбаст намуд [77,С.47-49].

Ба тӯфайли таҳлили сотсиологии шомилшавӣ ё «ҷалбшавӣ»-и аҳоли мо имкони ба даст овардани иттилоотро дорем:

- дар бораи навъи ҷалбшавӣ ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ ва шаклҳои зухуроти онҳо;
- дар бораи он ки кадом гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва ба кадом дараҷа ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ ҷалб шудаанд;
- дар бораи пешравии фаъолнокии варзишию тарбияи ҷисмонии ҳам гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва ҳам шахсони алоҳида;
- дар бораи таъсири омилҳои гуногуни иҷтимоӣ ба равандҳои ҷалбшавӣ ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ.

Бо мақсади ҷудо кардани объектҳои таҳқиқот, барои аз дигарон ҷудокунии онҳо дар илм тасвияи мафҳумҳои дахлдор маъмул мебошад, ки мақулаҳои асосии ин ё он илм мебошанд. Барои ҷудокунии объекти мушаххаси таҳқиқот бо мафҳумҳои асосии истифодашаванда зарур аст, ки ба таҷридаҳои дараҷаҳои гуногун рӯ оварда, қонунӣ будани онҳо асоснок карда шавад. Чунончи, одамро илмҳои аз қабали психология, анатомия, педагогика, биология, физиология ва ғайра меомӯзанд.

Бисёриҳо чунин мешуморанд, ки мақулаҳои асосӣ ва объектҳои маърифати илмии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ аз худи номи «варзиш» ва «тарбияи ҷисмонӣ» ошқору яқин мебошанд.

Дар ин ҳол, баъзан варзиш ҳамчун унсури тарбияи ҷисмонӣ баррасӣ мегардад, ки дар натиҷа соҳаи объективи фанҳои баррасикунандаи мо танҳо ба тарбияи ҷисмонӣ маҳдуд мегардад. Баъзе

шахсон сотсиологияи ТҚВ-ро ҳамчун илми баррасикунандаи ё фаъолияти ҷисмонӣ ё ки танҳо варзиш идрок мекунанд. Гоҳе барқароршавии ҷисмонӣ, машқҳои ҷисмонӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва ғайра объектҳои таҳқиқи фанни мазкур доништа мешаванд ва мутобиқи он низоми мақулаҳои калидии сотсиологияи ТҚВ-ро шарҳу тафсир мекунанд.

Тафовути равишҳо ба идроки мақулаҳои калидӣ ва объектии фанни мазкур дар номи он ҳам инъикос ёфтааст. Донишмандони ватанӣ аксаран номи «сотсиологияи варзиш ё ин ки тарбияи ҷисмонӣ» -ро ба кор мебаранд. Дар баъзе интишороти хориҷӣ ҳам ба чунин ба тасвия метавон дучор омад. Аммо, чун қоида, дар он дар бораи «сотсиологияи варзиш» сухан меравад. Зимнан метавон ба гунаҳое аз қабили «сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ», «сотсиологияи машқҳои ҷисмонӣ» низ дучор омад. Ҳамчун номҳои бахшҳои алоҳидаи илми мазкур тасвияҳое аз қабили «сотсиологияи мураббӣ ва омӯзгорони тарбияи ҷисмонӣ», «сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ», «сотсиологияи созмонҳои варзишӣ», «сотсиологияи ҳаракати олимпӣ», «сотсиологияи бадан» ва ғайра ба кор бурда мешаванд [83,С.176].

Дар маркази таваҷҷуҳи сотсиологияи ТҚВ тавре ки аз номи он бармеояд, на ду, балки се объект қарор доранд, ки онҳо нисбатан мустақил ва дар айни замон бо ҳам алоқаманд мебошанд:

- намуди вижаи мусобикаҳо, ки онҳоро «варзишӣ» меноманд, раванди тайёрӣ ба онҳо, инчунин падидаҳои дигари ба онҳо иртиботдошта;

- шакли фаъолияти ҳаракатӣ, ки онро, аксаран, «тарбияи ҷисмонӣ» ё «фаъолияти тарбияи ҷисмонӣ» меноманд;

- бадани инсон, ки ба «фарҳангишавӣ» ҷалб гардидааст ва раванди иҷтимоишавии ба ҳамин тартиб баромадкунанда дар нақши падидаи фарҳангӣ ва зухуроти иҷтимоӣ (дар қаринаи мазкур ҷисмияти инсонро «тарбияи баданӣ» ё «тарбияи соматикӣ» ё бештар бо истилоҳи маъмули «тарбияи ҷисмонӣ» меноманд).

Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ҳам, ба мисли ҳама гуна фанни илмӣ ба ҳаллу фасли мушкилотҳои вижаи худ машғул гардида, объекти он аз дигар илмҳои самти иҷтимоидошта тафовут дорад. Мавриди таҳқиқи он варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ҳамчун падидаҳои ҷанбаи иҷтимоидошта мебошанд. Сиришти иҷтимоӣ, қонунҳои дар асоси пайдоиш ва рушди онҳо қарордошта, қонуниятҳои дар шароити кунунӣ ташаккулёфта мавриди пажӯҳиш қарор дода мешавад. Робитаи байниҳамдигарии варзиш, тарбияи ҷисмонӣ ва дигар ҷанбаҳои ҳаёти ҷомеа ба доираи манфиатҳои сотсиологияи варзиш шомил мегарданд. Ба таҳсилот ва тарбияи насли ҷавон таваҷҷуҳи зиёд дода мешавад. Илми мазкур ҳамчунин масъалаҳои муносибатҳои истеъмолию арзишии одамонро ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ баррасӣ менамояд [84,С.226].

Агар мавзӯро дар назар бигирем, суҳан дар бораи яке аз самтҳои амалии сотсиологияи умумӣ меравад. Сотсиологияи ТҚВ ҳам аз назари сифати фанни таълимӣ ва ҳам аз лиҳози фанни илмӣ ба равшан намудани ҷанба ва механизми муносибатҳои иҷтимоӣ дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ва баррасии нақши онҳо дар ҳаёти ҳаррӯзаи инсон машғул мебошад. Ба ғайр аз ин, тибқи таърифи пешниҳоднамудаи В.И. Столяров сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ фанни илмиест, ки чойгоҳ ва нақши варзиш ва тарбияи ҷисмониро дар ҷомеа, робитаҳои онҳоро бо дигар падидаҳои ҷомеа меомӯзад [106,С.39-44].

Ҳадафи фанни илми «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар омӯзиши падидаҳои мазкур ҳамчун падидаҳои иҷтимоӣ, дар истифодаи натиҷаҳо барои пешгӯии рушди онҳо ва қабули қарорҳои идоракунии дахлдори ба такмили ҳамин соҳа нигаронидашуда ва ҳамгироии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ дар ҳаёти ҳаррӯзаи ҳар як инсон мебошад.

Сотсиология ҳамчун фанни таълимӣ, ки унсuri таркибии таҳсилоти тарбияи ҷисмонӣ мебошад, бояд ақидаҳои ҷаҳоншиносиро ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ташаккул диҳад.

Вазифаҳои асосии фанни таълимиро, ки мо баррасӣ менамоем, метавон ба ду мақулаи асосӣ гурӯҳбандӣ намуд: халлу фасли мушкилотҳои иҷтимоии фаъолияти варзишӣ ва ҷанбаи оммавӣ додан ба ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмонӣ.

Дар миёни вазифаҳои афзалиятноки сотсиологияи ТҶВ бояд он омилҳоро номбар намуд, ки имкон медиҳанд, ҳадди аксари оммавияти ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмонӣ самаранок таъмин гардад. Ҷанбаи субъективию объективии омилҳои мазкур имкон медиҳад, ки онҳоро ба ду гурӯҳ тақсим намоем.

Дар гурӯҳи якум омилҳои ҷанбаи субъективидошта муттаҳид мешаванд, ки ба оммавӣ будани фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ таъсир мерасонанд:

- ташаккули самтгириҳои арзишӣ, ангезаҳои устувор нисбат ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ;

- ташаккули шуури инфиродӣ ва афкори умум нисбат ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ;

- дар одамон тарбия намудани зарурат ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, баланд бардоштани мубрамии масъалаҳои вобаста ба дараҷаи тайёрии ҷисмонӣ, аҳаммияти тарзи ҳаёти солим, тарбияи ҷисмонӣ дар силсиламаротиби арзишии ҷомеа ва инсон.

Ба гурӯҳи дувум омилҳои объективӣ масубанд:

- дараҷаи тайёрии кадрҳо ва миқдори онҳо;

- рушди пойгоҳи моддию техникаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ.

Барои сотсиологияи ТҶВ масъалаҳои ниёздошта ба посухҳои илман асоснокшудаи марбут ба ҷанбаҳои иҷтимоии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ ҳам на камтар аз аҳамият бархӯрдоранд, ки дар миёни онҳо метавон номбар намуд [89,С.96-102]:

- Фаъолияти варзишӣ ва варзиш чист?

- Фаъолияти варзишӣ ва дигар падидаҳои иҷтимоӣ миёни худ чӣ нисбат доранд?

- Фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ дар сохтори вақти фароғат ва умуман тарзи ҳаёт чи гуна амалӣ мегардад?

- Варзиш дар нақши падидаи мустақили иҷтимоию фарҳангӣ чӣ гуна рушд мекунад?

- Барои машғулият ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ кадом омилҳо нақши ҳавасмандкунанда доранд ва кадоми онҳо, баракс, барои ин кор монеа мебошанд?

Ба туфайли таҳқиқоти мушаххаси сотсиологӣ (ТМС) мо метавонем ба саволҳои гузошташуда ҷавоб ба даст оварем.

Марҳилаи якуми ҳар гуна ТМС коркарди барнома мебошад. Санади мазкур фарогири асосноккунии назариявии усулҳои техникӣ, методика ва методология нисбат ба объекти омӯзиш мебошад.

Азбаски низомҳои иҷтимоӣ бо таҳарруки назаррас, шаклдигаркунии муттасил тавсиф мешаванд, бинобар ин метавон тасдиқ намуд, ки мавзӯи таҳлили мо танҳо дар чорчӯбаи давраи замони дақиқан муайяншуда омӯхта мешавад. Ҳамин тавр, яқин аст, ки объекти таҳқиқот на танҳо аз маҳдудияти фазоӣ, балки аз маҳдудияти замонӣ ҳам бархӯрдор аст.

Ба туфайли ҷудокунии соҳаи мавзӯ ва объекти таҳлил сотсиолог имкон пайдо мекунад, ки бо тақия ба амсилаи ормонишудаи таҳиягардида, тавсифи раванд ё падидаи омӯхташавандаро фароҳам намояд. Агар мо мушкилотҳои ҷанбаи иҷтимоидоштаеро баррасӣ намоем, ки ҳомилони онҳо одамон мебошанд, он гоҳ ҳамчунин умумиятҳоеро тавсиф менамоем, ки ба сохтори низоми омӯхташавандаи мо шомил мебошанд.

Ба туфайли тартиб додани амсилаи назариявии вазъияти мушкилотие, ки мавриди омӯзиш қарор дорад, пажӯҳишгар метавонад имкони гузаштан ба марҳилаи минбаъдаи барнома - муайянкунии вазифаҳо ва ҳадафҳои таҳқиқотро ба даст оварад.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ҳоли ҳозир ба баргузор намудани таҳқиқоти сершуморе, ки ба омӯзиши амалкард ва

рушди соҳаи мавриди баррасии мо, таъсири варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба ташаккули фард, муайянкунии меъёрҳои дараҷаи рушди инсонӣ машғул ба тарбияи ҷисмонӣ баҳшида мешаванд, тавачҷуҳи зиёд медиҳад. Нақши кори мазкур дар бадастоварии маълумоти сотсиологӣ хеле аҳамиятнок мебошад. Дар пажӯҳишҳои мазкур методҳои тавассути илми сотсиология коркардгардида, аз қабилӣ мушоҳида, таҳлили санадҳо, пурсишҳои шафохӣ ва хаттӣ истифода мешаванд [86,С.96].

Вазифаи таҳқиқотро мо ҳамчун маҷмӯи мушкилотҳои, баррасӣ менамоем, ки аз тарафи мо бо мақсади ёфтани посух ба масъалаи асосии ҳадафманд ва мушаххаси таҳқиқот, таҳлил мешаванд. Ба баёни дигар, вазифаҳои таҳқиқот иборат аз ҳалқаҳои вижае мебошанд, ки дар як ҷо ҷамъ оварда шудани ҳамаи равандҳо ва падидаҳои омӯхташавандаро имконпазир месозанд.

Ҳадафи таҳқиқот натиҷаи ниҳоние мебошад, ки мо баъди хотима ёфтани пажӯҳиш ба он саъю кӯшиш дорем. Чунин натиҷа метавонад ҳам амалӣ ва ҳам назариявӣ маърифатӣ бошад ва метавонад ҳамзамон ҳам ин бошад ҳам он. Аксаран, ҳадафи таҳқиқот ҳамроҳ бо мавзӯи он дар маҷмӯъ аз тарафи фармоишгар муайян карда мешавад ва дар матни шартнома сабт карда мешавад.

Нахустин марҳилаи коркарди фарзия тасвияти вазифаҳои маърифатии таҳқиқот аст, ки дар шакли пешниҳодҳои инъикоскунандаи вобастагии миёни ҷузъиёти ҷудогонаи амсилаи концептуалӣ сабт карда мешаванд. Муҳим аст, тавачҷуҳро ба он ҷузъҳои таркибие мутамакказ намоем, ки барои мушкилоти таҳқиқшаванда аҳамияти бештаринро дорад мебошанд. Чунин вобастагӣҳо асосро барои тасвияти фарзияҳо ташкил медиҳанд. Чунончи, ҳангоми баррасии робитаи байниҳамдигарии миёни тайёрии тарбияи ҷисмонии донишҷӯён ва таҳсилоти тарбияи ҷисмонии онҳо мо метавонем чунин саволҳоро матраҳ намоем:

1. Оё вобастагии бевосита дар миёни фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ ва дараҷаи донишҳои тарбияи ҷисмонӣ вуҷуд дорад?

2. Оё донишчӯён аз донишҳои назариявӣ дар чараёни машғулиятҳои варзишию тарбияи ҷисмонӣ истифода меkunанд ва дараҷаи чунин донишҳо чи гуна аст?

Бешубҳа, барои омӯзиши ҳаматарафаи мушкилот ин феҳристи саволҳо метавонад хеле васеътар бошад. Сотсиолог дар ҳар ҳолати мушаххас метавонад ба баррасии як силсилаи томи муносибатҳо ва робитаҳои рағбат дошта бошад, ки баъзан метавонанд аз чорчӯби амсилаи концептуалии объекти таҳлил фаротар рафта бошанд.

Вазифаҳои маърифатии хусусии таҳқиқотро тасвия намуда, зарур аст, ки ба марҳилаи тавсифи ҳуди фарзияҳо иқдом намуд. Фарзияро ҳамчун пешниҳоди илман асоснокшуда дар бораи сабабҳои бевосита мушоҳидашаванда, муносибатҳо ва робитаҳои дар асоси ин ё он падидаҳо қарордошта баррасӣ менамоянд.

Аҳамияти фарзия барои таҳқиқоти сотсиологӣ ва барои соҳаҳои илмҳои дигар ҳам хеле калон аст. Фарзияҳо бо чи ин қадар арзишманд мебошанд? Дар навбати аввал дар фарзия ба ин ё он дараҷа таҷрибаи илм мутамакказ шудааст; вай воқеияти ҷориро инъикос мекунад; дар фарзия таҷриба ва дониши муаллиф ё муҳаққиқи он инъикос меёбад; дар чорчӯби таҳқиқоти сотсиологӣ фарзия вазифаи марҳилаи гузариш аз ақидаҳои назариявӣ ба бунёди абзорҳои маърифати сотсиологиро иҷро мекунад.

Навӣи таҳқиқоти сотсиологӣ умқи коркарди фарзияро муайян мекунад.

Вобаста ба мавқеи вазифаҳои дар назди таҳқиқот гузошташуда гипотезаҳо асосӣ ва иловагӣ мешаванд, ки ба вазифаҳои таҳқиқоти асосӣ ва хусусӣ мансуб мебошанд. Тақсими фарзияҳо ба аввалия ва сонавия ба асоснокӣ ва коркардашавии онҳо вобастагӣ дорад. Коркарди фарзия аз ду марҳила иборат аст: дар чараёни омодаسازیи барномаи таҳқиқоти оянда ва баъди хотимаёбии марҳилаи озмоишӣ, ки дар натиҷаи он фарзияҳо тасҳеҳ ва тадқиқ мегарданд.

Вобаста ба мухтавои пешгӯиҳои назариявӣ дар бораи объекти омӯхташаванда фарзияҳо ба пешгӯикунанда, тавзеҳкунанда ва тавсифкунанда тақсим мешаванд.

Ҳар як ҳодиса ва падидаи барои сотсиолог аҳамияти таҳқиқотидошта аз ҳалқаҳо ва силсилаи ҳодисаҳо иборат мебошад, ки дар чорчӯбаҳои низоми саросарӣ ҷараён хоҳад дошт, бинобар ин онҳо метавонанд дар шакли қонуниятҳо ё тамоюлҳо зоҳир шаванд, ки зарурати коркарди фарзияҳои пешгӯикунандаи инъикосгари маърифати дараҷаҳои баландтари воқеияти иҷтимоиро вобаста менамояд.

Фарзияҳои ҷанбаи тавзеҳидоштаро ба дараҷаи таҳлил мансуб медонанд ва онҳо тахминҳо оид ба вучуд доштани ин ё он робитаҳои сабабию натиҷавии дохилиобъекти омӯхташаванда мебошад. Фарзияҳои тавзеҳӣ имкони ошкорсозии тамоюлҳо, равандҳо ва падидаҳои ро, ки дар натиҷаи тасдиқ гардидани фарзияҳои ҷанбаи тавсифидошта муқаррар шудаанд, фароҳам месозанд.

Фарзияҳои тавсифӣ ҳолати тахминии объект ва сохтор, вазифаи мушаххаси онро тавсиф менамоянд, зеро дар ин ҳолат иттилооти ҷанбаи эмпирикӣ ва омӯридоштае, ки дар навбати аввал, ба далелҳои навъи эмпирикӣ робита доранд, мавриди таҳлил қарор дода мешавад. Масалан, ҳангоми таҳқиқ намудани робитаи байниҳамдигарӣ миёни мавҷудияти объектҳои муосири варзишӣ ва фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонии ҷавонон, бо таъки ба иттилооти мавҷудаи омӯри метавон муайян кард, ки барои кадом қисмат аз ҷумлаи миқдори умумии шахсон таҳқиқшаванда ин вобастагӣ бевосита ва барои кадом бахши он бавосита мебошад. Ба тӯфайли пешниҳоди ин гуна фарзияҳо пажӯҳишгар натиҷаҳои ифодагардида бо рақамҳои мутлақ, радиҳои динамикӣ, бузургиҳои миёнаи арифметикӣ ё фоизҳоро ба даст меоварад.

Асосҳои методологии таҳлили сотсиологӣ

Барои ҳар гуна таҳқиқоти илмӣ мафҳуми «методология» калидӣ мебошад. Вай фарогири на танҳо методҳо, шаклҳо ва принципҳои ташаккули маърифати илмӣ, балки инчунин дигаргуншавии воқеияти

чорӣ низ мебошад. Дар ин стратегияи умумии ҷустуҷӯи илмӣ ҳама чиз фаро гирифта шудааст - аз матраҳ намудани мушкилоти илмӣ, таърифи мавзӯ ва объект ва коркарди фарзия то асосноккунии вазифаҳо ва мақсадҳо ва интихоби методи таҳқиқот [74,С.184].

Чун анъана методология ба умумӣ ва хусусӣ тақсим мешавад. Дар ҳолати якум вай барои ҳар гуна фанни илмӣ баробар қобили истифода мебошад, дар ҳолати дувум бошад, вижагиҳои маърифати илми мушаххас, дар ҳолати мо бошад, сотсиологияро инъикос менамояд.

Ҳамин тавр, сотсиологро зарур аст, ҳангоми амалисозии тарҳи барномаҳои таҳқиқотӣ идрок намояд, ки чӣ мавриди мушоҳида, интихоб ва дигаргуншавӣ бо мақсади баланд бардоштани дараҷаи эътимоднокии иттилооти дарёфтшаванда қарор дода шавад ва дар мавриди зарурат бошад, аз тасҳеҳ кардани худӣ назария ҳам ҳарос надошта бошад.

Барои идроки чигунагии таносуби миёни назария ва методология, кофӣ аст, ки ду мафҳуми одиро дар хотир дошт, ба кадом саволҳо ҷавоб мешаванд: назария - чиро бояд таҳқиқ намуд, методология бошад - чи гуна бояд таҳқиқ намуд. Методологияро бояд ҳамчун маҷмӯи равандҳои баррасӣ намуд, ки ба муҳаққиқ имкони коркарди тавзеҳи вазъият ё тимсоли таҷрибии онро фароҳам менамояд. Дар асоси ин муайян кардани он, ки дар муҳити иҷтимоӣ чи мушаххасан ба мушкилоти баррасишаванда мансуб аст ва чи гуна ҷанбаҳои мазкур ба коркарди назария ё тавзеҳи илмӣ таъсир мерасонанд.

Мафҳуми «таҳқиқоти сотсиологӣ» -ро чун анъана фақат ба психологияи амалӣ алоқаманд медонистанд, ки ба таври қобили мулоҳиза захираи билқувваи маърифати сотсиологиро маҳдуд намуда, ба самти ҷанбаи назариявӣ методологидошта тавачҷуҳ намекунад, умуман имконоти сотсиологияро ҳамчун фанни илмӣ маҳдуд месозад, инчунин яке аз муҳимтарин ҷанбаҳои маърифати эмпирикӣ - ҷойгоҳ дар таҳқиқоти амалии концепсияҳои назариявиро нодида мегирад. Ҳарчанд ки омили охирин ҳам сифати таҳлили сотсиологӣ ва ҳам натиҷагириҳои ҷамъбасти умуман таҳқиқоти сотсиологиро вобаста месозад. Ҳамин

тавр, тахти мафхуми таҳқиқоти сотсиологӣ мо равандеро идрок менамоем, ки дар чорчӯбаи он дараҷаҳои маърифати эмпирикӣ ва назариявӣ методологӣ дар ягонагии худ муаррифӣ шудаанд, ба баёни дигар, мо дар бораи раванди ҷанбаи диалектиқидоштае сухан меронем, ки дар он ҷо методҳои индуктивӣ ва дедуктивӣ ҳамроҳ мебошанд ва ба тӯфайли он ба тамоми маърифат ва ҷун натиҷа расидан ба тасаввурот дар бораи воқеияти муҳит муяссар мегардад. Маҳз ба ҳамин ду методи таҳлил (ки барои ҷи таҳқиқоти амалӣ ва ҷи таҳқиқоти назариявӣ методологӣ яксон хос мебошанд) марҳилаҳои индуктивӣ ва дедуктивӣ таҳқиқот асос ёфтаанд [88, С.94-100].

Зинаи аввали марҳилаи дедуктивӣ коркарди концепсия мебошад, зеро маҳз дар он мафҳумҳои барои концептуализунонии мавзӯ ва объекти таҳқиқоти сотсиологӣ корбастананда гузошта шудаанд.

Ҳамин тавр, сотсиолог, ки интихоби мавзӯро муайян кардааст, бо ҳамин ҷазои ҷустуҷӯи илмиро бо истисно намудани дигар гунаҳои имконпазир «танг мекунад».

Ҳангоми интихоби концепсия пажӯҳишгар ҷунин омилҳоро ба роҳбарӣ мегирад:

- ақидаҳои этикии худӣ;
- таҷрибаи илмӣ ва дараҷаи донишҳои худӣ;
- вазифаҳо ва ҳадафҳои аз тарафи пажӯҳишгар матраҳгардида;
- дараҷаи коркард шудани самтҳои, ки сотсиолог онҳоро таҳқиқ мекунад.

Вазифаи афзалиятноки зинаи якуми таҳқиқоти сотсиологӣ коркарди тасаввуроти методологӣ ва назариявӣ пажӯҳишгар дар бораи мавзӯ ва объекти таҳлил мебошад. Дар ин ҳол донишманд тавсифи кадом як объекти маърифати том ё ормонигардида дар ҳамаи робитаҳои байниҳамдигарии дохилии низом (масалан, шахс дар ҷомеа) тавсиф менамояд.

Зарурати тавсифи объект дар чорчӯбаи низоми ҳамкориҳо ва робитаҳо дар он аст, ки ба муҳаққиқ имкон дода нашавад, то омилҳои

калидии ҳам муайянкунанда ва ҳам иловагии гоҳе ба объект таъсири назаррасдоштаро аз доираи таваҷҷуҳи худ берун гузорад. Сотсиолог амсилаи объекти таҳқиқоти ояндаро танзим карда, бо ҳамин барои худ тасаввури дақиқро дар бораи робитаҳои иҷтимоӣ ва сохтори он тартиб медиҳад, ки барои ҳама гуна таҳқиқот (чи амалӣ ва чи назариявӣ) шартӣ хатмӣ хоҳад буд. Ҳарчанд ки сотсиолог бо роҳбарӣ гирифтани вижагиҳои мавзӯи таҳлил миқдори ченакҳои онро, ки вобаста ба вазифаҳо ва ҳадафҳо мебошанд, маҳдуд месозад, ӯ набояд ҷанбаи том доштани объекти таҳқиқшавандаро ҳангоми тасаввури дақиқ дар бораи концепсияи назариявии интихобнамудаи худ фаромӯш намояд [91,С.96-106].

Коркарди мафҳумҳои сотсиологӣ, яке аз вазифаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ мебошад, дар он аст, ки робитаи байниҳамдигарии миёни воқеияти иҷтимоӣ ва мафҳумҳоро ошкор намояд, агар онҳо дар намуди назарияи тасвияшуда пешниҳод гардида бошанд ва набудани чунин робитаҳоро нишон диҳад ё агар чунин робитаҳо муқаррар шуда натавонанд.

Дар зинаи ниҳоии марҳилаи дедуктивӣ коркарди абзорҳои сотсиологии зарурбуда барои маводи эмпирикӣ дар чараёни таҳлили сотсиологӣ амалӣ карда мешавад.

Марҳилаи таҳлили дедуктивӣ ҳамчун методи таҷзияи том, аммо методи индуктивӣ бошад - ҳамчун муттаҳидкунӣ ва истифодаи минбаъдаи иттилооти эмпирикӣ бо мақсади танзими амсилаи нави назариявӣ баррасӣ мегардад. Марҳилаи индуктивии таҳқиқотро танзими назарияи сотсиологӣ тавассути ҷамъбаस्तкунии маълумоти эмпирикӣ меноманд [117,С.16-23].

Фақат ягонагии методҳои дедуктивӣю индуктивӣ ҳамон шартӣ таҳқиқоти сотсиологӣ мебошад, ки ба вазифаҳо ва ҳадафҳои сотсиология ҳамчун фанни илмӣ мутобиқат мекунад.

Методи таҳқиқоти мушаххаси сотсиологӣ (ТМС) бо чунин аломатҳои умумӣ тавсиф мешавад: мушоҳида, пурсиш, таҷрибаи сотсиологӣ, таҳлили ҳуҷҷатӣ.

Маълумоти аввалияи эмпирикиро ба се категорияи аслии тақсим мекунад: пурсишҳо, мушоҳида ва таҳлили ҳуҷҷатҳо.

Дар сотсиология мушоҳидаро идроки нақшавӣ, ҳадафманд, ба таври мушаххас сабтшавандаи объекти таҳқиқот меноманд. Мушоҳида ҳамчун методи ҷамъоварии иттилоот ҳамеша иборат аз сабткунӣ ва идроки падидаҳои дар ҷомеа нақши муайяндошта мебошад.

Бо ёрии методи мушоҳида бомуваффақият таҳқиқ намудани рафтори гурӯҳҳо ва афрод дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва меҳнат, фароғат ва дигар шаклҳои муоширати байни одамон имконпазир мегардад. Мушоҳида ҳамчун методи ҷамъоварии маълумоти сотсиологӣ имкон медиҳад, ки иттилооти муқаддамотии зарурӣ барои тадқиқи самтҳои асосии пажӯҳиши оянда ба даст оварда шавад. Бо ёрии он пажӯҳишгар дидгоҳи худро оид ба объекти таҳқиқшаванда густариш медиҳад, нуктаҳои муҳимро барои таҳлили вазъият ҷудо мекунад. Мушоҳида, инчунин барои ба даст овардани маълумоти тасвирӣ, ки эҳё ва тақвияи аёнияти таҳлили омории хушкӯро имконпазир месозад, абзори муассир хоҳад гардид.

Яке аз бартариҳои калидии методи мушоҳида дар қобилияти бевосита мушоҳида кардани рафтори одамон дар вақти воқеӣ ва дар шароити мушаххас мебошад. Омодагии ҷиддӣ ва ҳаматарафаи мушоҳидаҳо имкон медиҳад, ки ҳамаи унсурҳои то ҳадде муҳимбударо барои вазъият сабт намуда, бо ҳамин шароитро барои баррасии объективӣ фароҳам намояд [126,С.376].

Камбудихои методи мавриди баррасии мо объективӣ ва субъективӣ мешаванд (аввалии онҳо ба мушоҳидакунанда вобастагӣ надошта бошанд, дувумӣ ба дараҷаи касбӣ ва сифатҳои шахсии ӯ вобаста мебошанд).

Камбудихои объективии методи мушоҳида инҳо мебошанд:

- имконнопазир будан ё мураккабии фавқулодаи мушоҳидаҳои тақрорӣ;

- ҷанбаи хусусӣ доштан, маҳдудияти принципалии ҳар як вазъияти таҳти мушоҳида қарордошта;

- дараҷаи баланди меҳнатталабии метод.

Камбудихои субъективии методи мушоҳида аз ин қарор аст:

- сифати иттилоот ба дастуроти мушоҳидакунандагон ва мушоҳидашавандагон вобаста аст, зеро агар инсон бидонад, ки объекти мушоҳида мебошад, хоҳ нохоҳ ҳолати табиӣ худро аз даст дода, дар ӯ хоҳиши мутобик шудан ба чашмдошти мушоҳидакунанда ба вуҷуд меояд;

- мақомҳои иҷтимоии гуногуни пажӯҳишгар ва мушоҳидашаванда, тафовути арзишҳои онҳо қолабҳои рафторӣ, манфиатҳо ва ғайра;

- вобастагии сифати мушоҳида аз вижагиҳои шахсии мушоҳидакунанда, қобилияти ӯ ба идроки томи вазъият, маҳорати мутамарказшавӣ ва ғайра.

Мушоҳида ҳамонанди ҳама гуна таҳқиқоти мушаххаси сотсиологӣ тибқи барномаи қаблан таҳияшуда, ки дорои бандҳои ҳатмие аз қабилӣ вазифаҳо ва ҳадафҳо, мавзӯ ва объекти таҳқиқот банақшагирӣ ва амалӣ мегардад, усули (намуд) мушоҳида тадқиқ гардида, варақаи мушоҳида омода карда мешавад, расмиёти сабт муайян гардида, иттилоот ҷамъоварӣ, коркард ва таҳлил карда мешавад [87, С.200].

Феҳристи тахминии унсурҳои муҳими барои ҳамаи ҳолатҳои методи мушоҳида хосбударо баррасӣ менамоем:

1. Вазъият. Бо мавқеияти вазъияти мавриди мушоҳида, инҳирофҳои имконпазирӣ рафтори гурӯҳи мушоҳидашаванда, рафтори хоси иҷтимоии барои ҳамаин маҳал хосбуда тавсиф мешавад.

2. Мушоҳидашавандагон. Сохтори гурӯҳ бо мақеи вижагиҳои иҷтимоию демографии он, миқдори одамони дар вазъият иштироккунанда, чи гуна нақшо дар миёни иштирокдорони ҳар як вазъияти мушаххас тақсим шудааст.

3. Рафтори иҷтимоӣ. Ҳавасмандиҳо ва вижагиҳои фаъолияти гурӯҳи таҳти мушоҳидабуда, фазои психологии дохили он, ба чӣ ва ба кӣ нигаронида шудани фаъолияти он.

4. Ҳадафи фаъолият. Қонунмандӣ ё тасодуфӣ будани вазъияти мушоҳидашаванда, оё ҳадафи иштирокдорон ягона аст, оё иштирокдорони гурӯҳ ҳадафҳои ғайрирасмӣ ва расмӣ доранд, ки боиси ташаккули гурӯҳ гардида бошад.

5. Давомдорӣ ва басомад. Беназир будани вазъияти таҳти мушоҳида, такроршавандагӣ ва давомдории он мебошад.

Гуногуншаклии мушоҳидаҳо. Дар сотсиология мушоҳидаҳо вобаста ба расмиёти шаклии онҳо, ба шароити ташкил, ба ҳолати мушоҳидакунанда ва мунтазамӣ тасниф мешаванд.

Ҳолати мушоҳидакунанда нишон медиҳад, ки кадом мушоҳида истифода мешавад - фарогир ё ғайрифарогир.

Дар таҳқиқоти сотсиологӣ методи пурсиш ҷойгоҳи махсус дорад, чунки он ба туфайли як силсила бартарихи барои он хосбуда дар заминаи методҳои таҳлили ҳуҷҷатҳо ва мушоҳида шуҳрат ва обрӯи қобили мулоҳиза ба даст овард.

Пурсиш методи бевосита ё ғайримустақими чамъоварии иттилооти шафохӣ тавассути муносибати иҷтимоӣ психологии байниҳамдигарии сотсиолог ва пурсидашаванда мебошад. Вижагии метод дар он аст, ки ба сифати манбаи асосии иттилоот инсон баромад мекунад, ки ӯ иштироккунандаи бевоситаи падидаҳо ва равандҳои мавриди омӯзиш мебошад.

Бартари асосии методи мавриди баррасӣ дар вусъати фарогирии бахшҳои амалияи иҷтимоӣ мебошад. Методи мазкур имкон медиҳад, ки маълумот дар бораи ҳамаи ҷиҳатҳои мушкилоти ҷомеаи муосир ба даст оварда шавад. Бояд захираи амалан беҳудуди маърифатии методи мазкурро хотирнишон намуд, инчунин оид ба натиҷабахшии пурсиши оммаҳои калони одамон, ки дар муҳлатҳои хеле кӯтоҳ баргузор мешаванд [90, С.18].

Пурсишхоро бо ду методи асосӣ роҳандозӣ мекунанд: бо пурсишнома ва бо мусоҳиба. Дар ҳолати аввал пурсишнома истифода мешавад, дар ҳолати дувум муоширати бевоситаи пажӯҳишгар ва пурсидашаванда дар миён аст.

Пурсишномакуниро чунин тарзи дарёфти иттилооти сотсиологӣ чанбаи аввалиядошта ҳисоб мекунанд, ки посухҳои пурсидашавандагонро ба саволҳои пурсишнома дар назар дорад. Дар сотсиологияи амалӣ методи мазкур маъмултарин мебошад. Тибқи баъзе аломатҳо намудҳои сершумори пурсишномакунонӣ чуфт чуфт гурӯҳбандӣ мешаванд.

Миқдори пурсидашавандагон тақсими пурсишномакуниро ба интихобӣ ва саросарӣ муайян мекунад.

Пурсишномакунии интихобӣ пурсиши қисми муайяни маҷмӯи умумиро дар назар дорад ва маъмултарин нави методи мазкур мебошад. Ҳангоми пурсишномакунии саросарӣ пурсиш тамоми маҷмӯи умумии шахсони мавриди таҳқиқро дар бар мегирад.

Тақсими пурсишномакунӣ ба шахсӣ ва ғойбона ба усули муоширати сотсиолог бо пурсидашаванда вобаста аст.

Ҳангоми пурсишномакунии шахсӣ пажӯҳишгар бевосита бо пурсидашаванда, ки пурсишномаро дар ҳузури сотсиолог пур мекунад, муоширатро амалӣ месозад. Пурсиши шахсӣ метавонад дастаҷамъӣ ва инфиродӣ бошад. Дар миёни бартариҳои ин намуди пурсиш кафолати пурра баргардонидани пурсишнома ва таъмини назорат аз болои дуруст пур кардани онҳоро метавон зикр намуд.

Ҳангоми пурсишномакунии ғойбона пур кардани пурсишнома аз тарафи пурсидашаванда дар набудани сотсиолог амалӣ мегардад.

Барои пурсишномакунии босамар босаводона тартиб додани пурсишнома аҳамияти калон дорад.

Методи пурсиш тавассути мусоҳиба камтар маъмул аст. Вай тамоси мустақими пажӯҳишгарро бо пурсидашаванда дар назар дорад, ки дар ҷараёни он пурсанда савол дода, посуххоро сабт мекунад.

Яке аз камбудихои методи мазкур дар муқоиса бо пурсишномакунӣ талафи зиёди вақт аст.

Мусоҳиба дар сотсиологияи амалӣ се намуд дорад: озод, мақсаднок ва расмӣ.

Барои мусоҳибаи озод ҳадди ақали меъёрикунонии амалҳои пажӯҳишгар хос мебошад. Ба чунин намуди пурсиш замоне рӯ меоваранд, ки муайян кардани мушкилоти таҳқиқот зарур бошад. Ҳангоми мусоҳибаи озод нақшаҳои суҳбатҳо ё саволномаҳои пешакӣ истифода намешавад [103,С.20-24].

Агар дар мавриди вазъияти мушаххас ҷамъовариҳои ақидаҳо, арзёбиҳо, муайян кардани сабаб ва пайомадҳои он зарур бошад, сотсиологҳо ба мусоҳибаи мақсаднок рӯ меоваранд. Ҳангоми ба он омода шудан феҳристи саволҳо қаблан омода карда мешавад, аммо муттасилии онҳо ва ҳуди тасвияҳо метавонанд дар ҷараёни мусоҳиба тасҳеҳ гарданд.

Маъмултарин намуди мусоҳиба расмишудаи он аст. Дар ҳамин ҳолат мусоҳибакунанда муттасилии саволҳо ва тасвияҳои дақиқи онҳоро ҷиддан риоя мекунад.

Натиҷаҳои таҳқиқотро дар чорҷӯбаи зербоби мазкур хулоса намуда, қайд менамоем, ки танзими тадриси фанни «Сотсиология ва тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» бояд тавре амалӣ гардад, ки донишҷӯён тасавури тодро дар бораи нақши иҷтимоии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, ҷойгоҳи онҳо дар чорҷӯбаи механизми умумии низоми иҷтимоӣ коркард намоянд.

Ба донишҷӯён омӯзондани корбасти донишҳои бадастоварда бо мақсади идроки равандҳо ва падидаҳои дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонии муосир бавуқуёянда зарур мебошад.

Донишҷӯён бояд иттилооти дорои ҷанбаи сотсиологиро ба даст оваранд, то ки ба мутахассисони оянда барои самтгирӣ дар рафтори одамон дар соҳаи омӯхташавандаи ҳаёти ҷамъиятӣ ёрирасон бошад.

Дар донишчӯён бояд малакаҳои баргузори таҳқиқоти сотсиологӣ дар соҳаи мавриди баррасии мо, инчунин истифодаи натиҷаҳои чунин таҳқиқот дар фаъолияти касбии худ ташаккул дода шавад.

Дар натиҷаи омӯхтани курси таълимии мазкур донишчӯён бояд малака ва донишҳои зеринро ба даст оваранд:

- дуруст тасаввур намудани муҳтаво, ҷанба ва нақши мушкилотҳои сотсиологии ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмонӣ, доштани иттилоот дар бораи роҳҳои асосии ҳаллу ҷасли онҳо, инчунин доштани гунаҳои ҳалли асосноки ҳудии мушкилотҳои мушаххас;

- омода будан барои ба кор бурдани малакаҳо ва донишҳои бадастоварда ҳангоми гузаштани курсҳои таълимӣ барои мулоҳиза намудани равандҳо ва падидаҳои ҷанбаи иҷтимоидошта дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ;

- бо мавзӯ хуб ошно будан ва идроки нақши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ;

- фарогирии малакаҳои коркарди барнома ва роҳандозӣ намудани таҳқиқот дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, инчунин дар кор истифода намудани иттилооти бадастомада.

Ҳар як мутахассиси машғулбуда дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бояд на танҳо усулҳо, методҳои тамринҳои варзишӣ ва дигар малакаҳои касбиро фаро гирифта бошад, балки инчунин дар масъалаҳои муносибатҳои байниҳамдигарии одамон, ки дар асоси пайдошавии гурӯҳҳои одамон, умумиятҳо то ҳуди ҷомеаи ҷаҳонӣ қарор дорад, самтгирӣ намояд.

Ба тӯфайли сотсиология мо метавонем ба амалкарди ниҳодҳои мураккаби иҷтимоӣ, ки дар бунёди ҳаётгузарони ҷомеаи мо қарор доранд, сарфаҳм равам. Бо ёрии он мо дар бораи самтгириҳои арзишӣ ва ҳавасмандии одамон дар мадҳали фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ тасаввурот ҳосил мекунем, ки он имкон медиҳад, рафтори онҳоро беҳтар тавзеҳ ва идрок намоем.

1.2 Зарурат ва аҳамияти чорӣ кардани фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар муассисаҳои таълимии олии касбӣ

Яке аз тамоюлҳои Тоҷикистони муосир тақвият ёфтани тавачҷуҳи аҳли ҷомеа ба масъалаҳои рушд ва вусъати варзиши оммавӣ гардидааст. Варзиши оммавиро ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ба замонҳои шӯравӣ алоқаманд менамоянд, ки дар он замон варзиши оммавӣ фаъолона таълиф гардида, ба мақсади рушди густардаи он шароити мувофиқи ташкилӣ ва инфрасохторӣ фароҳам карда мешуд. Қомеъии асосии сиёсати давлати шӯравӣ дар соҳаи варзиши оммавӣ дастрас ва ройгон будани он буд.

Дар миёни лоиҳаҳои бештар машҳури варзиши оммавии он замон метавон ҷамъиятҳои варзишии донишҷӯёро таҳти унвони «Буревестник» («Мурғи тӯфон»), инчунин «Тӯби чармин» ва «Шайбаи тиллоӣ» - ро номбар намуд, ки ба тӯфайли онҳо қишрҳои васеи ҷавонон ба варзиш ҷалб мешуданд ва қобилиятноктаринҳои онҳо минбаъд дар катори калонсолон дар ҳайати дастаҳои варзиши маҳфилӣ ва мунтахаб баромад мекарданд [1,С.162-165].

Дар мавриди Тоҷикистони муосир бошад, сарфи назар аз лоиҳаҳои сершумори ба оммавикунонӣ ва рушди варзиши оммавӣ нигаронидашуда шумораи маъдуди сокинони ҷумҳурӣ, ки ба варзиш шуғлдоранд, имкон намедихад, ки дар бораи ба даст овардани нишондиҳандаҳои миёнаи ҷаҳонӣ қазоват карда шавад. Масалан, агар тибқи маълумоти оморӣ дар Тоҷикистон рақами мазкур аз 20% фаротар наравад, дар кишварҳои аврупоӣ он аз 40% то нисфи аҳолиро фаро мегирад, дар ИМА бошад, ин рақам ба 60% мерасад. Зарур аст, ки аз саҳми донишҷӯёне, ки ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш фаъолона машғул мешаванд, ҳадди ақал то нишондиҳандаи 80% расонида шавад. Таъминоти ғайриқаноатбахш бо маҳфилҳои варзишӣ ва мутахассисони дар басти воҳидҳои корибуда аз ҷумлаи мушкилотҳои соҳаи варзиши

донишчӯён ба ҳисоб меравад. Танҳо дар бештар аз 31% муассисаҳои таҳсилоти маҳфилҳои варзишии донишчӯён вучуд доранд.

Бисёр муҳаққиқон ҳолати бухронии варзишро дар Тоҷикистони кунунӣ ибраз намуда, дар миёни нишонаҳои асосии падидаи мазкур дуршавӣ аз принципҳои инсонгароӣ қайд карда мешавад, вақте ки саломатии инсон ҳамчун арзиши аслии машғул шудан ба варзиш ба талоши ба ҳар қимате ки бошад, даст ёфтган ба натиҷаи дилхоҳ иваз карда мешавад. Имрӯз аҳли ҷомеа дар кишвар бештар ба дастовардҳои варзишгарон дар майдони варзиши касбӣ ва натиҷаҳои баланд тавачҷуҳ ва алоқамандӣ дорад [98,С.174].

Бо чунин падидаҳои бухронӣ метавон танҳо бо иваз намудани нуқтаҳои таъкид аз варзиши касбӣ бар самти варзиши оммавӣ пайкор намуд. Аммо кӯшиши амалисозии лоиҳаҳои ба рушди варзиши оммавӣ нигаронидашуда аз вучуд доштани як силсилаи комили ихтилофҳо дар миёни нахостан ва омода набудани аксарияти одамон барои иштирок дар мусобиқаҳои варзишӣ ва эълomiaҳо аз тарафи давлат дар бораи зарурати рушди варзиши оммавӣ; дар миёни муваффақиятҳои бадастомада дар соҳаи варзиши оммавӣ дар давраи шӯравӣ ва замони мо; дар миёни шароити воқеӣ, ки дар он варзиши оммавӣ рушд мекунад ва зарурати он; дар миёни шароити воқеии меҳнатӣ (пеш аз ҳама музди кор) кадрҳои мутахассис дар соҳаи варзиши оммавӣ ва зарурати барҳам додани камбудии кадрҳо дар соҳаи баррасишаванда шаҳодат медиҳанд [15,С.28-37].

Вазъияти бавучудомадаро метавон бо тағйирёбии шароите тавзеҳ намуд, ки дар он варзиши оммавӣ амал ва рушд мекунад. Дар бораи комёбиҳои варзиши оммавӣ дар даврони шӯравӣ сухан гуфта, бояд вучуд доштани унсури маҷбуркуниро дар раванди ҷалби одамон дар чорабиниҳои оммавии варзишӣ набояд нодида гирифт. Илова бар ин оммавӣ будани варзиш бо инфрасохтори зарурӣ ва амалкарди он дар асоси ройгон таъмин карда мешуд. Мутаассифона, дар шароити кунунӣ вақте ки инфрасохтори собиқи шӯравӣ бо механизмҳои бозорӣ ҳамроҳ

мешавад ва ба туфайли он варзиш машғулияти пулакӣ гардид, рақобат дар соҳаи фароғат миёни варзиш ва дигар машғулиятҳо (маҳфилҳои шабона, тамошои филмҳо ва ғайра) тезутунд гардид [21,С.37-41].

Ҳамин тавр, он умедҳое, ки ҷомеа аз рушди варзиши оммавӣ дорад, дар ҳоли ҳозир ҷомаи амал напӯшидааст. Яке аз сабабҳои ҷунин вазъият ҳамкориҳои ғайриқаноатбахши омилон дар соҳаи мазкур мебошад, ки ба ҷолибияти пасти варзиши оммавӣ вобаста мебошад.

Ба ғайр аз мушкилиҳои амалии дар боло баррасигардида боз масъалаҳои ҷанбаи назариявидошта мавҷуданд, ки таҳқиқоти ҷиддии сотсиологиро талаб мекунанд, онҳо бояд ба масъалаҳои оид ба таърифи варзиши оммавӣ, дар бораи таносуби он бо варзиши дастовардҳои олий ва варзиши касбӣ, дар бобати робитаи мутақобилаи миёни кори оид ба тайёр кардани варзишгарони дараҷаи олий ва кори варзиши оммавӣ бо доираҳои васеи аҳолии посух диҳанд. Баъзе муҳаққиқон варзиши оммавиرو ниҳоди иҷтимоӣ ҳисоб мекунанд, ки он зарурати баррасии нишонаҳои ҷанбаи ниҳодӣ доштани онро дар назар дорад.

Зарурати тасдиқи эмпирикӣ ва мулоҳизаи назариявии масъалаҳои амалия ва назария бо зарурати мутобиқшавии варзиши оммавӣ ба шароити ҷомеаи муосир бо корбурди механизмҳои мувофиқи рушди он вобаста мебошад. Ба туфайли таҳлили сотсиологӣ метавон муҳтаво ва моҳияти бӯҳрони варзиши оммавиرو дар Тоҷикистони муосир мавриди баррасӣ қарор дода, инчунин вижагии ҳамкориҳои иҷтимоии миёни омилонро муайян намуд, ки он метавонад ба ҳаллу ҷасли мушкилиҳои мавҷуда мусоидат намояд [16,С.43-49].

Варзиши оммавии донишҷӯӣ, ки дар ҳоли ҳозир ташкил шудааст, хеле беҳтар нисбат ба варзиш дар маҳалли зист ё ҷойи кор буда, объекти бештар қобили қабул барои таҳлил мебошад. Боз як омиле, ки мубрам будани баррасии маҳз варзиши оммавии донишҷӯиро матраҳ менамояд, мавқеи он дар варзиши ҷаҳонӣ ҳамчун неруи ҳаракатдиҳандаи низоми варзиш, инчунин ҳамон нақше мебошад, ки он дар ҳаёти варзишгари ҷавон ифода мекунанд. Маҳз баъди хотима ёфтани ҳамин марҳилаи маснади

варзишии худ варзишгар роҳи ҳаётии минбаъдаи худро муайян менамояд - ба касби маъмулии худ машғул шавад ё шуғли худро ҳамчун варзишгари касбӣ идома диҳад. Ҳамин тавр, мо имкон дорем, ки дар заминаи равандҳои иҷтимоии аллакай ташаккулёфта ва сохтори иҷтимоӣ мушкилиҳои барои варзиши оммавӣ хосбударо дар Тоҷикистони муосир аз мавқеи ҳамкории миёни омилони иҷтимоӣ баррасӣ намоем [42,С.35-39].

Варзиши оммавиرو мо ҳамчун яке аз зернизомҳои варзиш баррасӣ менамоем, ки вазифаи он ташкили машғулиятҳои муназзами шаҳрвандон ба варзиш дар намуди машқу тамринҳо барои тайёр кардани онҳо ба мусобиқаҳои варзишӣ мебошад.

Варзиши оммавӣ ба варзиш дар ҷойи кор ва маҳалли зисти шаҳрвандон, инчунин ба варзиши мактабӣ ва донишҷӯӣ тақсим мешавад. Ба ғайр аз ин, ба варзиши оммавӣ машғулиятҳо дар чунин ташкилоти самти тарбияи ҷисмонӣ варзишидошта ба монанди бахшҳои варзиш, мактабҳои варзишӣ, маҳфилҳои варзишии на ҳамеша дар наздикии ҷойи таҳсил, ҷойи кор ва маҳалли зист воқеъбуда тааллуқ доранд, ки барои шаҳрвандон дигар хусусиятҳои ҷазбкунанда доранд. Умуман, ба сифати унсурҳои варзиши оммавӣ метавон ҳама гуна ғайрирасмӣ ҷисмониро баррасӣ намуд, ки дар асоси мусобиқаҳои ва мунтазамӣ қарор дошта, ба соҳаи ғайрирасмӣ касбии шаҳрвандон мансуб набуда, онҳо дар назди худ мақсади ноил шудан ба натиҷаҳои барҷастаро намегузоранд.

Боз як ченаки тақсими варзиши оммавӣ ба намудҳои ин мунтазамии машғулиятҳо мебошад. Тибқи ченаки мазкур варзиши оммавӣ «ғайрирасмӣ» ва «расмӣ» мешавад. Дар ҳолати дувум вучуд доштани мақоми ташкилкунанда, ки вазифаи он иборат аз ташкил ва баргузори мусобиқаҳои варзишӣ мебошад, дар назар дошта мешавад.

Аммо машқу тамринҳои маъмулӣ бо дӯстон бидуни самтгирии мусобиқаҳои бахши «ғайрирасмӣ»-и варзиши оммавиру ташкил медиҳад.

Ҳолати охирино баррасӣ намуда, бояд имкони рушди минбаъдаи ҳолатро аз рӯйи ду сценария дар назар гирифт. Сценарияи якум дурнамои баромадҳои минбаъдаи дастаи ташкилшударо дар мусобиқаҳо ба назар мегирад, ки бешубҳа ангезаи тавоно барои машқу тамринҳои минбаъда мегардад. Аз рӯйи сценарияи дуюм аз байн рафтани рағбат ба идома додани машқу тамринҳо бо сабаби набудани ангезаи мушаххас ба вуқӯъ меояд. Ҳолати аввал моро ба робитаҳои нав ва расмӣ дар доираи варзиши оммавӣ, ҳолати дуюм - ба хотима ёфтани машғулиятҳо рӯ ба рӯ месозад. Нуқтаи дар боло номбаршуда мубрам будани омӯзиши варзиши оммавии маҳз дорои ҷанбаи «расмӣ»-ро тавзеҳ медиҳад, ки хусусиятҳои фарқкунандаи он инҳо мебошанд [94,С.75-77]:

- ташкилкунандаи мусобиқа;
- ҷадвали мусобиқаҳо, дастури баргузори онҳо, тартиби муайянкунии ғолибон;
- низомнома дар бораи баргузори мусобиқаҳо;
- ба тавачҷуҳи ҳамагон расонидани натиҷаҳои мусобиқаҳо ва иштироккунандагони онҳо.

Дар робита бо гуфтаҳои боло равшан мегардад, ки дар варзиши оммавӣ шакли муносиби фаъолият маҳфилҳои варзишӣ мебошанд, зеро онҳо барои тайёр кардани варзишгарон ба мусобиқаҳо шароит доранд ва имкон медиҳанд, ки масъалаҳои ташкилӣ ҳаллу фасл гардида, дар ҷорабиниҳои дорои ҷанбаи варзишидошта иштирок намоянд. Рушди варзиши оммавӣ бо таъя ба маҳфилҳои варзишӣ дар таҷрибаи ҷаҳонӣ амалияи маъмул ва рушдёфта гардидааст.

Ҷолиб он аст, ки дар ҷараёни омӯхтани таҷрибаи байналмилалӣ дар соҳаи мавриди баррасии мо ошкор гардид, ки истилоҳи «варзиши оммавӣ» дар хорича, амалан, ба кор бурда намешавад. На дар асарҳои илмии муаллифони кишварҳои скандинавӣ ва на дар осори муаллифони амрикоӣ мо тақсими варзишро ба варзиши комёбиҳои олимпӣ, варзиши касбӣ ва варзиши оммавӣ намебинем. Барои онҳо варзиш асосан аз рӯйи меъёрҳои дигар тақсим карда мешавад, ки меъёри асосии он синнусолӣ

мебошад. Мо мебинем, ки варзиш ба фаъолияти фароғатӣ, томақтабӣ, мактабӣ, донишҷӯӣ ва касбӣ тақсим мешавад.

Таҳлили таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ шаҳодат медиҳад, ки дастрасӣ ва оммавӣ будани варзиш принципҳои асосӣ ба шумор мераванд, онҳо ҳаллу фасли бомуваффақияти вазифаҳоеро аз қабилӣ ба даст овардани натиҷаҳои баланди варзишӣ ва ҷалб намудани васеътарин қишрҳои аҳоли ба тарзи ҳаёти солимро имконпазир менамоянд [28,С.91].

Таҳлил дар асоси маълумот оид ба кишварҳои зерин роҳандозӣ гардид:

1. Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, ки дар он ҷо 60% аҳоли ба таври мунтазам ба варзиш машғул мешаванд, махсусан варзиши мактабӣ ва донишҷӯӣ рушд карда аст, он имкон медиҳад, ки варзишгарони амрикоӣ дар Бозиҳои олимпӣ натиҷаҳои баланд ба даст оваранд. Дар ин ҳо, қайд кардан зарур аст, ки мушкилоти фарбеҳии барои бисёр амрикоӣҳо хосбида натиҷаи камҳаракатӣ ва ихтилолот дар речаи физохӯрӣ мебошад.

2. Хитой, ки дар он ҷо то ба имрӯз, қисман амсилаи шӯравии тарбияи варзишгарон ба кор бурда мешавад ва ҷанбаҳои беҳтари он ба варзишгарони хитой имкон медиҳад, ки натиҷаҳои баландро намоиш диҳанд, ҳамон гуна ки соли 2008 дар Бозиҳои олимпии Пекин нишон дода буданд.

3. Таҷрибаи кишвари Олмон дар футбол ҷолиби диққат аст, дар он ҷо амсилаи маъмули марҳилавии тарбияи футболбозони ҷавон имкон дод, ки соли 2014 дар мусобиқаҳои футболи Қаҳрамонии ҷаҳон пирӯзӣ ба даст оваранд.

4. Таҷрибаи кишварҳои Норвегия ва Шветсия ҳам хеле ҷолиб аст. Дар он ҷо оммавӣ будан ва дастрас будани варзиш, дар навбати аввал намудҳои зимистонии он ба тӯфайли рушди беҳтари варзиши маҳфилӣ имкони онро фароҳам намудааст, ки теъдоди зиёди шаҳрвандони кишварҳои мазкур ба тарзи ҳаёти солим ҷалб карда шаванд.

5. Канада, кишваре, ки дар он чо оммавӣ будани варзиши миллӣ - хоккей нисбат ба дигар намудҳои варзиш хеле машҳур аст.

Дар кишварҳои номбаршуда низоми варзиш дар асоси худбарномаи рушди худро дорад, ки пеш аз ҳама, ба таъмини муназзамӣ ва оммавӣ будан нигаронида шудааст.

Муҳаққиқи сотсиолог метавонад барои худ усули бештар қобили қабулро дар пажӯҳиши равандҳо ва падидаҳои ҷамъиятӣ интихоб намояд. Дар асоси таҳлили варзиши оммавӣ метавон яке аз ҷаҳор усулҳои асосии сотсиологиро интихоб намуд: сохторӣ-вазифавӣ, ниҳодӣ ва навниҳодӣ, инчунин муназзамӣ [93,С.207].

Усули сохторӣ-вазифавӣ дар таҳлили сотсиологии соҳаи варзиш имкон медиҳад, ки як силсила вазифаҳои варзиши оммавӣ ҳамчун яке аз унсурҳои зерсистемаи варзиш умуман муайян карда шавад:

- вазифаи сотсиологӣ ба таъмини дастрасии ҳадди аксари теъдоди одамон ба мусобиқаҳо нигаронида шудааст;

- вазифаи арзишӣ имкон медиҳад, ки ба инсон арзиши машғулият ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ҳамчун унсури муҳими тарзи ҳаёти солим талқин карда шавад;

- вазифаи ҳамгирӣ ба машҳурсозии варзиши оммавӣ, машғулияте, ки ҳатто муд гардида, ба соҳаи он одамони нав ҷалб карда мешаванд ва ҷамъиятҳои худро ташкил мекунанд (мухлисон, мураббӣни варзиш, варзишгарон ва ғайра);

- вазифаи фароғатӣ - нигоҳ ба машғулияти варзиширо ҳамчун фаъолоне сипарӣ намудани вақти холи дар назар дорад, ки имкон медиҳад дар заминаи саргармӣ саломатии худро мустаҳкам намояд;

- вазифаи идеологӣ дар назар дорад, ки инсон дар раванди машғулият ба варзиш дар ботини худ муқарраротро ба рақобати бовиҷдонона ва мусобиқаи солим (ҳам ҷисмонӣ ва ҳам психологӣ) ташаккул медиҳад.

Яке аз маъмултарин равишҳо ҳангоми таҳлили сотсиологии падидаи варзиши оммавӣ усули *ниҳодӣ* мебошад, зеро он имкон медиҳад,

ки ҳамчунин тавоноии таҳлили сохторӣ-вазифавӣ васеъ ошкор гардад. Бисёр сотсиологҳо пешниҳод мекунанд, ки машғулият ба варзиш ҳамчун механизме баррасӣ гардад, ки тавассути он худи сиришти инсон ба ҳайси мавҷуди иҷтимоӣ дигаргун мешавад.

Ба туфайли усули ниҳодӣ ошкоршавии шаклҳои гуногуни иртиботот ва ҳамкориҳои миёни омилон дар варзиши оммавӣ, ҳамчунин баррасии масъалаҳо дар бораи татбиқи принципҳо ва арзишҳои варзиши оммавӣ дар сохтори ҳавасмандии субъектҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ имконпазир мегардад, ки ин барои таҳқиқоти мо ҷолиб аст, зеро он на баррасии худи ниҳодҳои иборат аз сохторҳои устувори ҷанбаи инфиродидошта, балки худи афродро дар назар дорад, ки фаъолияти онҳо тавассути ниҳодҳои мазкур танзим карда мешаванд. Принципи мазкур имкон медиҳад, ки нақши ҳамкориҳои амалӣ миёни афроди ҷудогона, ки дар варзиши оммавӣ ташаккул меёбад, баррасӣ карда шавад [82,С.22].

Мутаносибан, усули навниҳодӣ ба «қоидаҳои бозӣ», ки аз ниҳодҳои иборат аст, такмили маҳдудиятҳои ботинии афродро дар назар дорад, ки ба мо имкон медиҳад дар бораи омилҳои объективӣ ва ҳам субъективии таъсиррасон ба падидаи варзиши оммавӣ сухан гуфта бошем. Дар ҳайати омилҳои субъективӣ қолабҳо ва анъанаҳои шомил мебошанд, ки мавқеи одамонро нисбат ба варзиш, рағбат ва ҳавасмандии ташаккулёбанда тавассути низоми арзишҳои тасвиятшуда муайян мекунанд.

Усули системавии сотсиологӣ баррасии ду ҷанбаи варзиши оммавиро дар назар дорад.

1. Ҷойгоҳи варзиши оммавӣ ҳамчун зерсохтори варзиш дар миёни варзиши касбӣ ва тарбияи ҷисмонӣ мебошад; варзиши оммавӣ дар ҳолати мазкур барои варзиши касбӣ захираи кадрӣ тайёр мекунанд ва як навъ таҳкурсии он мебошад.

2. Варзиши оммавӣ аз низоми унсурҳои бо ҳамдигар иртиботдошта иборат мебошад. Унсурҳои мазкур омилони иҷтимоӣ мебошанд. Назарияи омилони иҷтимоӣ, таърихан ба сотсиологияи

фаронсавӣ рафта мерасад. Омилони иҷтимоии дастачамӣ ва инфиродӣ мавзӯи таҳқиқоти А.Турен гардид. Омили иҷтимоӣ дар амалҳои худ ба муҳити зист вобастагӣ надорад ва ин ба он имкон медиҳад, ки бо рафтори худ онро тағйир диҳад. Ба ақидаи М Крозе амалҳои дастачамӣ ва инфиродии омилони иҷтимоӣ низомро ташкил медиҳанд.

Мо бо дарназардошти нуктаҳои дар боло зикргардида ба омилони иҷтимоӣ дар таҳқиқоти мазкур афрод ва ҳамчунин созмонҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоие, ки дар чараёни рушди варзиши оммавӣ фаъолият нишон медиҳанд ва ҳамчунин давлатро ба ҳайси иҷрокунандаи вазифаи танзимгари равандҳои мазкур дохил намудем. Низоми варзиши оммавии донишҷӯӣ маҳсули амали омилони мазкур мебошад.

Маҷбур ҳастем, иброз намоем, ки муносибати аҳоли ба варзиши оммавӣ дар ҳоли ҳозир бояд ба гунаи нобоварона тавсиф гардад, зеро фароҳам овардани шароити зарурӣ ва ҳазинаҳо барои машғулият хеле гаронтар аз самараи ҳосилшавандаи он хоҳад буд. Дар варзиши касбӣ, дар тафовут аз варзиши оммавӣ иҷрои вазифаҳо бештар маҳсус мебошад - оё бо мураббии даркори шартнома баста шудааст ё ки дар ҳайати даста «легионер» -и ихтисосманд харидорӣ мешавад, ё ҳатто варзишгар барои ба даст овардани натиҷаи фаврӣ барои қабули маводи доруии манъшуда таваккал мекунад [81,С.40-44].

Аммо дар варзиши оммавӣ ҳангоми ҳазинаҳои бо варзиши касбӣ муқоисашаванда натиҷаҳо, албатта ба зудӣ ба даст намеоянд ва чандон самарабахшу возеҳ ҳам нестанд. Дар фурсати камтар наметавон миқдори зарурии майдончаҳои варзиширо мучаҳҳаз намуд, ки посухгӯ ба талаботи дастрасии назик ва камхарочот бошанд, теъдоди зарурии мутахассисони ихтисосманд барои кор дар соҳаи варзиши оммавӣ тайёр карда шаванд [11,С.73-81].

Мо амалишавии лоиҳаҳои соҳаи варзиши оммавиरो таҳлил намуда, ба хулоса омадем, ки варзиши оммавӣ дар Тоҷикистони муосир дар ҳолати номуайянӣ қарор дорад, ки он ба як силсила носозгориҳои чиддӣ вобаста мебошад:

- дар миёни ҳолати воқеии инфрасохтори варзиши оммавӣ ва шароити зарурӣ барои амалкарди комилғиёри он;

- дар миёни рушди варзиши оммавӣ дар собиқ ИҶШС ва замони ҳозира;

- дар миёни надоштани хоҳиши таҳмил кардани стресси вобаста ба мусобикаҳо ва кӯшиши давлат барои ба машғулияти варзишӣ ҷалб намудани бештарин теъдоди шахрвандон;

- дар миёни шароити воқеии кори мутахассисон дар соҳаи варзиши оммавӣ ва зарурати барҳамдиҳии камбудии кадрӣ дар соҳаи мазкур.

Носозгориҳои номбурда бо шароити гуногуни рушди варзиши оммавӣ дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва дар замони ҳозира вобастагӣ дорад. Иштироки ҳатмӣ дар чорабиниҳои ҷанбаи варзишидошта хусусияти фарқкунандаи варзиши оммавии шӯравӣ ба ҳисоб мерафт. Амалияи ҳатман ҷалб ва сафарбар намудан ба мусобикаҳои варзишии мактабӣ, донишҷӯӣ, ҷамоаҳои меҳнатӣ назарфиребии оммавиरो таъмин менамуд. Яъне мо асос дорем, бигӯем, ки унсури маҷбуркунӣ дар варзиши оммавии замони шӯравӣ ҷой доштааст. Дар зимн, метавон одилона қайд намуд, ки унсурҳои маҷбуркунӣ бо вучуд доштани пойгоҳи зарурии моддӣ ва набудани пардохт барои машғул шудан ба варзиш маъмул буд, ки онро дар назари аҳолӣ хеле ҷолиб ҷилва меод [52,С.148-149].

Шароити имрӯза хеле фарқ мекунад: ҳуди «оммаҳо» тағйир ёфтаанд, инфрасохтори дар замонҳои гузашта фароҳамшуда ба таназзул рӯ ба рӯ шудааст, унсури маҷбуркунӣ аз миён рафт, аммо барои машғул шудан ба варзиш бояд пул пардохт намуд. Ҳамаи он чи ки гуфта шуд, ба ҷаззобияти машғул шудани аҳолӣ ба варзиш таъсири манфӣ расонид. Рушди варзиши оммавӣ дар шароити кунунӣ, ба ғайр аз чизҳои дигар коркарди идеологияи ҷолиб барои ҷомеаро талаб мекунад, ки ба ҷанбаҳои саргармкунанда ва тамошоии варзиш асос ёфта бошад. Мақсади идеологияи нав бояд таъмини комилғиёри амалишавии вазифаҳои хос барои варзиши оммавӣ, ба варзиши оммавӣ ҷалб

намудани омилони иҷтимоӣ, таъмини шавқу рағбати онҳо дар ҳамкории байниҳамдигарии онҳо бошад [53,С.72-78].

Таҳлили минбаъдаи мо дар мисоли баррасии аҳамият ва зарурати ба барномаҳои муассисаҳои таълимии олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудани фанни «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» танзим карда мешавад.

Донишчӯён. Дар доираи таҳқиқоти мо донишчӯён - шахсони то 27-сола аз рӯи ҳама гуна шаклҳои таҳсил дар муассисаҳои таълимӣ мебошанд. Мо донишчӯёнро вобаста ба мавқеи онҳо ба машғулияти варзиш ҳамчун яке аз арзишҳои ҳаёти ба се гурӯҳ тақсим намудем:

1. «Боғайратҳо» машғулият ба варзишро ҳамчун арзиши ҳаёти дарк менамоянд. Чунин донишчӯён ба варзиш мунтазам аз оғози соли таҳсил дар муассиса машғул мешаванд. Ин гуна ҷавонон мактабро хатм намуда, ду роҳро интихоб мекунанд: а) варзишгарони касбӣ мешаванд ва таҳсилро дар шуъбаи ғоибона идома медиҳанд; б) таҳсили комилӣро ва кори маъмулиро тарчеҳ медиҳанд ва дар ин ҳол дар ҳаёти варзишии муассисаи таълимӣ фаъолона иштирок мекунанд. Дар ҳар ду ҳолат ҳам, онҳо ба варзиш фаъолона машғул мешаванд, тарзи ҳаёти солимро пеш мебаранд ва сабӣ мекунанд, ки ба машғулиятҳои варзишӣ одамони атрофи худро ҷалб кунанд.

2. «Бетарафҳо», мо ҳамон донишчӯёнро ин тавр меномем, ки муайян карда натавонианд, ки оё варзиш ба ҷумлаи арзишҳои муҳими ҳаётии онҳо дохил мешавад ё на. Онҳо варзишро ҳамчун шакли фаъолияте баррасӣ мекунанд, ки ба он ғайримунтазам машғул шудан ҳам, мумкин аст. Ба машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ онҳо ба мисли дигар фанҳои таълимӣ муносибат мекунанд, тамошои рӯйдодҳои варзиширо ба мисли дигар саргармиҳои сершумор ҳисоб мекунанд, онҳо ба варзиш на он қадар бо ташаббуси худ, ки ҳамон қадар таҳти таъсири атрофиёни худ машғул мешаванд.

3. Барои «шаккокони» машғулият ба варзиш ба ҷумлаи арзишҳои ҳаётии онҳо дохил намешавад. Онҳо на танҳо ба варзиш машғул

шуданро зарур намедонанд, балки бо ҳар восита аз он худдорӣ мекунанд. Аксарияти ин қабил одамон ба варзиш машғул намешаванд. Муносибати манфии онҳо ба варзиш ҳанӯз дар мактаб дар натиҷаи касбияти пасти муаллимон ё бо сабабҳои дигар ташаккул ёфта буд.

Маъмурияти муассисаи таълимӣ: роҳбарони зерсохторҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш.

Ҳавасмандии нокифояи роҳбарони МТОК дар кори рушди варзиши донишҷӯӣ имкон намедиҳад, ки варзиши донишҷӯиро асоси дар донишҷӯён ташаккул додани муносибати лозимӣ ба тарзи ҳаёти солим гардонида, дар онҳо ҳисси иштироки фаъолонро дар чорабиниҳои варзишӣ бедор намояд ва бо ҳамин дар рушди варзиши тоҷик саҳм гузошта шавад.

Гуруҳи иҷтимоии мазкурро метавон вобаста ба муносибати онҳо ба варзиши донишҷӯӣ, шартан ба ду категория тақсим намуд: намояндагони категорияи якум варзиши донишҷӯиро ҳамчун кори муҳим ва муфид баррасӣ намуда, саъй мекунанд, ки онро дар дохили муассисаи таълимӣ ривож диҳанд, намояндагони категорияи дуюм ин корро мубрам ҳисоб намекунанд. Барои гуруҳи якум имконияти баланд бардоштани обрӯи МТК тавассути иштироки намояндагони он дар мусобиқаҳо, дастгирӣ ёфтан барои рушди варзиш ва ба таҳсил дар муассисаи худ ҷалб намудани варзишгарони ботаҷриба метавонад ба сифати ангезаи ҳавасмандӣ баромад намояд [104,С.225-232].

Ба варзиши донишҷӯӣ ҳамон роҳбароне шавқу рағбат зоҳир намекунанд, ки танҳо таҳсилро, бидуни ҳеҷ гуна машғулият ба фаъолияти дигар, вазифаи асосии донишҷӯён ҳисоб мекунанд. Ин қабил роҳбарон машғул шудан ба варзишро фаъолияте медонанд, ки хароҷоти зиёди худро ҷуброн намекунад ва даромаде ҳам намеоварад.

Дар ҳоли ҳозир роҳбарони МТОК акнун ҳамкориро бо маҳфилҳои варзишии муассисаҳои таълимӣ, инчунин ассосиатсияи ба рушди варзиши донишҷӯӣ машғулбуда оғоз намудаанд. Ин ҳамкорӣ ба маблағгузори дастаҳои варзишии донишҷӯӣ, рушди инфрасохтор ва

дастгирии маҳфилҳои варзиши донишҷӯён нигаронида шудааст. Лозим ба ёдоварист, ки дар аксарияти ҳолатҳо чунин ҳамкорихо хеле самаранок мебошанд [6,С.24].

Ҳадафи фаъолияти маъмурияти МТОК оид ба таъмини шароити зарурӣ барои мураббӣ ва варзиш ва донишҷӯён омода намудани варзишгарони муассисаи таълимӣ барои иштирок дар мусобиқаҳо мебошад.

Нишондиҳандаи асосии муваффақияти фаъолияти ташкилкунандагони мусобиқаҳо дараҷаи иштироки тамошобинони чунин чорабиниҳо мебошад.

Тамошобинон. Албатта, теъдоди варзишгарон ҳамеша аз тамошобинон ба маротиб камтар аст. Қалб намудани бинандагон вазифаи муҳими ташкилкунандагони мусобиқаҳои варзиши касбӣ аст, зеро он на танҳо фароҳам овардани фазои фаромӯшношуданиро пиромуни чорабиниҳо имконпазир месозад, инчунин даромади бевоситаро ҳам ба даст меоварад. Тамошобиноне, ки чорабиниҳои варзиширо тамошо мекунанд, арзиши чиптаро мепардозанд, барои харидани армуғонҳо ва нӯшобаю маводи ғизоӣ маблағ харч мекунанд.

Дар ҳамин ҳол, дар Тоҷикистон бо тамошобинон дар доираи варзиши донишҷӯӣ амалан коре анҷом дода намешавад. Тасаввур кардан душвор аст, ки тамошои спартакиадаи МТОК пулакӣ мешавад ва дар ҳангоми танаффус савдои маҳсулоти армуғонӣ, хӯрданию нӯшобаҳо ташкил карда мешавад. Асосан, ҳамкурсони варзишгарон бинандагони мусобиқаҳои варзиши донишҷӯён мебошанд. Мутаассифона, шавқу рағбати донишҷӯён нисбат ба рӯйдодҳои варзиши донишҷӯӣ хеле паст аст.

Ба ғайр аз ҳуди донишҷӯён, сокинони маҳалии дар назди муассисаҳои олии таълимӣ истиқоматдошта метавонанд бинандагони мусобиқаҳои варзиши донишҷӯён бошанд. Онҳо метавонанд дастаи варзиши донишҷӯӣ худро ҳангоми мусобиқаҳо мухлиси ва дастгирӣ намоянд.

Дар кишварҳои пешрафта сарпарастон, соҳибкорон, намояндагони анҷуманҳои маҳаллӣ ва тоҷирон дар ҳаёти варзиши донишҷӯӣ фаъолонан иштирок ва саҳмгузори мекунад. Мутаассифона, ҷаззобияти камтари варзиши донишҷӯӣ дар Тоҷикистон ба ҷалб намудани омилони мазкур дар фаъолияти он мусоидат намекунад [9,С.130]. Варзиши оммавии донишҷӯӣ ҳамчун объекти сиёсати иҷтимоӣ аз тарафи давлат танзим карда мешавад. Азбаски варзиши донишҷӯӣ дар доираи низоми таҳсилот амал мекунад, масъалаи тақсими ваколатҳо миёни мақомоти масъул барои рушди варзиш ва мақомоти машғул ба идоракунии низоми таҳсилот мубрам мегардад [120,С.197-200].

Мо чунин ҳисоб мекунем, ки дар ин ҳол нақши давлат бояд коҳиш дода шавад. Ба зиммаи давлат бояд вазифаи таъмини варзиши донишҷӯӣ бо ҳамаи шароити зарурӣ гузошта шавад, масъалаҳои идоракунии варзишро бояд ҳуди МТОК ҳаллу ҷасл намоянд. Интиқоли ваколатҳо бояд бо азнавтақсимкунии захираҳои марбута ҳамроҳ бошад, то ки ин ваколатҳо ҳадди аксар пурра амалӣ гарданд.

Таҳлили заминаи қонунгузори имкон намедихад, ки вазифаҳо ва ҳудудҳои масъулияти чи мақомоти давлатӣ ва чи мақомоти муниципалӣ дар рушди варзиши оммавии донишҷӯӣ, дақиқан муайян карда шавад. Номуайянии муддати тӯлонӣ идомадошта дар ин масъала ба таври манфӣ дар таъмини варзиши оммавии донишҷӯӣ бо захираҳои моддию техникаӣ, кадрӣ ва молиявӣ инъикос ёфта буд. Амалия нишон медиҳад, ки то имрӯз ҳокимият ба варзиши донишҷӯӣ танҳо дар мавриди дастгирии маҳфилҳои варзишӣ таъсир мерасонад, ки имкон намедихад дар бораи истифодаи ҳамачонибаи имконоти давлат дар ҳаллу ҷасли мушкилотҳои дар соҳаи баррасишаванда мавҷудбуда сухан гуфта шавад.

Сотсиология ҳамчун илм дар бораи муносибатҳои байниҳамдигарии одамон ва ҳамкориҳои иҷтимоии онҳо буда, дар радифи илмҳои оид ба ҷомеа ва одамон мавқеи пешбарро ишғол мекунад. Душвортарин вазифаҳое, ки дар назди гурӯҳҳои иҷтимоӣ ё инсони одами алоҳида меистанд, чун қоида, дар қобилияти одамон

чиҳати ҳамкорӣ, дар ҷустуҷӯи ақидаҳои муштарак ва созишҳо дар роҳи ҳаллу фасли низоъҳои гуногун, ки ҷомеаи муосир аз онҳо саршор мебошад, муайян карда мешаванд. Афзоиши мушкилотҳо аҳамияти баланди донишҳо дар бораи ҷомеа ва инсонро вобаста намуда, инчунин аҳамият ва нақши ҳуди фардро баланд мебардорад [34,С.50].

Маҳз бинобар ин, мутахассиси ихтисосманд дар соҳаи варзиши оммавӣ бояд на танҳо дар бораи методҳо, шаклҳо ва усулҳои машқу тамринҳо дониш дошта бошад, балки ҳамчунин дар бобати манфиатҳои ҳаётии одамон ва муносибатҳои байниҳамдигарии онҳо, яъне дар ҳамаи омилҳои, ки дар асоси ташаккули анҷуманҳо, гурӯҳҳо ва умуман ҷомеа қарор доранд, хуб сарфаҳм биравад. Ба тӯфайли сотсиология мо имкон дорем, ки дар амалқарди ниҳодҳои иҷтимоӣ, ки аз тарафи одамон бунёд гардидаанд, самтгирӣ намоем, шавқу рағбатҳои одамонро ба варзиш, ҳавсамандии онҳоро дар фаъолияти ҷанбаи тарбияи ҷисмонӣ варзишидошта ва самтгирии арзишии онҳоро муайян намоем, зеро бидуни донишҳои онҳо муносибати ҷомеаро ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тавзеҳ намудан ва фаҳмидан душвор хоҳад буд.

Сотсиология фанни илмие мебошад, ки пайдошавӣ, амалқард ва рушди ҷомеаи инсонӣ, ниҳодҳо ва ташкилоти он, инчунин мушкилоти муносибатҳои байниҳамдигарии намояндагони гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро меомӯзад. Сотсиология ҳамчун ҳар гуна илми ташаккулёфта ба қадри кофӣ тафриқа гардида ва маҷмӯи радиҳои томи фанҳо ва соҳаҳои илм мебошад. Сотсиология фарогири чунин соҳаҳои илм аз қабали сотсиологияи оила, сиёсат, ҳуқуқ ва ахлоқ, сотсиологияи гурӯҳҳои хурду калон, инчунин сотсиологияи ҷамъиятҳои глобалӣ мебошад. Сотсиология бунёдӣ, амалӣ ва эмпирикӣ аст. Масалан, сотсиологияи мушкилотҳои иҷтимоӣ масъалаҳои вобаста ба нашъамандӣ, ҷинояткорӣ, низоъҳои наҷодию этникӣ ва ғайраро баррасӣ менамояд [8,С.297].

Мафхуми «тарбияи ҷисмонӣ» дар қаринаи курси омӯзишии «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ», аксаран ба ду маънӣ ба қорбаст мешавад:

1. Ҳамчун раванди иҷтимоӣ, ки ба фарогирии намуди вижаи фарҳанг - ҷисмонӣ нигаронида шудааст.
2. Ҳамчун яке аз ҷузъҳои тарзи ҳаёти иҷтимоӣ, ҷузъи таркибии фарҳанги умумӣ.

Ҷанбаи гуногунвазифавии тарбияи ҷисмонӣ муқаррар намудани он нуқтаро имконпазир менамояд, ки малақаҳои фаъолияти ҷамъиятӣ ва касбии бадастомада ба туфайли машғулияти тарбияи ҷисмонӣ бомуваффақият ба дигар намудҳои фаъолият интиқол дода мешаванд. Аксарияти сотсиологҳо ду категорияи арзишҳои умумиинсониро ҷудо мекунанд: категорияи яқум *арзишҳои неқуаҳволиро* ташкил медиҳад ва категорияи дуюм аз *арзишҳои дигар* иборат мебошад [8,С.297]. Арзишҳои неқуаҳволӣ боиси рағбати бештарин аст, чунки бидуни онҳо наметавон фаъолияти ақлонӣ ва ҷисмонии инсонро таъмин намуд. Аз ҷумла, ба таркиби ин категория сарват ва неқуаҳволӣ дохил мешаванд, ки ба ихтисосмандӣ дар ин ё он фаъолият, дараҷаи таҳсилот ва ғайра вобаста мебошанд. Сарват ва неқуаҳволии инсон мустақиман ба қобилияти қоршоямии ҷисмонӣ ва саломатии ӯ, мавҷуд будан ё набудани неъматҳои моддӣ иртибот доранд. Маҳорат ва дараҷаи ихтисосмандӣ ба малақаҳои касбӣ вобастаанд, ки онҳоро фард дар фаъолияти зеҳнӣ ва амалӣ ба даст овардааст. Таҳти мафхуми таҳсилот мо маҷмӯи сифатҳои фарогири дараҷаи фарҳангии инсон, захираи иттилоотӣ ва дониши ӯро дарк менамоем.

Ҳамин тавр, нуқтаҳои дар боло зикргардида имкон медиҳад хулоса барорем, ки варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ арзиши вижа мебошанд, ки дар доираи он ба ғайр аз арзишҳои умумиинсонӣ боз арзиши вижа, яъне низоми арзишҳои ҳуди онҳо ташаккул меёбанд. Дар зимн, тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар худ ҳомили ҳамаи унсурҳои низоми арзишҳои

ҷомеа, пеш аз ҳама - арзишҳои ахлоқӣ ва эстетикӣ буда, тибқи принципҳои онҳо ташаккул меёбад [14,С.24].

Ҳамин тавр, дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ташаккули чунин гурӯҳи арзишҳо амалӣ мегардад:

- иҷтимоӣ - рекордҳо, ғалабаҳо, саргармиҳо, истироҳат ва ғайра;
- моддӣ - малакаҳо, маҳорат, саломатӣ, қобилиятҳои ҷисмонӣ;
- маънавӣ - ахлоқӣ ва ормонҳои эстетикӣ арзишҳо, худсобиткунӣ, маърифат;
- равонӣ- таҳайюл, суръати тафаккур, отифаҳои мусбат;

Ҳар як ҷомеа муносибати худро ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ташаккул медиҳад. Нақши асосиро дар ин ҷо урфу одат ва маросимҳо ифода мекунанд. Масалан, маҳз таъсири онҳо он далелро имконпазир сохт, ки варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар кишвари мо ба бахше аз ҳастаи фарҳангии ҷомеа мубаддал нагардида, мондагори фарҳанги миллии нашуданд ва дар канораи ҳаёти ҷамъиятӣ қарор гирифта, аз рӯйи принциби бақия маблағгузорӣ мешуданд. Ин гуна муносибат ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш аз тарафи ҷомеа сабаби пайдоиши миқдори назарраси мушкilotҳои иҷтимоӣ гардиданд, ки ташвишовартарин дар миёни онҳо -мушкilotҳои вобаста ба саломатии миллат мебошанд. Хеле муҳим аст, ки дар болотарин сатҳи давлатӣ фаҳмиши он нукта пайдо шавад, ки варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба бисёр унсурҳои фарҳанги миллии таъсири назаррас мерасонанд ва онҳоро ба сифати таҳкурсии омилҳои рушди мутаносибӣ ҳам фард ва ҳам ҷомеа баррасӣ намудан зарур аст.

Соҳаи аз тарафи мо баррасишаванда дар марҳилаи кунунӣ иборат аз ниҳоди иҷтимоие мебошад, ки ба ҳамаи талаботи ниҳодисозӣ мутобиқат дорад:

- ба фаъолияти тайёркунии кадрҳои касбӣ машғул аст;
- пойгоҳи моддӣ ва инфрасохтори рушдкарда дорад;
- бо вучуд доштани вазифаҳои дақиқан муайяншуда (таҳсилотӣ, солимгардонӣ, иҷтимоӣ ва ғайра) тавсиф мегардад, тарбияи ҷисмонӣ ва

варзиш ҳамчун фанни таълимӣ дар ташаккули усули ҷаҳоншиносӣ ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, коркарди усулҳои илмӣ барои ташаккул ва рушди тарбияи ҷисмонӣ, барои омӯзиши талаботи ҷомеа ба он, инчунин дар омӯзиши равишҳо ва роҳҳои қонебгардони талаботи мазкур иборат мебошад.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш омилҳои таҳқиқ мекунад, ки бояд ба таври пурра ҷанбаи оммавӣ будани ҳаракати тарбияи ҷисмонӣ ва варзишро таъмин намоянд. Омилҳои мазкур возеҳан ба объективӣ ва субъективӣ тақсим мешаванд, ки дар ин асос онҳо ба ду гурӯҳ тақсим мекунанд [12,С.23-29].

1) Омилҳои дорои ҷанбаи объективӣ:

- дараҷаи рушди пойгоҳи моддии соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;

- сифат ва миқдори кадрҳои касбии тайёркардашуда.

2) Омилҳои дорои ҷанбаи субъективӣ:

- ташаккули шуури ҷамъиятӣ ва инфиродӣ дар робита бо азхудкунии арзишҳои ҳаракати тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;

- ташаккули ангеҷаҳои устувор ва самтгириҳои арзишии шаҳрвандон ба машғулияти фаъолона ба варзиш;

- тарбия намудани талабот дар ҷомеа оид ба фаъолияти самти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, аҳамияти тарзи ҳаёти солим, нақши рушди ҷисмонии фард дар маҷмӯи низоми арзишҳои ҷомеа ва инсон.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш нисбат ба сотсиологияи умумӣ иборат аз фанни амалӣ буда, муҳимтарин вазифаҳо аз қабали ташкилию амалӣ, назариявӣ маърифатӣ ва ҷаҳоншиносиро иҷро мекунад. [24,С.185].

Вазифаи ҷанбаи назариявӣ маърифатидошта ба ҷиҳатҳои иҷтимоии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, ба нақши он дар ҳаёти ҷомеа, инчунин равандҳои иҷтимоии ҷараёндошта дар соҳаи баррасишаванда нигаронида шудааст.

Вазифаи ҷаҳоншиносӣ шуури ҷамъиятиро нисбат ба арзишҳои варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ташаккул дода, ба интишори донишҳо дар бораи падидаи иҷтимоии мазкур мусоидат мекунад.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ба ғайр аз вазифаҳои дар боло зикргардида, инчунин вазифаҳои тавзеҳӣ, эвристикӣ ва тавсифиро иҷро мекунад. Вай далелҳои ба нақши сиришти иҷтимоии тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш мансуббударо танзим, тавсиф ва андухта месозад.

Сотсиологияи муосири варзиш ба сифати фанни илмии ҷавон бозбинии усулҳои қаблан ташаккулёфтаре нисбат ба арзёбии ҷойгоҳи варзиш дар сохтори ҷомеаи кунунӣ амалӣ менамояд.

Дар шароити навини ташаккули низоми ҷамъиятӣ аз миқёси густардаи мушкилотҳо ва масъалаҳо дар ташаккули самтҳои нави арзишӣ, сабки ҳаёт, намунаҳои рафтор ва маъниҳо ба вуҷуд омадааст.

Дар миёни мушкилотҳои асосии сотсиологияи фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ лозим аст, ки ташаккули муносибати мусбати одамон ба тарзи ҳаёти солим ва тарбияи ҷисмонӣ ҳамчун шароити асосӣ номбар карда шавад. Касбикунонӣ ва тичоратикунонии варзиш зарурати омӯзиши амиқи мушкилотҳои ба ҷанбаи ахлоқии ташаккули шахсияти ба варзишгар дахлдоштаро, махсусан, мубрам намудаанд.

Рушди фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ зарурати омӯзиши амиқи мушкилотҳои иҷтимоӣро аз қабилӣ «варзиш ва инсонгароӣ», «варзиш ва шахсият», «варзиш ва ҷавонон», «варзиш ва пешрафт» ва ғайра. Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бояд дар ҳаллу фасли мушкилотҳои мазкур нақши калидӣ дошта бошад, ки он бори дигар аз аҳаммияти илми мазкур дар тақомули инсон ва ҷомеа шаҳодат медиҳад [27,С.270-277].

Дар марҳилаи кунунӣ сотсиологияи фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ бо таҳқиқоти сершумори ҷанбаи маҷмӯи дошта зухур намуд.

Ҳадафи онҳо ошкорсозии қонуниятҳо ва далелҳои рушди варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, нақши онҳо дар ташаккули фард мебошад.

Ташаккули муносибати арзишии шахс ва ҷомеа, умуман ба тарзи ҳаёти солим ва фаъолияти густардаи варзишию тарбияи ҷисмонӣ яке аз мушкилотҳои калидии сотсиологияи варзиш мебошад. Омӯзиши мушкилотҳои рушди шахсияти варзишгарон, пешгӯии рафтори онҳо чи дар давраи фаъолияти варзишӣ ва чи баъди хотимаи фаъолияти варзишии онҳо низ муҳим мебошад. Касбикунонӣ ва тичоратикунонии варзиш дар назди сотсиология вазифаҳои навро оид ба омӯзиши амиқи мушкилоти ҷанбаи ахлоқии шахсияти варзишгар матраҳ менамояд. Дар шароити навини иқтисодӣ мушкилотҳои вобаста муносибатҳои байниҳамдигарии миёни ду субъекти иҷтимоӣ: варзишгар ва мураббии варзиш мубрам гардидааст, ки ҳар яке дар фаъолияти худ натиҷаи ниҳоиро ҳадаф мешуморад ва он дар варзиши касбӣ на танҳо бо сонияҳо, метрҳо ва голҳо, балки бо маблағҳои ҷоизавӣ, мукофотпулиҳо ва дигар неъматҳои моддӣ ифода карда мешавад.

Муҳим аст, ки масъалаҳои марбут бо мутобиқшавии иҷтимоии варзишгарон баъди хотима ёфтани фаъолияти варзишии онҳо дар варзиши калон бетаваҷҷуҳ гузошта нашавад. Ҳатто барои беҳтарин варзишгарон ҳам ин масъала ба қадри кофӣ мубрам мебошад. Чунки аксаран, варзишгар ҳамон кореро хуб иҷро карда метавонад, ки ба он беҳтарин солҳои ҳаёти худро бахшидааст, яъне ба ҷаҳидан, давидан, шиноварӣ кардан, ин ё он бозии варзиширо иҷро кардан. Яке аз муҳимтарин вазифаҳои сотсиологияи варзиш ба варзишгар барои ҳадди аксар осон мутобиқ шудан ба ҳаёти берун аз варзиш, дучор нашудан ба бӯҳрони психологӣ, фароҳам кардани зиндагии сазовори минбаъда мебошад.

Яке аз дигар вазифаҳои муҳимтарини ҷомеаи кунунӣ эҳё намудани низоми варзишии наврасону ҷавонон ва ба онҳо ҷалб намудани кӯдакони синни мактабӣ мебошад. Мутаассифона, падару модарон

баъзан имкони бо либоси варзиши таъмин кардани фарзандони худро надоранд, чи расад ба таҷҳизоти гаронарзиши варзишӣ.

1.3. Шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш

Дар ҳоли ҳозир низоми таҳсилоти умумӣ ба ҷиҳати дар донишомӯзон ташаккул додани қобилияти худтақомулӣ тавассути ба даст овардани таҷрибаи нави ҷанбаи иҷтимоидошта аз нав самтгирӣ хоҳад шуд, мутамарказ намудани тавачҷуҳ ба ташаккули шахсияти фаъоле, ки ба худомӯзӣ ва омӯзиши доимӣ дар шароити муҳити ҳамеша тағйиркунанда фароҳамоварии чунин шароити педагогиро талаб мекунад, имкон медиҳад, ки фаъолияти маърифатии таълимгирандагон ба сифати омили калидии фароҳамкунандаи натиҷаоварӣ ва самаранокии раванди таълим фаъол гардонида шавад.

Бисёр чизҳо ба салоҳиятноки, шавқу рағбат, эҷодиёт, касбият ва маҳорати омӯзгор вобастагӣ дорад, ки дар асоси онҳо бояд идроки имконнопазирии таъмин намудани донишомӯзон бо таҳсилоти босифат бидуни ба онҳо пешниҳод кардани донишҳои комилӣёро қарор дошта бошад [97,С.150].

Зарур аст, ки иттиҳодияҳои методии муаллимон дар амалияи фаъолияти худ баррасии мушкilotҳои вобаста бо коркард ва корбасти меъёрҳои объективӣ ва методҳои ҷузъи босифати амалкарди низоми таҳсилот шомил намоянд. Гуфтаҳои боло пурра ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ низ дахл дорад, ки ба механизмҳои баҳодиҳии сифати раванди таълим ниёзманд мебошад.

Барномаҳои муосири педагогиро таҳлил намуда, метавон самтгирии возеҳи онҳоро ба ташаккули шахсияти тарбияи ҷисмонӣ дар насли ҷавон зикр намуд ва бад- ин васила авлавияти усули фалсафию фарҳангшиносиро ба раванди ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тасдиқ намуд [7,С.286].

Қаблан тарбияи ҷисмонӣ ба таври анъанавӣ бо чунин унсурҳои ҷанбаи ҳаракатӣ ва биологӣ, ба мисли тайёрии ҷисмонӣ, рушди ҷисмонӣ ва инчунин ташаккули малака ва маҳоратҳои ҳаракатӣ маҳдуд мешуд.

Шароити кунунӣ матраҳ намудани ҳадафҳои бештар пурвусъат, яъне маҳз - ташкили тарбияро тавассути фарҳанг, бо роҳи азхудкунии он арзишҳои, ки тарбияи ҷисмонӣ дар худ дорад, талаб мекунад. Метавон хулоса намуд, ки тарбияи ҷисмонӣ иборат аз раванди педагогии ба ташаккули шахсияти тарбияи ҷисмонӣ нигаронида шудааст [98,С.174].

Ченакҳои асосии тарбияи ҷисмониро ҳамчун тавсифнома ва хосиятҳои инсонӣ мушаххас баррасӣ менамоем:

- талоши инсон ҷиҳати ғамхорӣ на танҳо дар бораи нигоҳдорӣ дар ҳолати муътадил, балки дар бораи такмили ченакҳои гуногуни тамоми ҳолати ҷисмонӣ;

- маҳорати барои ин фаъолият истифода намудани тамоми микёси воситаҳои дахлдор, ба амал баровардани намунаҳои рафтор, меъёрҳо, ормонҳо, ки бо ҳолати ҷисмонӣ ва ғамхорӣ оид ба бадан иртиботдоранд; ки донишҳо дар бораи ҷисми худ, дар бораи методҳои таъсиррасонӣ ба ҳолати ҷисмонии он;

- омодагӣ на танҳо барои пайравии принципҳои ва арзишҳои тарбияи ҷисмонӣ барои худ, балки кумак кардан ба дигар одамон дар такомули ҷисмонӣ ва ғамхорӣ дар бораи солимии худ, ба онҳо омӯзондани малакаҳо, маҳоратҳо ва донишҳои худ.

Барои он ки ҳадафи ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш амалӣ гардад, инсон бояд арзиши фарҳангии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмониро дарк намояд.

Ҷузъи таркибии мухтавоии тарбияи ақлонӣ бояд фарогири дар инсон ташаккул додани низоми донишҳои ҷанбаи назариявирошта, ки ҳадди аксари доираи васеи масъалаҳоро аз соҳаи тиб, фалсафа ва дигар донишҳои ки бо тарбияи ҷисмонӣ иртиботи наздикдоранд, дар бар гирад [22,С.75].

Бисёр чанбаҳои тарбияи ҷисмонӣ ба ҳалли масъалаҳои чанбаи ҳаракатидошта, ба монанди истифодаи оқилонаи имконоти ҷисмонӣ, ташаккули малакаҳо ва маҳоратҳои идоракунии ҳаракатҳои бадани худ равона шудаанд [100,С.40].

Барои амалисозии усули нав ба ташаккули тарбияи ҷисмонӣ дар ҷомеа ва инсонӣ ҷудоғона зарур аст, ки такмилдиҳии бунёдии муассисаҳои таълимӣ, сохторҳои ташкилӣ амалӣ гардида, дараҷаи тайёркунии омӯзгорони дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ машғулбуда, педагогҳо ва мураббӣёни иҷтимоӣ баланд бардошта шуда, воситаҳои таълимӣ, барномаҳо, нақшаҳо ва дигар ҳуҷҷатгузориҳои методии таъминкунандаи амалисозии навгониҳо мавриди таҷдиди назар қарор дода шаванд.

Як силсилаи томи ҳолатҳо ба самаранокии раванди таълимӣ таъсиррасон мебошанд. Дар педагогика онҳоро омилҳои меноманд, ки дар маҷмӯъ шароитро ташкил медиҳанд. Аз рӯйи мулоҳизаи одилонаи И.П. Подласов натиҷаоварии раванди педагогӣ ба омилҳо ва шароит вобаста аст, бинобар ин онҳоро аксаран маҳсулофар меноманд.

Сабаби маҳсулофариро муаллиф ҳамчун сабаби нисбатан хурд, аммо ҷудоғона дарк менамояд, ки ҳангоми таъзия маънии он аз миён меравад. Муаллиф омилро сабабе меномад, ки на кам аз ду сабаби маҳсулофар аз як категория иборат мебошанд.

Ҳамин тавр, бо дарназардошти нуктаҳои дар боло зикргардида шароити педагогиро бояд ҳамчун маҷмӯи омилҳои маҳсулофаре баррасӣ намуд, ки имкон медиҳанд, дар раванди таҳсилот ба ҳадафҳои муайян ноил гардид, дар ҳолати мо бошад, ҳамкориҳои самарабахши байниҳамдигарии миёни омӯзгор ва донишомӯз чунин ҳадаф мебошад [29,С.124-126].

Шароити мусоиди педагогӣ дар раванди таҳсилот дар замони ҳозира дорой чунин хусусиятҳо мебошанд:

- раванди таълиму тарбия бо истифодаи намудҳои гуногуни ҳамкориҳои чанбаи муколамавидошта дар миёни субъектҳои раванди

таълим; машғулиятҳои самти ҳамгароидошта бо корбурди робитаҳои байнифанӣ; бозиҳои дидактикӣ; ҳамкориҳои зичи байни мактаб ва оила;

- дар кор методи таҳқиқии таълим ба кор бурда мешавад; вазифа ва машқҳои эвристикӣ, ки тақвияи ҳамгароии байнифаннӣро имконпазир месозанд; методҳои таълими барномавишуда ва мушкilotӣ;

- интернет-захираҳо ва дигар шаклҳои таҳсилоти иловагӣ истифода мешаванд;

- дар чараёни раванди таълим шароите ба вуҷуд оварда мешавад, ки донишҷӯён метавонанд маводи таълимиро идрок намоянд, онро аз лиҳози дидактикӣ чамъбаст намуда, методикаи худбаҳодиҳӣ ва баҳодиҳиро азхуд намоянд.

Дар асоси гуфтаҳои боло мо метавонем тасдиқ намоем, ки дар чараёни раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар чунин шароит имконпазир мебошад [31,С.219-223]:

- агар фаъолнокии маърифатӣ аз тарафи муаллим танзим гардида ва ҷанбаи ҳадафмандона дошта бошад, ки дар он нақши воситаи калидиро ҷузви иттилоотии раванди таълим иҷро мекунад ва он ба ташаккули воқунишҳое чун ниёзмандӣ, ангежа ва рағбат дар донишомӯзон равона карда шудааст:

- агар ҳуди донишомӯзон бо таъба ба воқунишҳои дохилии худ ба худомӯзӣ ва истифодаи донишҳои бадастовардашуда барои тамоми ҷисмонии шахсӣ фаъолияти маърифатиро ташкил кунанд.

Дар ҳар ду ҳолат зуҳури раванди фаъолнокии маърифатӣ ҳамчун натиҷаи таъсири ҳадафмандона ба соҳаи арзишию ангезавӣ, ки муваффақияти ҳар гуна фаъолиятро бо шумули фаъолияти таҳсилотӣ вобаста месозад, амалӣ мегардад.

Таҳлили вижагиҳои раванди таҳсилот шаҳодат медиҳад, ки дар миёни омилҳои асосии бевосита таъсиррасонанда ба рушди он бояд инҳоро номбар намуд [35,С.117-127]:

- дараҷаи салоҳиятноки ва касбияти омӯзгор, инчунин шароите, ки дар он шакли таълим ба ҳадафҳои матраҳгардида ҷавобгӯ мебошад;

- дараҷаи истеъдоди донишомӯзон, сатҳи фаъолнокии онҳо, ки ба шавқу рағбат, тавачҷух, сабурӣ ва дигар омилҳои барои раванди таълим муҳим таъсиррасон мебошад.

Агар омилҳои мазкур ба эътибор гирифта нашаванд, он гоҳ ин ба қобилияти хонандагон ба ташкили мустақилонаи фаъолнокии маърифатӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Бо тасдиқи В.С.Беляев метавон розӣ шуд, ки гуногунҷабҳагӣ вижагии асосии фаъолнокии маърифатии донишомӯзон мебошад, пайдошавӣ ва рушди он дар сатҳҳои гуногун - аз иҷтимоӣ то равонӣ ва психологӣ амалӣ мегардад, ки аз бисёр лиҳоз ба таъсири байниҳамдигарии омилҳои берунӣ ва дохилӣ аз бисёр лиҳоз вобастагӣ дорад [19,С.22-24].

Барои таъмини ҳамкориҳои босамар дар ҷараёни раванди таълим омӯзгор бояд шароити педагогии муносибро ташкил диҳад, методҳо ва воситаҳоро барои ташкили фаъолияти босамари маърифатӣ интиҳоб намояд, назорати ҷиддии дараҷаи сифатнокии амалишавии онро таъмин намояд, инчунин ташҳиси мунтазами дараҷаи ташкилии онро роҳандозӣ намояд.

Қобили қайд аст, ки имрӯз бисёр таҳқиқоти диссертатсионие мавҷуданд, ки ба масъалаҳои муассирсозии фаъолияти маърифатии донишомӯзон дар ҷараёни ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш бахшида шудаанд.

Аммо фақат дар як таҳқиқоте, ки муаллифи он А.Г.Чашевая мебошад, тавачҷуҳи бевосита ба мушкилотҳои ҳамкориҳои миёни омӯзгор ва донишҷӯён дар раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дода шудааст. Муаллифи таҳқиқот муътақид аст, ки дар ҷорҷӯбаи сохтори таҳсили муосир бояд ҷойгоҳи сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар

машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ҷудо карда шавад. Барои ин зарур аст, ки имконоти фанни мазкур дар асоси омӯзиши намудҳои гуногуни варзиш нишон дода шавад [119,С.218].

Мо чунин ҳисоб мекунем, ки барои ҳалли бомуваффақияти муҳимтарин масъалаҳои ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонии мактаб дахлдошта зарур аст, ки раванди таҳсилот ба таври бунёди дар соҳаи сотсиологияи варзиш мавриди таҷдиди назар қарор гирад. Қорбурди васеи имконоти фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш», бо роҳи баланд бардоштани дараҷаи сифатии тадриси бахши назариявии он ба сифати омили калидӣ дар ташаккули ҳамкориҳои миёни омӯзгор ва донишомӯзон яке аз омилҳои бунёди мебошад.

Дар асоси таҳлили адабиёт оид ба ҳуҷҷатгузориҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва таҳқиқот дар соҳаи таҳсилот мо ба хулоса омадем, ки дар миёни зарурати ташаккули ҳамкориҳои фаъолонаи байни омӯзгор ва таълимгиранда дар ҷараёни раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ва мушкилотҳои марбут бо норасоии донишҳо дар бораи шароити ташаккули он ихтилоф вучуд дорад [54,С.14-19].

Ихтилофи мазкурро метавон бо асосноккунии таҷрибавии шароити педагогӣ дар ҷараёни раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, инчунин бо қорбурди методи амсиласозӣ бо мақсади амалисозии ҳадди аксари самараноки онҳо ҳаллу фасл намуд.

Амсилаи педагогӣ чунин шакли ангоравии пешниҳоди ҳуди механизм ва ҳамкориҳои миёни ҷузъҳои калидии онҳо ҳангоми ҳамкориҳои муназзами онҳо дар ҷараёни раванди педагогӣ хосиятҳои нави ҷанбаи ҳамгароидошта пайдо мешаванд, асосан мақсади эҷоди низоми мазкур аз ҳамин иборат буда, имкон медиҳанд, ки вазифаи педагогиро аллақай дар дигар дараҷаи баландтар ҳал намоянд [115,С.180].

Дар ин ҳол бояд қайд намуд, ки ангораҳои бенуксон вучуд надоранд. Ҳеҷ яке аз онҳо қобил нестанд, ки ҳадди аксари эътимодноки ва тафсилнокии муҳтавои ҷузъиёти таркибии фаъолияти педагогиро инъикос намоянд. Инъикоси робитаҳои сершумори байниҳамдигарӣ ва тобишҳое, ки дар натиҷаи онҳо низом бо хосиятҳои нави муайянқунандаи дараҷаи нави сифати амалкард ғанӣ мегардад, умуман имконнопазир тасаввур мегардад [57,С.48].

Коркарди амсилаи ангоравӣ мақсади бунёди тасаввури мафҳумтар ва аёнитар дар бораи ин ё он падидадор дорад, ки ба туфайли он метавон муфассалтар арзёбӣ ва мулоҳизаронӣ намуд. Дар сурати ноил шудан ба ин ҳадафҳо аз баъзе камбудҳои ногузир метавон оромона сарфи назар намуд.

Вазъият хеле бадтар хоҳад буд, агар ангораи ин ё он падида ё раванд барои идрок ва мулоҳизаронии моҳияти он ба ҷойи осон кардани равандҳои мазкур, монеа бишавад. Аксаран, ин дар натиҷаи ҷидду ҷаҳди барзиёди муаллифе мегардад, ки саъй мекунад тасвири ангоравиро барзиёд муфассал ва калонҳаҷм намояд. Мутаассифона, нуқсони мазкур ба бисёр амсилаҳои педагогии дар замони мо эҷодгардида хос мебошад.

Бидуни дурнамо ва ғайриҳадафманд будани чунин равиш бо сабаби он ки натиҷаи ногузири он яқинан, ноҳинҷорӣ, сарбории барзиёди иттилоотӣ ва чун натиҷа аз миён рафтани маъноӣ асосӣ ва тамомияти раванд ва падидаи инъикосшаванда мебошад. Ин нуқта бо он тавзеҳ мегардад, ки ҷузъиёти муназзами педагогӣ чунон аз лиҳози сохтор гуногун, амиқ ва калонҳаҷм мебошанд, ки онҳоро дар ҷорҷӯбаҳои маҳдуд ва ҳатто ангораҳои мукамалтарин пешниҳод намудан имконнопазир мебошад.

Дар ин ҳол мо дар мавҷуд будани роҳҳои ҳалли ин масъала, ки бидуни муҳолифа онро стратегӣ ҳисоб мекунем, муътақид ҳастем. Барои ин зарур аст, ки дар донишҷӯён самтгириҳои арзишию ангезавӣ, ниёзмандиҳо ва эътиқодмандиҳои марбута, яъне ҷузъҳои таркибии ақлонӣ ва маънавии шахсият бомуваффақият ташаккул ёфта бошанд.

Мо ба самаранокии чунин равиш дар ҳалли мушкилоти мазкур муътақидем, агар шароити педагогии зерин риоя гарданд.

Принсипҳои зерини умумидидактикиро ба роҳбарӣ бояд гирифт [115, С.180], [57, С.48]:

- принсипи мушкилотӣ будан, ки ба донишомӯзон дар чараёни раванди таҳсилот матраҳ намудани чунон вазъиятҳо ва вазифаҳоро пешбинӣ менамояд, ки аз онҳо муносибати эҷодкорона ва ташаббус дар раванди омӯхтан ва мустаҳкам малакаҳо ва донишҳои нав ва қаблан омӯхташударо талаб мекунад;

- принсипи бунёдикунониро бояд ҳамчун такаҷоҳ дар чараёни раванди таҳсилот ба маълумоти бунёдӣ ва робитаҳое, ки устувории таҳкурсии назариявиро бо сабаби мустаҳкамӣ нисбат ба чараёнҳои вазъӣ ва таъсирҳои маъмули замон имконпазир месозанд идрок намуд;

- принсипи робитаи байни амалия ва назария маъноӣ дар донишомӯзон ташаккулёбии қобилияти дар амалияи фаъолияти худ истифодаи малакаҳо, маҳоратҳо ва донишҳои бадастомадаро дар назар дорад;

- принсипи инсонгарокунонӣ муносибат ба донишомӯзро ҳамчун субъекти дорои мустақилият ва масъулият дар назар дорад;

- принсипи фаъолият ва шуурнокӣ ба ҳавасмандкунии фаъолонаи донишомӯзон дар раванди фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ бо така ба идроки нақши муҳими таҳсил ва робитаи амиқи байниҳамдигарӣ миёни азхудкунии донишу малакаҳои нав ва фаъолияти амалӣ далолат мекунад. Тибқи принсипи мазкур фаъолияти маърифатии донишомӯз бояд мустақил ва фаъол бошад;

- тибқи принсипи инфиродикунонӣ, дар раванди интиҳоби машқҳои ҷисмонӣ барои донишомӯзон, сарборихои ҷанбаи ақлонӣ ва ҷисмонидошта бояд бо дарназардошти вижагиҳои равонӣ ва ҷисмонии онҳо интиҳоб шаванд;

- принсипи ягонагии фаъолият ва шуур далолат мекунад, ки раванди таҳсилот ҳамроҳ бо соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи

ҷисмонӣ бояд дар худ тавозуни муносиби миёни ҷузъиёти иҷтимоӣ ва ҷисмонӣ, ҳаракатӣ ва ақлонии сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолияти маърифат дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзишро яққоя намуда бошад.

Марҳилавӣ будани раванд

Дар чараёни ҳар гуна фаъолияти педагогии дорандаи ҷанбаи низомӣ барои ноил шудан ба мақсади гузошташуда усули амаликунони марҳилавӣ зарур аст. Пас таъмини ҳамкории самаранок дар раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба сифати шароити калидии педагогӣ риояи принсипи марҳилавӣ будан бо тақия ба назорати мунтазам аз болои рушди раванд мебошад.

Чи дар амалия ва чи дар назария се марҳилаи калидӣ - ташхисӣ, ташкилӣ ва тасҳеҳиро ҷудо мекунанд.

Дар марҳилаи ташхисӣ ҳолати аввалияи ҳамкории миёни омӯзгор ва донишомӯз муайян карда шуда, пешгӯии минбаъдаи раванд амалӣ ва вазифаҳо ва ҳадафҳои ниҳойи муайян мегарданд.

Дар марҳилаи ташкилӣ муассиртарин методҳо ва воситаҳои ташкили раванди таълиму тарбия интихоб карда мешавад, ки дар ташаккули ҳамкории миёни омӯзгор ва донишомӯз ба таври мусбат инъикос мегардад.

Марҳилаи тасҳеҳӣ бо назорати натиҷаҳои бадастомада бо тасҳеҳи минбаъдаи кор, инчунин ислоҳ карда шудани иштибоҳҳои қаблан роҳёфта тавсиф мешавад. Омӯзгор дар ин марҳила нақши мураббиро иҷро намуда, ба шогирдонаш машварат мекунад, ки кадом усулҳои худомӯзӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бештар аз лиҳози инфиродӣ қобили қабул ва самаранок мебошанд.

Дар натиҷаи фаъолияти боисрори нақшавӣ оид ба ташаккули ҳамкории миёни омӯзгор ва донишомӯз дар чараёни раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ заминаҳои мусоид барои он ба вуҷуд меояд, ки дар донишомӯзон дараҷаи баланди мустақилият дар фаъолнокии маърифатӣ ҳосил гардад. Он иборат аз

шакли олии рушди чунин сифат буда, омили калидиест, ки на танҳо муваффақияти таълим оид ба курси фанни «Сотсиология варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»-ро, балки ба таври куллӣ, самаранокии фаъолияти умумитаҳсилоти ро таъмин мекунад [63, С.5 8].

Принсипҳои табиатмувофиқии Я.А.Каменский

Мусоидтарин замон дар раванди таҳсилот барои рушди ниёзмандиҳои арзишӣ, ҳавасмандӣ, ки барои ин раванд муайянкунанда мебошанд, зинаи аввал ва асосӣ мебошанд ва он ақидаи муаллифи таҳқиқотро дар бораи он тасдиқ мекунад, ки барои «табиат мутобиқшавӣ барои замони барои вай мусоид хос мебошад».

Унсурҳои асосии раванди таҳсилот дар соҳаи мавриди баррасии мо низомии донишҳо мебошад, бинобар ин, барои он ки дараҷаи самаранокии раванди мазкур дар чорҷӯбаи раванди таҳсилот дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ баланд бардошта шавад, бояд анбуҳи иттилооти аз рӯйи муҳтаво ва ҳаҷм зарурӣ андухта шавад ва донишомӯзон ба азхудкунии он омода карда шаванд. Ҳамин тавр, мо ба яке аз принсипҳои табиатмувофиқӣ пайравӣ мекунем, ки тибқи он «пеш аз он ки ба мавод ин ё он шакл дода шавад, табиат омодаسازیи онро амалӣ менамояд».

Дар асоси захираи иттилоотии фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» дараҷаи баланди тадриси маводи дастурию методӣ ва назариявӣ ҳангоми баргузориҳои машғулиятҳо гузошта шудааст, ки махсус ташкил шуда буданд ва ҳадди аксар ба вазифаҳои дар назди он гузошташуда мувофиқат доранд ва ба азхудкунии босифати маводи таълимии фанни мавриди баррасии мо мансубанд. Ҳамин тавр принсипе, ки тибқи он «табиат пеш аз он ки таъсиррасониро амалӣ созад, барои ин ашёро интихоб мекунад, ки ҳадди аксар барои ин мувофиқ аст, дар ҳолати ноилҷӯӣ ашёи мавҷудбударо то ба ҳолати даркорӣ тағйир медиҳад».

Чузъи таркибии муҳтавоии машғулиятҳои гуногун чи дар дарсҳо ва чи берун аз онҳо дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ҷараёни раванди таҳсилот миёни якдигар робитаи ногустанӣ доранд ва бо якдигар дар вобастагии бевосита қарор доранд, ҳар яки онҳо бо ҳадафҳо, методҳо ва воситаҳои махсуси худ тавсиф мешаванд, ки вижагиҳои ҳамкориҳои байниҳамдигарии онҳоро ҷудо мекунад. Чунин тартиб ба кори таълим имкон медиҳад, ки як навъ таҳкурсии ва меҳваре гардад, ки ҷанба ва муҳтавои робитаҳои байниҳамдигариро бо дигар шаклҳои таъсиррасонии тарбиявӣ таҳсилоти муайян намояд. Дар ин ҷо мо, возеҳан иҷрои принсиперо мебинем, ки мутобиқи он «ҳамаи амалҳои табиат бетартибона нестанд, балки ба тартиби муайян иҷро мешаванд» [62,С.200].

Барои баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ тақия намудан ба рушди арзишҳои ботинӣ, ҳавасмандӣ ва талошҳо дар донишомӯзон зарур мебошад. Ҳангоми таъсиррасонии педагогии ҷанбаи ҳадафманд ба эҷоди механизми ҳамкориҳои миёни омӯзгор ва донишомӯз бо абзори сотсиологии варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш яке аз нишондиҳандаҳои калидии муваффақияти ташаккулёбии он, падидаи аз тарафи донишомӯзон зоҳир гардидани ҷанбаи мустақилияти фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ мебошад. Ҳамин тавр вазъияти мазкур принсипи табиатмувофиқиро инъикос мекунад, ки мегӯяд: «табиат ҳар як амали худро аз дохил оғоз мекунад» [41,С.335].

Истифодаи ҳадди аксари имконоти иттилоотии фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» эҷоди таҳкурсии барои ташаккул ва идроки бошууронаи ниёзмандиҳо, рағбатҳо ва ангезаҳои марбут бо тарбияи ҷисмониро фароҳам месозад, ки дар кори ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, фаъолияти ҷисмонӣ ақлонӣ ва маърифатӣ шиносо кардан бо тақия ба дарназардошт ва идроки амиқи

вижагиҳои худ нақши ҳалқунанда дорад. Мо дар ин ҷо мисоли равшани тасдиқи принципро дар бораи он мебинем, ки «табиат ташаккули чизеро аз умӯмӣ оғоз намуда, онро бо бештар хусусӣ хотима мебахшад» [61,С.71-73].

Ба тӯфайли тадриси комилғиёри маводи ҷанбаи дастурию назариявиδοшта дар донишомӯз тасаввуроти асосӣ оид ба механизмҳои калидӣ ҳосил мегардад, ки ба ташаккули малакаҳои ҳаракатӣ, сифатҳои ҷисмонӣ, оид ба таъсиррасонии фаъолияти ҷисмонӣ ба захираи амалкардии инсон таъсир мерасонад. Ҳамин тавр, он принцип тасдиқи худро меёбад, ки «ҳаракати табиат, тадричан амалӣ мегардад, вай ҷаҳишхоро наменвисандад».

Дар асоси раванди педагогии рушди низоми таҳсилот дар марҳилаи кунунӣ бояд авлавияти оmodасозии донишомӯзон ба таҳсилоти муттасил ва худомӯзӣ дар тамоми муддати зиндагӣ, бо шумули соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш бо мақсади ноил шудан ба такомули ҷисмонӣ қарор дошта бошад, ки бо чунин принцип ҳамовоз мебошад: «табиат ҳама чизро ба охир мерасонад, он чи ки оғози чизе бошад, бидуни қатъшавӣ» [121,С.40].

Агар таъсиррасонии бевоситаи машқҳои ҷисмонӣ бо сабаби тағйирпазирии табиии чунин таъсиррасонӣ на ҳамеша мусбат бошад ва баъзан ҳангоми нодуруст корбаст кардан метавонад ба саломатӣ зарари ҷиддӣ расонад, пас ба соҳаи маънавию ақлонии донишомӯзон чунин таъсиррасонӣ бо ҳама гуна ғайримустақимии худ дар аксарияти ҳолатҳо муфид ва муайянқунанда мебошад. Натиҷаҳои чунин таъсиррасонӣ на танҳо ва на ба қадри ченакҳои миқдории «берунӣ», масалан ба дараҷаи тайёрии ҷисмонӣ, балки ҳамон қадар дар чунин зухуроти ҷанбаи дохилидошта аз қабилӣ ҳадафҳо, ҳавасмандӣ, ниёзмандӣ ва ғайра, ки ҳангоми ташаккули мулоҳизаи ботинии зарурати машқҳои ҷисмонӣ бо така ба машғулиятҳои аз лиҳози методӣ босаводона ва мунтазам калидӣ

мегарданд. Дар ин чо мо инъикоси он принсипро мебинем, ки «табиат аз хама гуна чизи зарарнок ва ихтилофдошта дақиқан дурӣ мечӯяд» [64,С.37-41].

Истифодаи таълими ҳаётофар (витагенӣ)

Барои ичро намудани шароити мазкур раванди таҳсилотро бояд тавре ташкил намуд, ки донишомӯзон дар натиҷа таҷрибаи муайяни ҳаётиро ба даст оваранд. Дар ин бобат А.С. Белкин қайд менамояд, ки таҷрибаи зиндагӣ тавассути иттилооти ҳаётофар, ки дар анбори хотираи дарозмуддати инсон нигоҳдорӣ шуда, ба дороии воқеии он мубаддал мешавад, ба даст оварда шуда, омода аст, ки дар ҳар гуна вазъияти зарурӣ мубрам гардонида шавад. Муаллиф дар худкифоягии арзиши иттилооти мазкур барои инсон муътақид аст, чунки вай на аз берун омадааст, балки натиҷаи «сабақе» мебошад ки инсон бо тамоми муваффақиятҳо ва иштибоҳҳо аз сар гузаронидааст.

Раванди таҳсилотро бо така ба таълими ҳаётофар ташкил намуда, мо муътақид будем, ки чи азхудкунии донишҳои дорои ҷанбаи махсусдошта ва чи мустаҳкамкунии онҳо дар амалияи ҳаракатро яке аз ҷузъиёти калидии таълими тарбияи ҷисмонӣ дар чорҷӯбаи раванди таҳсилот намудан зарур аст ва маҳз ба туфайли таълими ҳаётофар донишомӯз дар таҷрибаи шахсии худ на танҳо аз фаъолияти ҳаракатӣ, балки аз фаъолнокии маърифатӣ ҳам фоида ба даст меоварад. Дар ин ҳол афзоиши бешубҳаи самаранокии таъсиррасониҳои педагогӣ ба мушоҳида мерасад, зеро фаъолияти донишомӯз бо худшиносии худ, вижагиҳои шахсии нотакрор, воқунишҳои худ ба ин ё он ҳолатҳо ҳамроҳ мебошад [99,С.20-24].

Принсипи инсонмувофиқӣ ҳамчун омилҳои муҳими раванди таҳсилотӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ

Ба ақидаи А.В. Хуторский шахсияти донишомӯз дар чараёни раванди таҳсилотро бояд ҳам аз мавқеи иҷтимоӣ ва ҳам бо дарназардошти ҷанбаҳои худомувофиқӣ, фарҳангмувофиқӣ ва табиатмувофиқӣ мавриди баррасӣ қарор дод. Муаллиф чунин ҳисоб

мекунад, ки таҳкурсии инсонмувофиқии таҳсилот захираи дохилии инсон мебошад, ҳадафи калидии ин таҳсилот бошад, кушодан ва амалисозии ҳаддиаксари имконоти мазкур аст. Тибқи чунин фаҳмиш ба принципи инсонмувофиқӣ пайравӣ кардан имкон медиҳад, ки раванди таҳсилот ҳамчун воситаи калидӣ баррасӣ гардад ва бо ёрии он захираи билқувваи дошишҷӯён ошкор ва ба ҳадди аксар пурра амалӣ мегардад [118,С.171].

Дар ин қарина низоми таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дорои имконоти беҳамто мебошад, зеро он аз рӯйи таъйинот ва моҳияти худ кушодани имконоти ҳам ҷанбаи ҷисмонӣ ва ҳам ҷанбаи ақлонидоштаи донишомӯзонро пешбинӣ менамояд, инчунин таъсиррасонии мукамал ва маҷмӯӣ ба оғозҳои равонӣ, ҷисмонӣ ва маънавии онҳо бояд дар таъсиррасонии мутавозин, ҳадафманд ба раванди ташаккули ҷузъиёти ҳаракатӣ ва сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ инъикос ёфта бошад.

Корбурди васеи имконоти умумитаҳсилотии фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»

Нақшаи пойгоҳии таълим (НПТ) ва як силсила санадҳои дигари дастурдиҳандаи самтгириҳо фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»-ро ҳамчун фанни умумитаҳсилотӣ таъриф мекунанд, ки он дар радифи вазифаҳои вижаи ба он хосбуда бояд вазифаҳои умумитаҳсилотӣ ва педагогиро низ иҷро намояд.

Мутаносибан, дар ҳолати ҳамаи вижагӣ, ки ба он хос аст, фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта яке аз фанҳои заминавии умумитаҳсилотӣ мебошад, ки барои он ҳамаи унсурҳои фанҳои таълимии чунин мақомдошта хос мебошад.

Дар таҳқиқоти В.П. Лукьяненко бо эътимоди том беасос будани ақидаи муддати солҳои тӯлонӣ маъмулбуда дар бораи гуё беарзишии фанни мазкур дар радифи фанҳои умумитаҳсилотӣ нишон дода шудааст. Чунки захираи умумитаҳсилотии он метавонад барои бисёр, ба истилоҳ фанҳои «ҳақиқӣ»-и таълимӣ ба ҳайси намуна хидмат намояд. Яке аз мисолҳо метавонад дараҷаи ҳамгирӣ доштани он бо чунин фанҳои

пурмухтаво ва ба дараҷаи олий ҷолиби илмӣ, аз қабили биохимия, анатомия, биофизика, биомеханика, физиология ва бисёр дигар фанҳо бошад [66,С.168].

Махсусан далелҳои боэътимод мебошанд, ки аз нақши муҳими фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар чунин соҳаи муҳимтарин барои инсон, ба мисли саломатии вай шаҳодат медиҳанд.

Бояд илова намуд, ки агар дигар фанҳои таълимӣ барои ҳаёти одамон гуногунаҳамият ва ҳатто, амалан ночиз бошад, он гоҳ арзиши донишҳои бадастомада дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ аз дидгоҳи ҳифзи саломатӣ барои ҳар як инсон хеле муҳим мебошад.

Вижагии беназири фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» ҳамон далел аст, ки самтгирии он ба ҷиҳати аз тарафи донишомӯзон азҳудкунии методҳои саломатии ҳудро ҳифзкунанда ва мустаҳкамкунанда, бо тариқи оқилона такмил додани табиати ҷисмонии худ нақши муайяно дар муваффақияти мутобиқшавии иҷтимоии он иҷро мекунад.

Баргузор намудани машғулиятҳои амалӣ, дастурдиҳию методӣ ва назариявӣ дар ҷорҷӯбаи курси сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ басо муҳим мебошад.

Ҳадафи асосии ҳар гуна фанни умумитаҳсилотӣ ба донишомӯзон омӯзондани донишҳои назариявӣ дар ҷорҷӯбаи машғулиятҳои синфхонавӣ аст. Ягона истисно фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» мебошад.

Аммо яке аз шароити калидии ба раванди таҳсилотии соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ воридшавии донишомӯзон баргузори машғулиятҳои амалӣ, дастурдиҳию методӣ ва назариявӣ аст,

ки имкон медиҳад, дараҷаи сифати тадриси маводи дастурдиҳию методӣ ва назариявӣ беҳтар гардонида шавад. Донишҷӯён дар ин ҳол дастурҳои муфассали методӣ ва маълумоти назариявӣ оид ба ҳамаи намудҳои дониш, аз ҷумла амалӣ ба даст меоваранд.

Дарси амалӣ чунин шакли машғулият мебошад, ки ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки донишҳои нав ба даст оваранд ва маҳорату донишҳои қаблан омӯхтаи худро дар амал мустаҳкам намоянд.

Дарси дастурдиҳию методӣ машғулиятест, ки дар он донишомӯзон маҳорат ва донишҳои амалию методӣ ба даст меоваранд ва мустаҳкам мекунанд.

Дар машғулиятҳои назариявии курси таълимӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш донишҷӯён донишҳои методӣ ва назариявиро фаро мегиранд.

Ба тӯфайли ташкили машғулиятҳои дар боло зикргардида дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш донишҷӯён маълумотро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш бомуваффақият ба даст меоваранд, аммо на «чун дар ҷаҳиш» бо ифодаи зарифонаи В.П. Лукьяненко, балки дар шароити махсус ташкилшудаи мусоид, ки ҳадди аксар ба принципҳои умумидидактикӣ ва қоидаҳои тадриси маводи ҷанбаи амалию методӣ ва назариявидошта ҷавобгӯ мебошанд. Ба ғайр аз нуктаҳои дар боло зикргардида чунин методи ташкили дарсҳо имкон медиҳад, ки ҳалли масъалаҳои оид ба таъсиррасонии кулӣ, маҷмӯӣ ба ҷузъиёти маънавӣ, ақлонию ҷисмонии шахсияти донишомӯз фароҳам оварда шавад.

Дар ин ҳол бояд қайд намуд, ки дар машғулиятҳои амалӣ, дар тафовут аз машғулиятҳои анъанавӣ бояд ҷузъи амалию методии он тақвия гардад. Дар қаринаи мазкур супориши на он қадар машғул шудан ба машқҳои ҷисмонӣ, амалисозии фаъолияти ҷисмонӣ дар шаклҳои

гуногуни он (ки аксаран чанбаи фароғатӣ, истироҳатию солимгардонӣ доранд), балки кор дар болои мустаҳкамкунии маҳоратҳо ва донишҳои методӣ ва назариявии самтгиришуда ба маҳорати аз лиҳози методӣ дуруст ташкил кардан ва баргузор кардани тамоми раванди фаъолияти таълими ҳаракатӣ қойгоҳи аввалро ишғол мекунад.

Маҳз ба туфайли чунин равиш мумкин аст раванди таълимо ба таври ҳадди аксар мукамал, ки метавонист ҳамкориҳои миёни омӯзгор ва донишҷӯёнро дар қорҷӯби раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бештар самаранок таъмин мекард, имконпазир намояд.

Қузъи таркибии муҳтавоии машғулиятҳои дастурию методӣ ва чанбаи назариявидошта на аз тайёрии варзишӣ ва ҳолати ҷисмонии донишҷӯён, на аз шароити иқлимии маҳал ва ғайра вобастагӣ доранд, ки инро ҳаматарафагӣ ва тааллуқ доштани онҳо ба ҳамаи асоси муҳтавоии фанни таълимии мазкур ҳатмӣ ва калидӣ тасдиқ менамояд [65, С.156-158.-279].

Бо мақсади ноилшавии ҳадди аксари дараҷаи сифати азхудкунии барномаи таълимии тарбияи ҷисмонӣ, мавзӯҳои ин гуна машғулиятҳо бояд якҷанд дарсхоро дарбар гирифта, ба як дарс маҳдуд набояд. Дар ин ҳол мавзӯҳои машғулиятҳо набояд дар ҳамаи марҳилаҳои таълим, балки ҳамчунин ҳангоми гузаштан аз як синф ба синфи дигар такрор шаванд, ки он имкон медиҳад маводи дарсии гузашташуда мустаҳкам гардад ва муттасилии он дар қараёни мураккабшавии тадриҷӣ таъмин карда шавад.

Дар донишҷӯён тарбия намудани мустақилият дар фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ

Мустақилият дар қорҷӯбаи раванди таҳсилот марҳилавӣ ташаккул меёбад. Дар марҳилаи якум мустақилият танҳо ҳамон вақт падид меояд, ки иҷро кардани фаъолияти қаблан банақшагирифташуда дар пеш бошад. Дар марҳилаи дуюм донишомӯзон мустақилона фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатиро амалӣ намуда, дар ин ҳол аз болои кори

ичрокардашон худназоратро ичро мекунад. Марҳилаи сеюм баёнгари маҳорати донишомӯз на танҳо аз болои фаъолияти худ назорат кардан аст, балки амалисозии банақшагирии он ҳам мебошад. Марҳилаи олӣ, ҷаҳоруми зуҳури мустақилият дар ташаббуси эҷодии донишҷӯён ифода мегардад, вақте ки ҳар яки онҳо худаш ҳадафҳояшро интиҳоб карда, роҳҳои ноилшавӣ ба онҳоро пайдо мекунад ва дар ин ҳол фаъолияти бошууроноро иҷро карда, минбаъд натиҷаҳои онро таҳлил мекунад.

Дар сурати ташкили босифати низоми таҳсилот дар соҳаи варзиш ва ташкили фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш метавон муваффақияти худтақомули донишҷӯёнро кафолат дод, пас дар онҳо ташаккул ёфтани мустақилият дар фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ вазифаи марказии раванди таҳсилот мегардад.

Новобаста аз вазъи саломатии донишомӯз ё дараҷаи истеъдодаш, ӯ бояд имкони зоҳир намудани қобилияти худро дар ҷараёни фаъолияти мунтазами ҳаракатӣ ва маърифатӣ дошта бошад, ки онро омӯзгор ҳамчун устои кори худ ва мураббӣ таҳти назорат бигирад. Мо чунин ҳисоб мекунем, ки муваффақияти усули баррасишаванда ба дараҷаи қобили мулоҳиза, ба сатҳи ба донишҷӯён омӯзондани маҳоратҳо ва донишҳои истифодаи абзорҳои сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар зиндагии ҳамаҷуз вобаста аст. Муҳим он аст, ки дар ин ҳол онҳо фақат аз донишҳо ғанӣ нагарданд, балки ба туфайли он донишҳо дар ин ё он намуди фаъолият комёбиҳои шахсӣ да даст оварда тавонанд [105,С.190].

Амалисозии баҳодихӣ мунтазами объективӣ натиҷаҳои фаъолияти таълимӣ

Ҳар гуна фаъолият, ки аз тарафи донишомӯзон дар ҷараёни раванди таҳсилот падида меояд, бояд объекти ҳатмии баҳодихӣ аз тарафи омӯзгор гардад. Бинобар ин, яке аз муҳимтарин омилҳои муваффақияти раванди таҳсилот ба вуҷуд овардани низоми самаранок амалкунандани

баҳодихӣ ба донишомӯзон мебошад, ки он шомили абзорҳои ҳавасмандкунӣ барои аз тарафи донишомӯз зоҳир гардидани мустақилият ва ташаббус дар фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ на танҳо дар чараёни кори бевосита оид ба фанни мазкур, балки дар машғулиятҳои беруназсинфӣ ҳам мебошад.

Барои он ки «мақоми» машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва ташкили фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш баланд бардошта шавад, зарур аст, ки тадбирҳои нигаронидашуда ба ҳадди аксари дастрасӣ ва кушода будани иттилоот барои ҳамаи иштироккунандагони раванди таҳсилот дар бораи меъёрҳои баҳодихӣ, оид ба мониторинги рушди ҷисмонӣ, омодагии ҷисмонӣ тавассути сомонаҳои мактабӣ, лавҳаҳои иттилоотӣ, маърузаҳо дар маҷлисҳои падару модарон, машваратҳо ва ғайра амалӣ карда шавад.

Тибқи вазифаҳои таҳқиқоти мазкур, натиҷаҳои фаъолияти донишомӯзон дар чараёни раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташкили фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш зарур аст, ки ҳам аз рӯйи чамъбасти намоишдиҳии маҳоратҳо, донишҳо ва малақаҳои амалии ҷанбаи назариявӣ методидошта ва иҷро намудани меъёрҳо оид ба фаъолияти ҳаракатӣ ва ҳам аз рӯйи натиҷаҳои зухуроти ташаббускорӣ, эҷодиёт, фаъолияти мустақилона дар худомодашавии ҳаракатӣ ва маърифатӣ баҳодихӣ гардад. Дар категорияи охирин унсурҳои аз қабилҳои иштирок дар дақиқаҳои тарбияи ҷисмонӣ, варзиши пагоҳирӯзӣ, риояи рӯзи рӯз, мустақилона тартибдиҳӣ ва тасҳеҳ намудани барномаи тақмили ҷисмонӣ дар ҳамкорӣ бо омӯзгор, иштирок дар оmodасозии чорабиниҳои тарбияи ҷисмонии оммавӣ ва тарбияи ҷисмонӣ солимгардонии мактабӣ ва ғайра дохил мешаванд [114,С.111-117].

Дар асоси баҳодихии аз тарафи донишҷӯён азхудкунии донишҳои махсус бояд меъёрҳои зерин қарор дошта бошанд

Қабл аз ҳама - маҳорати донишҷӯён дар амалисозии назорати мустақилона ва мушоҳида аз болои ҳолати организми худ мебошад.

Боз як меъёри муҳим дараҷаи дар донишомӯз мулоҳизаронии идроки иттилооти дар машғулиятҳо бадастовардашуда, маҳорати онро ба хотир гирифтани ва дар амал иҷро кардани мебошад.

Машғулиятҳои назариявии ташкилгардида ба мисли суҳбат, мубоҳиса метавонанд бо корбурди усулҳои эвристикӣ дар чараёни иҷрои вазифаҳои хонагӣ ё корҳои эҷодӣ, аз қабилӣ таҳия намудани намоишномаҳои кӯтоҳ, буклетҳо ё плакатҳо, тартибдиҳии речаи рӯз, интихоби бозимашқҳо ва бозиҳои серҳаракати дараҷаҳои муассирии гуногун ва ғайра амалӣ карда шаванд.

Ҳангоми машғулиятҳои самтгирии дастурдиҳию методӣ бояд баҳодиҳии маҳорати донишомӯзон оид ба дар амал истифода намудани иттилооти бадастомада роҳандозӣ гардад.

Дар чараёни машғулиятҳои амалӣ донишҷӯён бояд баҳои омодагии худро барои истифодаи донишҳои дарёфткардашон дар ҳолатҳои ғайримеъёрӣ, ҳангоми ҳалли масъалаҳои дараҷаҳои гуногуни мураккабӣ, маҳорати идроки ҳар як амали ҷанбаи ҳаракатидоштаро дарёфт намоянд. Дар ин ҳол ошкор намудани қобилияти донишомӯз ба худбаҳодиҳӣ, ба маҳорати ошкорсозии иштибоҳҳои худ ва ёфтани роҳҳои ислоҳи онҳо хеле муҳим аст. Ҳамчунин баҳодиҳии қобилияти донишомӯз ба худбаҳодиҳии ҳолати ҷисмонии худ дар чараёни аз тарафи ӯ иҷро гардидани машқҳои ҷисмонӣ, супоришҳои хонагӣ, ба зоҳир намудани мустақилият, эҷодкорӣ ва ташаббус дар раванди фаъолияти ҳаракатӣ ва ғайра аз аҳаммият бархӯрдор мебошад.

Меъёрҳои баҳодиҳии рушди сифатҳои ҷисмонӣ набояд натиҷаҳои мутлақ, балки нишондиҳандаҳои инфиродии афзоиши онҳо ҳангоми иҷрои санҷишҳои (тестҳо) махсус бошанд.

Амалисозии санҷиши шароити ҷисмонии донишомӯзро бояд бо идомаи коркарди меъёрҳои идома дод, ки муайян кардани дараҷаҳои баланд, миёна ва пасти омодагӣ, инчунин нишондиҳандаҳои

миёнгиншудаи инфиродӣ ва гурӯҳӣ, ки вижагиҳои ҳар як донишомӯзроба инобат мегирифт, имконпазир созад. Худбаҳодиҳии донишомӯз дар қобилияти ин ё он фаъолиятро идрок кардани ӯ нақши муҳим дорад.

Фарҳанги доиратулмаорифи педагогӣ мафҳуми «худбаҳодиҳӣ» - ро ҳамчун «худшиносии тавсифкунандаи баҳодиҳии қобилиятҳо, рафторҳо, сифатҳои ахлоқии худӣ, идрок кардани худ ҳамчун шахсият, ки танзимгари муҳими рафтори инсон аст» тафсир намудааст.

Зарур аст, ки донишомӯзон таҳти назорати бевосита ва роҳбарии омӯзгор мустақилона пайгирӣ намудани динамикаи ҳолати ҷисмонии худро дар чараёни иҷрои машқҳои санҷишӣ дар вақти машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, инчунин дар вақти иҷрои вазифаҳои хонагӣ биёмӯзанд. Таъмин намудани пайдарпайии мунтазам дар чараёни амалисозии раванди мазкур муҳим аст. Чамъбасти фаъолияти мустақилонаи донишомӯзонро метавон дар намуди чадвалҳо, ангораҳо ва намудорҳо метавон таҳлил ва инъикос намуд.

Шароити педагогӣ, ки мо дар боло ба сифати ҷузъи калидии низоми педагогӣ муаррифӣ намудем, инъикоси умумитарин талаботи пешниҳодшаванда ба ташкили раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш мебошад. Онҳо ба дараҷаҳои муайян дар ҳамаи ҷузъиёти муҳтаво ва сохтори амсилаи аз тарафи муаллиф пешниҳодгардида, ки мақсади он мусоидат ба амалисозии муваффақонаи шароити педагогӣ таҳиягардида дар чараёни таҳқиқоти мазкур инъикос ёфтааст ва он имкон медиҳад, то ки воситаҳои сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ бо самаранокии ҳадди аксар дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ба кор бурда шавад.

Хулосаи боби якум

1. Бисёр муҳаққиқон ҳолати бӯҳрони варзишро дар Тоҷикистони кунунӣ иброн намуда, дар миёни аломатҳои асосии он дуршавӣ аз принципҳои инсонгароиро таъкид мекунанд, вақте ки саломатии инсон ҳамчун арзиши асосии машғул шудан ба варзиш бо талоши ба ҳар қимате ноил шудан ба натиҷаи дилхоҳ иваз мешавад.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш омилҳоеро таҳқиқ менамояд, ки бояд ба андозаи пурра ҷанбаи оммавии ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмониро таъмин намоянд. Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар тафовут аз сотсиологияи умумӣ иборат аз фанни амалӣ буда, чунин вазифаҳои муҳимтаринро аз қабилӣ ташкилию амалӣ, назариявию маърифатӣ ва ҷаҳоншиносӣ иҷро мекунанд.

2. Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар замони ҳозира ба баргузори таҳқиқоти сершумор, ки ба омӯзиши амалкард ва рушди соҳаи мавриди баррасии мо, таъсири варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ташаккули фард, муайянкунии меъёрҳои рушди тарбияи ҷисмонӣ дар инсон тавачҷуҳи калон медиҳад. Нақши ин кор дар ба даст овардани маълумоти сотсиологӣ хеле муҳим аст. Дар ин таҳқиқот методҳои дар илми сотсиология коркардшуда аз қабилӣ мушоҳида, таҳлили ҳуҷҷатҳо, пурсишҳои шафохӣ ё хаттӣ истифода мешаванд.

Мақсади фанни илми «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» дар омӯзиши ин падидаҳои иҷтимоӣ ва истифодаи натиҷаҳои он барои пешгӯии рушди онҳо ва қабули қарорҳои идоракунии дахлдори ба тақмили соҳаи мазкур нигаронидашуда ва ҳамгироии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ дар зиндагии ҳамаҷузъаи ҳар як инсон мебошад.

Танзим намудани тадриси фанни «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» бояд тавре амалӣ гардад, ки донишҷӯён тасавури тодро дар бораи нақши иҷтимоии фаъолияти варзишию тарбияи

ҷисмонӣ, ҷойгоҳи онҳо дар ҷорҷӯбаи механизми умумии низоми иҷтимоӣ ҳосил намоянд.

3. Барномаҳои педагогии муосирро таҳлил намуда, метавон самтгирии возеҳи онҳоро барои дар насли ҷавон ташаккул додани шахсияти тарбияи ҷисмонӣ қайд намуд ва ба ҳамин тартиб, афзалияти усули фалсафию фарҳангшиносиро нисбат ба раванди ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тасдиқ намуд.

Шароити педагогие, ки муаллиф дар таҳқиқот пешниҳод намудааст, ба сифати ҷузъи калидии низоми педагогӣ, инъикоси умумитарин талаботи ба ташкили раванди таҳсилот пешниҳодшаванда дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ба ҳисоб меравад. Онҳо ба дараҷаҳои гуногун дар ҳамаи қисмҳои таркибии муҳтаво ва сохтори амсилаи пешниҳоднамудаи муаллиф, ки ҳадафи он мусоидат ба амалисозии муваффақонаи шароити педагогии дар ҷараёни таҳқиқоти мазкур коркардшуда мебошад, инъикос намуда, бо самаранокии ҳадди аксар ба кор бурдани воситаҳои сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзишро имконпазир месозад.

БОБИ 2. САМАРАНОКИИ КОРҶОИ ТАҶРИБАВӢ-ОЗМОИШӢ ОИДИ ТАШАККУЛИ ФАӢОЛНОКИИ МАӢРИФАТИИ ДОНИШӢӢӢН ДАР МАШӢУЛИЯТҶОИ СОТСИОЛОГИЯИ ТАРБИЯИ ӢИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ

2.1 Таъмини омодагии омӯзгор ба ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш

Барои он ки шароити педагогии дар ҷараёни таҳқиқот ошкоргардидаро дар амал татбиқ намоем, зарур аст, ки усулҳои комилан дигаргуна (аз анъанавӣ тафовутдошта) нисбат ба ташкили раванди таълимии дар ҷузъиёти муҳтавоӣ ва сохтори амсилаи озмоишӣ инъикосёфтара дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонии низоми таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кор барем.

Амсилаи таҷрибавиро дар намуди инъикоси ангоравии ҷузъи муҳтавоии ташаккули фаъолияти маърифатии шахс, ки дар намуди панҷ марҳилаҳои ба ҳам пайваста дар муттасилии сохтори он: мақсадӣ, ташкилӣ, технологӣ, муҳтавоӣ ва натиҷавию баҳодихӣ пешниҳод шудааст, баррасӣ намудан мувофиқи мақсад мебошад [7, С.286].

Дараҷаи самаранокии амсилаи кори таҳқиқотӣ аз рӯи дараҷаи ҷамъбасти фаъолнокии маърифатӣ аз ҷумла ҷузъиёти гуногуни он (дар марҳилаи натиҷавию баҳодихӣ) муайян карда мешавад.

Аз тарафи шахс зоҳиршавии ин ё он фаъолият дараҷаи рушди ўро тавсиф менамояд. Натиҷаи калидии амалишавии амсилаи педагогии пешниҳоднамудаи мо комёбии дараҷаи баланди фаъолияти маърифатии донишҷӯёни низоми таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мебошад, ки дар мустақилияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ ифода мегардад.

Асоснокӣ ва таҳлили моҳияти ҷузъи таркибии муҳтавоии амсилаи пешниҳодгардидаро бо якчанд мулоҳизаҳои ҷанбаи умумидошта меоварем.

Тавре ки дида мешавад, амсилаи таҳиянамудаи мо танҳо бо ҷузъиёти асосӣ бидуни баррасии муфассали сохтори он пешниҳод шудааст. Дар ин ҳол, мо намуди муфассали сохторишуда бо тавсифи мухтасари муҳимтарин ҷузъиёти онро ба хонанда дар поён ошно хоҳем намуд. Ҳангоми интихоби чунин усули пешниҳоди амсилаи педагогии аз тарафи мо таҳияшуда ҳолатҳои зеринро ба назар гирифтем.

Дар қаринаи таҳқиқоти худ мо пешниҳод менамоем, ки амсилаи педагогӣ ҳамчун тасавури ангоравии робитаҳои мутақобила ва сохтори ҷузъҳои таркиби он баррасӣ шавад, ба туфайли ҳамкориҳои муназзами онҳо дар ҷорҷӯбаи раванди педагогӣ хосиятҳои нави ҳамгирӣ ташаккул меёбанд, ки он ҳадафи бунёди амсилаи (низоми) мазкур мебошад ва бо ёрии онҳо ҳаллу ҷасли масъалаҳои педагогӣ ба дараҷаҳои баландтари сифатӣ муяссар хоҳад гардид.

Дар зимн, ҳатто мукамалтарин ангораҳо ва амсилахоро ҳам бе айбу нуқсон наметавон гуфт. Моҳияти муҳтавоии ҷузъҳои таркибии низомнокии педагогӣ бо тамоми пуррагии худ наметавонад бо воситаҳои ангоравии абзорӣ инъикос ёфта бошад. Хусусан, ки тасвири ангоравии ҳамаи робитаҳои мутақобилаи нодир ва тобишҳоеро, ки ба падид омадани тавсифномаҳои нави низом вобаста мебошанд ва пурра муайянкунандаи амалкарди нави баландтар ва дараҷаи сифатии он мебошад [18,С.296].

Мақсади амсилаи ангоравӣ тасавури фаҳмотар ва аёнии ин ё он падида мебошад, ки имкон медиҳад он осонтар арзёбӣ ва мулоҳиза карда шавад. Агар чунин мақсад ҳосил шуда бошад, он гоҳ амсила вазифаи худро сарфи назар аз баъзе носаҳеҳӣҳо, иштибоҳҳои ба он хосбуда ва дигар аломатҳои хоси табиати номукаммали он иҷро кардааст.

Аммо гунаи хеле бадтар он ҳолате мебошад, ки амсила ё ангори ин ё он падида ё раванд на танҳо ба идроки беҳтари он мусоидат намекунад, балки маърифат, мулоҳиза ва дарки моҳияти онҳоро душвор мегардонад. Дар баъзе ҳолатҳо ин маҳз дар натиҷаи он бавуқӯъ меояд, ки муаллифи амсила сабӣ менамояд, ки онро ҳадди аксар муфассал ва аз

лиҳози муҳтаво пурғунчоиш бикунад. Бисёр амсилаҳои мавҷуда маҳз хамин нуқсонро доранд. Мо чунин равишро яқинан, мутлақо бидуни дурнамо ва ғайрмақсаднок мешуморем, чунки пайомади он сарбории аз ҳад зиёди иттилоотӣ ва саршории амсила хоҳад гардид, ки дар натиҷа моҳияти асосии падидаи пешниҳодшаванда ва тасавури тому пурра дар бораи он аз миён мераванд. Мушкилӣ, сирфан, дар ғунчоиши муҳтавоӣ, амиқӣ ва гуногуншаклии сохтори ҷузъиёти низомнокии педагогӣ мебошад, ки дар шароити маҳдуд, ҳатто дар мукамалтарин ангораҳо умуман ба таври муфассал ифода намудан имконнопазир аст [19,С.22-24].

Бо мақсади бартараф намудани мушкилоти дар боло зикргардида ва ҳифз намудани чамъи амсилаи ба тавачҷуҳи хонанда пешниҳодшаванда, мо ба тавсифи муфассали сохтор ва ҷузъи муҳтавоии он ба шакли ҷадвал иқдом намудем.

Таркиби ҷузъи муҳтавоӣ аз ҷумлаи ҷузъиёти калидии ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар соҳаи омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мебошад.

I. МАРҲИЛАИ МАҚСАДНОК

Дар марҳилаи мазкур муҳтаво, сохтор ва мақсади раванди ба ташаккули фаъолнокии маърифатӣ самтгиришуда дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад. Ин раванд ба чамъбасти таҳлили ченакҳои аввалияи тавсифкунандаи дараҷаи ташаккулёфтагии ҷузъҳои он, инчунин пешгӯии тақмили имконпазирӣ онҳо дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов асос ёфтааст.

II. МАРҲИЛАИ ТАШКИЛӢ

Дар чорҷӯбаи марҳилаи мазкур шароити ташкилӣ, равишҳо ва шаклҳои амалисозии фаъолияти таҳсилот муайян карда мешаванд ва онҳо имкон медиҳанд, ки муҳтавои амсила бо самаранокии ҳадди аксар

ва бомуваффақият вазифаҳои ҳар як марҳилаи ҷудошудаи ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаро иҷро намояд.

Шаклҳоро мо ҳамчун ташаккули ҷунин шароити педагогӣ баррасӣ менамоем, ки амалкарди бомуваффақияти машғулиятҳои дарсӣ ва берун аз дарсӣ, ҳамчунин таносуби муносиби онҳоро ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов таъмин менамоянд.

Равишҳо:

- Шахсан - самтгиришуда, раванди такмилёбии донишҷӯёнро бо дарназардошти тавсифномаҳои ҷисмонии инфиродии ҳар яки онҳо, ҳолати саломатӣ ва омодагии ҳаракатии онҳо дар назар дорад.

- Низомнокию фаъолиятӣ - барои донишҷӯён фароҳамоварию ҷунин шароитро дар назар дорад, ки дар он шароит онҳо метавонанд мустақилияти ҳадди аксарро дар фаъолияти ҷанбаи ҳаракатӣ ва маърифатидошта зоҳир намуда, ба раванди худомӯзӣ ҷалб карда шаванд.

- Аксиологӣ, ки ба ташаккули муносибати арзишӣ нисбат ба масъалаҳои саломатии худ мусоидат мекунад.

Шароити ташкилӣ:

- ба вуҷуд овардани шароити ташкилӣ, ки татбиқи самараноки усулҳои шахсан самтгиришуда, низомнокию фаъолиятӣ ва аксиологиро имконпазир менамояд;

- шароити зарурӣ барои фаъолияти маърифатии бомуваффақиятро ҳангоми таълими сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ҷорҷӯбаи раванди умумитаҳсилотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин мекунад;

- босамартарин шаклҳо ва намудҳоро барои ташаккули бомуваффақияти фаъолнокии маърифатӣ ва таносуби муносиби миёни шаклҳои таълими дарсӣ ва берун аз дарсии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ муайян карда мешавад;

- машғулиятҳо оид ба омӯхтани сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро дар мисоли барномаҳои бомуваффақияттарини муосир дар соҳаи мазкур ташкил намудан;

- ба барномаи кории оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, ҳамчунин нақшаи таълимӣ ҳадди ақал се соат дар як ҳафта барои омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ҷудо намудан;

- имконияти пурарзиш ҳаллу фасл намудани масъалаҳои умумитаҳсилотӣ дар чараёни таълими сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро бо роҳи ташаккули шароит барои баргузории машғулиятҳои дастурдиҳию методӣ ва назариявӣ таъмин намудан;

- фаъолияти мунтазами беруназдарсии ҷанбаи варзиш ва тарбияи ҷисмонидоштаро ташкил намудан;

- ҳамгироии шаклҳои беруназдарсӣ ва дарсии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов татбиқ намудан;

- ҳадди ақали зарурии заминаи моддию техникӣ барои таълими сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро таъмин кардан;

- мониторинги (назорати) дақиқи ҳузур доштани таълимгирандагонро дар машғулиятҳои таълимии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, ҳамчунин ҷалб шудани донишҷӯёнро дар шаклҳои беруназдарсии фаъолнокии маърифатӣ ташкил намудан.

III. МАРҲИЛАИ МУҲТАВОӢ

Дар ин марҳила воситаҳо ва методҳои таълим муайян карда мешаванд, ҳамчунин ҷузъи таркибии муҳтавоии маводи таълимӣ мутобиқи принсипи калидии омӯзиши дар чараёни раванди таълим ба таври муназзам ва маҷмӯии бо якдигар зич вобастабуда ва самтгиришуда ба фаъолияти ҷанбаи ҳаракатӣ ва маърифатидошта ҳамчун ҷузъиёти рушди шахсиятии якдигарро пуррақунанда ба кор бурда мешавад.

Воситаҳои таълим:

- намудҳои фаъолияти ҳаракатии пешбинигардида дар чорчӯбаи барномаи таълимӣ, ки ба эҷодиёт, зуҳуроти рағбати кунҷковона ҳадди аксар мусоидат мекунад;

- маводи дидактикӣ ва таълимӣ (варақа-супоришҳо, ки дар онҳо дастурдиҳии дақиқи амалҳои эҳтимолиӣ вучуд надорад ва ин имкон медиҳад, ки малакаҳои чувствҷӯи мустақилона, мулоҳизаронӣ ва идроки маводи таълимӣ бидуни ёрии педагог коркард карда шавад);

- истифодаи унсурҳои бозихои мардумӣ ва шаклҳои муосири машқҳои ҷисмонӣ ва ғайра);

- иҷро намудани машқҳои самтгиришудаи умумиинкишофӣ, тасҳеҳкунанда, махсусрушддиҳанда ва профилактикӣ;

- истифодаи воситаҳои ахбори омма, захираҳои интернетӣ бо мақсади ҳаллу фасли супоришҳои таълимии ҳаракатӣ ва маърифатӣ;

- истифодаи ҷузъи иттилоотии таркиби муҳтавоии фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» яке аз воситаҳои калидии педагогӣ ба шумор меравад;

- истифодаи воситаҳои техникӣ таълим (ВТТ) бо мақсади иҷрои супоришҳои ҷанбаи таълимидошта.

IV. МАРҲИЛАИ ТЕХНОЛОГӢ

Таъсиррасонии педагогӣ ба раванди ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов.

Бахши I «Фаъолияти тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ»

Силсилаи дарсҳо аз рӯи мавзӯҳои зерин: оид ба гимнастикаи пагоҳирӯзӣ, ҳамчун нахустин иқдом ба тарзи зиндагии солим; оид ба таъсири гимнастикаи пагоҳирӯзӣ ба ҷисми мо; дар бораи он, ки чи гуна маҷмӯаи машқҳоро барои гимнастикаи пагоҳирӯзӣ дуруст интихоб намуд; дар бораи пайдарпайии машқҳои гимнастикаи пагоҳирӯзӣ ва ғайра.

Бахши II «Фаъолияти тарбияи ҷисмонӣ оммавӣ»

Дарсҳо аз рӯйи мавзӯҳои зерин: дар бораи Бозиҳои олимпӣ; оид ба намудҳои муосири варзиш; дар бораи намудҳои инфиродӣ ва даставии варзиш; оид ба таҷҳизот ва асбобҳои муосири варзиш; дар бораи бозиҳои серҳаракат, аз ҷумла бозиҳои мардумӣ; оид ба воситаҳои ғайристандартӣ варзиш ва ғайра.

Мачмӯаи намунавии вазифаҳои хонагӣ: тавсиф намудани намудҳои нави варзиш; огаҳӣ ёфтани далелҳои аҷибӣ (ҷолибӣ) таърихи олимпиадаҳо ва дар бораи онҳо нақл кардан; дар бораи ин ё он рӯйдоди варзишии ҳафта, дар бораи варзишгар, оид ба намудҳои ҷолибӣ варзиш омода намудани гузориш; тартиб додани мачмӯаи худии машқҳои пагоҳирӯзӣ ва ғайра.

V. МАРҲИЛАИ БАҲОДИҲИЮ НАТИҶАВӢ

Дар чаҳорҷӯбаи марҳилаи мазкур самаранокӣ ҳамчун шароити педагогӣ, ба монанди ҳуди амсилаи озмоишӣ тавассути арзёбии дараҷаи ташаккулёфтагии ҷузъҳои таркибии калидии ҷанбаи маърифатидошта муайян карда мешавад.

Ҷузъи таркибии маърифатӣ: дараҷаи шуурнокӣ, идрок ва азхудкунии маводи таълимӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов, ҳамчунин саъю кӯшиши донишҷӯёнро барои амиқ сохтани донишҳои мазкур, тавсеаи раванди худшиносӣ ҷиҳати тақмили минбаъдаи худ муайян мекунад.

Ҷузъи таркибии ҳавасмандию арзишӣ: талош ва мароқи донишҷӯёнро ба фаъолиятҳои тарбияи ҷисмонӣ варзиш ва ҷанбаи маърифатидошта (дастурҳои арзишӣ, ҳавасмандӣҳо, ниёзмандӣҳо) тавсиф менамояд.

Ҷузъи таркибии фаъолиятию амалӣ: дараҷаи маҳорати донишҷӯёнро дар ҷиҳати истифодаи низоми донишҳо дар фаъолияти мустақилона бо мақсади иҷрои вазифаҳои ҳаракатӣ ва маърифатӣ, пайдо кардани тарзу услубҳои муносиби ҳаллу фасли онҳо, ки ба туфайли онҳо

дар навбати худ, гирифтани такони иловагӣ ба такмили иҷтимоӣ, эҷодӣ ва ақлонӣ тавсиф менамояд.

Меъёрҳои дарачаи ташаккулёфтагии ҷузъҳои таркибӣ:

- ниёзмандӣ ба фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта;
- ҳавасмандӣ барои бадастоварӣ ва такмили донишҳо дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов;
- ниёзмандӣ ба маърифат;
- ниёзмандӣ ба худомӯзӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ниёзмандӣ дар фанни таълими «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»;
- ҳавасмандии иштирок кардан дар машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, инчунин муносибат оид ба онҳо;
- азхудкунии маҳоратҳо ва донишҳои дастурию методӣ ва назариявӣ оид ба фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш».

Дарачаҳои ташаккулёфтагии фаъолияти маърифатӣ:

1.Баланд:

- а) фаъолияти, ки бошуурона барои бадастовариҳои донишҳои махсус бо мақсади муайянкунии методҳо ва воситаҳои муносиби ташкили машғулиятҳои мустақилонаи тарбияи ҷисмонӣ самтгирӣ шудааст;
- б) шаклҳои эҷодкоронаи дар фаъолияти амалии ҳамарӯза ба кор бурдани малакаҳо ва донишҳо;
- в) иштироки фаъолона ва мунтазам дар фаъолиятҳо оид ба ташкили чорабиниҳои варзишию тарбияи ҷисмонӣ.

Мустақилият дар фаъолиятҳои ҳаракатӣ ва маърифатӣ бо мақсади худтакмилдиҳии шахсӣ

2. Миёна

- а) мароқ зоҳир намудан ба донишҳое, ки дар ҷараёни раванди таълимӣ ба миён омада ва бо талош ба иҷрои босифати супоришҳои таълимӣ бо мақсади дарёфт намудани баҳои хуб маҳдуд мешавад;

б) мавқеи бошууроно нисбат ба аҳамият ва нақши дониш дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

в) фаъолият оид ба ташкил намудани чорабиниҳои варзишию тарбияи ҷисмонии ҷанбаи давраидошта.

Зоҳир намудани фаъолиятҳои ҷанбаи ҳаракатӣ ва маърифатидошта барои ба даст овардани баҳоҳои мусбат

3.Паст:

а) тасаввуроти қисматшуда ва нопурра дар бораи ҷузъи таркибии муҳтавоии барномаи таълимӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, оид ба аҳамият ва нақши фаъолияти мустақилонаи ҷисмонӣ дар зиндагии одамони муосир;

б) набудани ҳеҷ гуна рағбат ба бахшҳои амалию методӣ ва назариявии ҷузъи таркибии муҳтавоии таҳсилоти олӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ;

в) фаъолияти ҳаракатӣ дар заминаи ташаккулёфтагии пасти ниёзмандӣ ба донишҳои махсус падида меояд;

г) аломатҳои худканорагирӣ аз фаъолияти самти варзишию тарбияи ҷисмонӣ.

Сохтори фаъолнокии маърифатӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимовро, ки мо дар ҷараёни таҳлили адабиёти самти махсус муайян намудем, метавонад дар намуди ҷузъҳои таркибии низомофарандаи алоҳида (фаъолиятию амалӣ, маърифатӣ, арзишию ангезавӣ) пешниҳод гардад, ки дар онҳо хосиятҳои сифатҳои калидии шахсии донишҷӯён ҷамъбааст карда шудаанд [51,С.19].

Ба тӯфайли таъсиррасонии педагогӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов дар донишҷӯён мустаҳкамшавии арзишҳои тарзи ҳаёти солим ба вуқӯъ омада, ҳавасмандӣ ба фаъолияти мунтазами ҷисмонӣ, ниёзмандӣ ба машқҳои ҷисмонӣ падидадор хоҳад гардид.

Муносибати мусбат ба машқу тамринҳои ҷисмонӣ ва тасавури дуруст дар бораи нақши фаъолияти ҳаракатӣ дар зиндагии инсон иборат аз омилҳои ҳамдигарпуркунанда ва бо ҳам алоқаманд мебошанд, ки ғайриимкон будани рушди якero бидуни мавҷудияти дигар вобаста месозанд. Тавассути шуурнокӣ мароқ ба фаъолияти муассири варзишию тарбияи ҷисмонӣ, муносибати мусбат ба тарзи зиндагии солим ташаккул меёбад.

Дар ин чо дараҷаи ташаккулёфтагии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта, дар навбати аввал, ба дараҷаи устувории рағбати донишҷӯён нисбат ба машғулиятҳои машқҳои ҷисмонӣ, ҳавасмандӣ, ниёзмандӣ ва усули бошуурона ба фаъолиятҳои ҳаракатӣ ва маърифатӣ вобастагӣ дорад [73,С.19]

Мо чунин мешуморем, ки дараҷаи баланди мустақилияти донишҷӯён дар фаъолияти фикрӣ, фаъолиятҳои ҳаракатӣ ва маърифатӣ муҳимтарин нишондиҳандаи ҳамгирогардидаи дараҷаи баланди ташаккулёфтагии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар низоми таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Қобили қайд аст, дар шароите, ки сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ фақат ҳамчун яке аз абзорҳои афзоиши фаъолияти ҳаракатӣ бидуни дарназардошти инкишофи маънавӣ ва ақлонӣ баррасӣ мегардад, самаранокии ташаккули онро ба таври назаррас маҳдуд менамояд. Мо чунин ҳисоб мекунем, ки маҳз бо ҳамин сабаб дар муддати чандин сол ҳаллу фасли маҷмӯаи томи мушкилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов муяссар намегардад.

Дар миёни мушкилоти мазкур инҳо калидӣ мебошанд: набудани малакаҳои корбурди мустақилонаи абзорҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар зиндагии ҳамарӯза, самтгири ғайрикофии ҳавасмандию арзишӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, дараҷаи пасти ташаккулёфтагии

ниёзмандиҳо ба машғулияти мунтазам ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ва ғайра [59, С.73], [58,С.66-70], [76,С.53-57], [107,С.11-125].

Бинобар ин, яке аз омилҳои калидии ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта бо ёрии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ коркард ва корбурди амсилаи педагогӣ аст, ки вижагии бунёди онро дар ҷараёни таълим дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов бо риояи принсипи ҳамгироии ҷузъҳои таркибии ҳаракатӣ ва ақлонии сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ инъикос менамояд.

Шакли машғулиятҳои дарсӣ. Қаблан мо нишон дода будем, ки ба сифати яке аз шароити калидии амалисозии самараноки амсилаи озмоишӣ бояд истифодаи ҳадди аксар пурраи ҷузъи иттилоотии фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш», тадриси ҳаматарафаи фанҳои махсусро дар соҳаи мазкур дар низоми таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ намуд.

Вижагиҳои умумипедагогии баргузори машғулиятҳои таҷрибавии сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш

Қисми муқаддимавии машғулиятҳо барои дар донишҷӯён баланд бардоштани ҳавасмандӣ ба фаъолияти ояндаи ҷанбаи маърифатидошта дорои ҳадафгузори муштарак дар намуди матраҳсозии вазифаи таълимӣ тавассути саволҳои роҳнамо (проблемавӣ) мебошад.

Омӯзгор таваччуҳи донишҷӯёнро ба аҳаммияти иҷтимоии фаъолияти, ки онҳо анҷом медиҳанд, ҷалб намуда, дар ин ҳол кӯшишҳои маърифатии онҳоро ташаккул медиҳад ва ҳамин тавр заминаи отифавии машғулиятро афзоиш медиҳад.

Дар қисмати хотимавии машғулиятҳо шароити бунёдгардида ба донишҷӯён барои воқуниш ба онҳо имкон медиҳад, ки мавқеи шуурнокро нисбат ба арзиши амалии иттилооти аз тарафи онҳо ба дасовардашуда ишғол намоянд. Барои ҳавасмандкунии воқунишҳои инфиродии донишҷӯён метавон саволҳоеро дод, ки ба намунаҳои дар поён овардашуда шабоҳат доранд:

- сиришти ақидаи маъмулгардида дар бораи он, ки машғулиятҳои машқҳои ҷисмонӣ маънои гузарондани тарзи зиндагии солихро дорад, чи гуна аст?

- эътиқоди шумо ба чи асос ёфтааст, ки гимнастикаи пагоҳирӯзӣ қадами нахустин ба тарзи зиндагии солим мебошад?

- ба организми инсон машқҳои мунтазами ҷисмонӣ чи гуна таъсир мерасонанд?

Ба воқунишҳо метавонанд бозҳои гуногуни махсусан аз тарафи педагогҳо ва психологҳо қорқардшуда барои низоми таҳсилоти олии мусоидат намоянд.

Методҳои таълим. Мо методҳои таълихро ҳамчун интиқоли усулҳои ба даст овардани донишҳо ва ҳуди донишҳо дар ҷараёни раванди таҳсилот баррасӣ менамоем. Бо мақсади ноилшавӣ ба ҳадафҳои таҳқиқоти мазкур мо аз як силсила методҳои таълим истифода ба амал овардем.

Кейс - стади. Дар қорқӯбаи ин метод донишқӯён масъалаҳои таълимии маърифатиро ҳаллу фасл менамоянд. Вазифаҳои ҷанбаи таълимидошта дар асоси ҷузъи таркибии муҳтавоии фаъолнокии маърифатӣ қарор дошта ва иборат аз супориши омӯзгор ба донишқӯён ҷихати иҷро намудани ин ё он амали таълимӣ мебошад.

Чунин вазифаҳо метавонанд ҳам озод бошанд ва ҳам ба дараҷаи гуногун дастуришуда бошанд [30,С.178].

Вазифаи маърифатӣ вазифаи таълимие мебошад, ки ҷустуҷӯи маҳоратҳо ва донишҳоро дар назар дорад, ҳамчунон истифодаи фаъолонро дар раванди таълими исботҳо, робитаҳо ва муносибатҳо ҳавасманд менамояд. Вазифаҳои маърифатии таълимӣ бо он тавсиф мегарданд, ки барои ҳалли онҳо бояд на анғораҳо ва намунаҳои омодаҳо, балки баракс, роҳҳои нави ғайристандартии ҳалли онҳоро ҷустуҷӯ мебошад қард [114,С.111-117]. Вазифаҳои маърифатӣ бештар ҷанбаи мушқилотӣ доранд. Дарвоқеъ, донишҳоро дар шакли омода омӯхтан хеле душвор аст. Ягона роҳи дурусти ба даст овардани малақаҳо

ва маҳоратҳо - ин ҷалб намудани донишҷӯён дар фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта, ки иҷрои вазифаҳои таълимӣ ва ҳалли масъалаҳои ҷанбаи маърифатидоштаро дар назар дорад [116,С.37].

Эвристикӣ. Эвристика (аз вожаи латинии «мекушоям», «меёбам») аз тарафи мо ҳамчун маҷмӯи методҳо ва усулҳои баррасӣ мешаванд, ки имкон медиҳанд, бо ҳадди аксари самаранокӣ ҳам вазифаҳои амалӣ ва ҳамвазифаҳои ҷанбаи маърифатидошта ҳаллу фасл гарданд. Методҳои эвристикии таълим аз тарафи донишҷӯён иҷро карда шудани як силсила дастуроти омӯзгорро дар назар дорад, ки ҷанбаи эвристикӣ доранд. Барои иҷро намудани онҳо талаб мекунанд, ки умумитарин стратегияҳои тафаккур зоҳир карда шавад, ки он дараҷаи самаранокии ҳалли ин ё он проблема ё масъаларо ба таври назаррас баланд мебардорад. Услубҳои таълими эвристикӣ аз донишҷӯён маҳорати исрори нуқтаи назари худро ҳангоми ҳаллу фасли мушкилотҳо, омода будан барои ба зиммаи худ гирифтани масъулияти амалҳои худ ва бо исботу далел овардан исрори дурустии онҳоро талаб менамоянд.

Воситаҳои мултимедиявӣ. Афзудани нақши технологияҳои мултимедийӣ дар ҳаёти ҳамаҷӯза паҳншавии онҳоро ба раванди таълиму тарбия ҳам фароҳам овард. Ба туфайли онҳо раванди таҳсилот метавонад бештар босамар ва босифат ташкил ёфта, мукамалтар, ҷолибтар ва фаҳмотар гардад. Чун қоида, мо дар таҳқиқоти худ воситаҳои мултимедийии таълимро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов дар ҷараёни машғулиятҳои дастурию методӣ ва назариявӣ ҳангоми ба донишҷӯён намоиш додани видеосужетҳо, муаррифиҳо, ҳамчунин дар рафти чорабиниҳои варзишии оммавӣ ва тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ мавриди истифода қарор додем.

Методҳои фаъол. Тибқи методҳои мазкур ҳавасмандкунии фаъолияти маърифатии донишҷӯён дар ҷараёни омӯзиши фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» амалӣ карда мешавад. Дар рафти таҷриба мо чунин абзорҳои ҳавасмандкуниро ба кор бурдем:

- варақаҳои таълимӣ бо супоришҳои озод бидуни дастурдиҳии дақиқ. Донишҷӯён усулҳои худии иҷрои супоришҳоро пешниҳод мекунанд;

- омӯзгор донишҷӯёнро барои ҷустуҷӯи методҳои ғайриқолабии ҳалли супоришҳои маъмулии ҷанбаи таълимидошта ҳавасманд менамояд;

- дар гурӯҳ шароити мусоидаткунанда ба донишҷӯён барои ҷустуҷӯи шаклҳои нави рафтори фарқкунанда аз шаклҳои анъанавӣ, масалан: саломдиҳӣ, ба гурӯҳҳо ҷудо кардан аз рӯйи ин ё он нишонаҳо, роҳгардӣ ва давидан, машқҳои сафороӣ, тағйир додани чараёни маъмулии машғулиятҳои таълимӣ фароҳам оварда мешавад.

То имрӯз шаклҳои фаъоли таълим дар баробари шаклҳои интерактивӣ дар асоси технологияҳои педагогӣ қарор дошта, ба категорияи инноватсияҳо мансуб мебошанд [111, С.548].

Методҳои худтаҳлилӣ ва таҳлилӣ. Яке аз методҳои калидиест, ки ба туфайли он донишҷӯён имкон доранд ба воситаи таҳлили ҳам фаъолияти худ ва ҳам фаъолияти ҳамсолон бошуурона фаъолияти ҷанбаи ҳаракатӣ ва маърифатидоштаи худро амалӣ намоянд.

Методҳои худназоратӣ ва назоратӣ. Ташкили босифати раванди таълим фароҳамоварии шароити зарурӣ барои дар донишҷӯён талқин намудани малақаҳои худназорат аз болои фаъолият, ки онҳо амалӣ мекунанд, махсусан ҳангоми таълими сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои низомии таҳсилоти олии муҳим аст, зеро бесалоҳият истифода намудани абзорҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бо ҷойи манфиати чашмдоштӣ метавонад ба саломатии инсон зарар расонад.

Методҳои интерактиви таълим ба ташкили муоширати эҷодкоронаи байни иштирокчиёни раванди таълим асос ёфтаанд. Дар зимн миёни донишҷӯён ва омӯзгор, ҳамчунин дар байни ҳуди донишҷӯён муколама ё дигар ҳамкорӣ (баҳсу мунозира дар шакли бозӣ, бозиҳои наҷдор ва ғайра) сурат мегирад. Масалан, дар вақти бозӣ бо нишони

«тарафдор» ва «муқобил» иштирокдорон ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд, ки ҳар яке ба масъалаи мавриди муҳокима муносибати худро дорад. Дар раванди бозӣ иштироккунандагон метавонанд нуктаи назари худро тағйир диҳанд, ки имкон медиҳад ақидаи гуногунчиҳат ва бештар мутавозинро нисбат ба проблема коркард намуда, ҷанбаҳои баҳснокро ошкор, мубрамии онро мулоҳиза карда ва роҳҳои ҳалли имконпазирӣ онро таҳия намояд.

Методи ҳавасмандӣ бояд донишҷӯёнро ба фаъолияти босифату самараовари ҷанбаи фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатидошта ҳавасманд намояд. Далели қалидие, ки қодир аст, таълимгирандаро ба фаъолияти муассири ҳаракатӣ ва маърифатӣ водор намояд, дар он аст, ки донишҷӯён дар мисоли худ худашон таъсири мусбати тарзи нави ҳаёт ва сифати онро идрок менамоянд.

Воситаҳои таълим. Раванди таҳсилот оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ иборат аз маҷӯаи томи воситаҳои таълим мебошад, ки дар миёни онҳо маводи дидактикӣ ва таълимӣ (проблемаҳо, саволҳо, варақа-супоришҳои пешбинишуда барои дар донишҷӯён ташаккул ёфтани малакаҳои мустақилона ҳал кардани масъалаҳо, ҳамчунин маҳорати мулоҳиза кардан ва идрок намудани маводи нав, бидуни мууроҷиат ба ёри омӯзгор); маҷмӯаи донишҳои махсус; ВАО; интернет-захираҳо, воситаҳои техникий таълим (ВТТ)- ро метавон номбар намуд.

Шаклҳои машғулиятҳои берунадарсӣ

Барои амалисозии амсилаи таҳиянамудаи мо, шартӣ зарурӣ ҳамкориҳои зичи шаклҳои дарсӣ ба ғайридарсии фаъолияти таълимӣ бо мақсади баланд бардоштани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар донишҷӯён ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мебошад.

Низоми вазифаҳои хонагӣ. Яке аз шартҳои асосии ноилшавии самаранокии баланди машғулиятҳои озмоишӣ ташкили кори омӯзгор мебошад, ки ӯ қодир ба амалисозии назорати боэътимод аз болои иҷрои

вазифаҳои хонагӣ аз тарафи таълимгирандагон хангоми омӯзиши фанни «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» хоҳад буд. Аз рӯи мулоҳизаи одилонаи В.А. Слостенин «вазифаи асосии вазифаҳои хонагӣ албатта, на мустақкамкунии донишҷо, малакаҳо ва маҳоратҳои бадастовардашуда, балки дар донишҷӯён мустақкамкунии қобилият ба кори мустақилона, ҳамчун муҳимтарин ҷузъи таркибии раванди худомӯзӣ мебошад» [102, С.455].

Пурсишномакунонии аз тарафи мо роҳандозишуда ошкор намуд, ки омӯзгорон ба дараҷаи бештар ба фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» ҳамчун ба яке аз омилҳои мусоидаткунанда ба болоравии самаранокии низоми таҳсилоти олий дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври қуллӣ (34%), инчунин ҳамчун омил мусбат таъсиррасонанда ба афзоиши фаъолияти ҳаракатии донишҷӯён (он ҳам 34%) муносибат мекунанд.

Дар ин ҳол 66% омӯзгорон зарурати вазифаҳои хонагӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро, на дар ҳар дарс, ҳадди ақал ҳафтае як бор (43%) дастгирӣ мекунанд. Устодон яке аз сабабҳои асосиро, ки ба татбиқи оммавии амали вазифаҳои хонагӣ дар низоми таҳсилоти олий дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳалал мерасонад (47%), мушкилоти назорат ва баҳодихии иҷрои онро дар ҷараёни раванди таълим аз рӯи фанни мазкур номбар мекунанд.

Мутаассифона, дар ҳоли ҳозир чунин амалия ҷой дорад, ки дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов муносибат ба фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» махсусан ба масъалаҳои таъйин кардани вазифаҳои хонагӣ то ҳадде рӯякӣ мебошад.

Вазифаҳои хонагии пешбининамудаи мо дар чорҷӯбаи амсилаи озмоишӣ ҳам ҷанбаи ҷамъбасти ва ҳам ҷанбаи инфиродӣ доштанд. Бо мақсади аз тарафи таълимгирандагон бошуурона, бештар босифат иҷро

шудан ин гуна вазифаҳо ҳам дар ҳар як машғулият ва ҳам дар силсилаи машғулиятҳо пешниҳод карда мешуданд, ки аз рӯйи андешаи таҳиягарони амсила бояд ба ҳадди аксари азхудкунии маводи таълимӣ ва самараи минбаъдаи ғуншавӣ аз иҷрои вазифаҳои мазкур мусоидат мекарданд.

Бо дарназардошти мушкилоти аз тарафи мо баррасишаванда натиҷаҳои пурсишномакунии роҳандозигардида дар чорчӯбаи таҷриба мароқовар мебошад.

Аз рӯйи аҳаммият, дар муқоиса бо бо дигар фанҳои таълимӣ, машғулиятҳои оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ барои донишҷӯён дар таҳсили онҳо мақоми пешбарро ишғол намекунад.

Аз пурсидашудагон хоҳиш карда шуд, ки ба андешаи онҳо муҳимтарин фанҳои таълимиро аз барнома тибқи баҳоҳои рейтингӣ қайд намоянд, холи баландтарин 10 мебошад.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон доданд, ки ба ақидаи устодони донишкада аҳаммияти фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар рейтинг дар мақоми 8-ум қарор дошт, падару модарон ба ин фан ҷойҳои 5-ум -6-умро додаанд. Риёзиёт, забони русӣ, забони англисӣ, инчунин адабиёт дар ҷойҳои аввал қарор доштанд.

Дар шароити иттилоотишавии густардаи ҷомеа бахши қобили мулоҳизаи вазифаҳои таълимии ҳонагӣ аз рӯйи ба истилоҳ фанҳои «ғайриасосӣ», ки мутаасифона, ба онҳо сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро мансуб медонанд, сирфан, беихтиёрон аҷро мешаванд ва фақат донишҳои ҷанбаи техникдошта дар соҳаи интернет-технологияҳоро талаб мекунанд.

Чунончи, дар миёни вазифаҳои ҳонагӣ супориш оид ба роҳандозии муаррифӣ кардани мавзӯи муайян хеле маъмул гардидааст. Дар ибтидо мақсади вазифаҳои ҳонагӣ мустаҳкамкунии донишҳои бадастовардашуда буд. Аммо дар амал мо аз шабакаҳои иҷтимоӣ бетағйир иқтибос намудани маросими муаррифӣ оmodаро мебинем. Метавон бисёр ҳамин гуна мисолҳоро овард.

Муносибати шубхаомези субъектҳои раванди таълимдихӣ ҳам ба зарурати умуман тадрис намудани фанни мазкур, ҳам дар чорчӯбаи иҷрои вазифаи хонагӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ кадом вазифаи ҷустуҷӯи иттилоот ва аз ҷумла азхудкунии он вазъиятро мураккаб менамояд.

Ба мо муяссар гардид, ки дар чорчӯбаи амсилаи пешниҳодгардида қолабҳои мавҷудаи ташаккулёфтаҳо дар сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов бишканем. Донишҷӯён вазифаҳои хонагиро оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар чорчӯбаи амсилаи озмоишӣ иҷро намуда, чунин намудҳои фаъолиятро амалӣ мекарданд:

- вазифаҳои ҷанбаи эҷодидоштаро иҷро мекарданд, дар миёни онҳо: маҷмӯаи худии машқҳои ҷисмониро бо ҳамовозии рубоию дубайтиҳо эҷод намуданд; машқҳои ҷисмонии худашонро таҳти унвонҳои «Сабадча», «Дучарха» ё «Заврақча» таҳия намуданд;

- аз рӯйи хоҳиши худ ҳикояҳо ва шеърҳо таълиф намуда, ребусҳо, кроссвордҳо ё муаммоҳо, нақлҳои кӯтоҳ тартиб дода, дар охири вазифаҳо чунин ибораҳоро илова мекарданд: «Агар ба ман лозим меомад, ки сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро тадрис намоям...», «Меҳостам битавонам ва бидонам...», «Бовар намекунад, аммо далелаш ин аст...» ва ғайра;

- ба эҷод кардани слайдҳои маърифатӣ барои рӯнамоӣ намудан аз рӯйи мавзӯҳои «Намудҳои нави варзиш», «Аҷоиботи олимпӣ», Оилаи мо ва тарбияи ҷисмонӣ ва ғайра машғул мешуданд. Мавзӯҳои рӯнамоӣҳо тавре интиҳоб мешуданд, ки дар интернет роҳи ҳалҳои омода набошанд ва донишҷӯён мустақилона вазифаро иҷро кунанд;

- буклетҳо, намоишҳои хурди видеоӣ, рӯнамоӣҳо, ки дар онҳо асосан тарзи ҳаёти солим ташвиқ карда мешуд, машғул шудан ба тарбияи ҷисмонӣ, намудҳои муайяни варзиш, инчунин коркардҳои худӣ (маҷмӯаи машқҳои ҷисмонӣ ё машқҳои алоҳида, ғояҳо дар бораи ташкил намудани мусобикаҳои варзишӣ ва ғайра);

- аз рӯйи мавзуъҳои аз тарафи омӯзгор додашуда бо филмҳои (хуччатӣ ва бадеӣ) барои муҳокимаи минбаъдаи онҳо дар синфхона ошно гардида, сабти мусобиқаҳои варзишии дараҷаҳои гуногун мавриди тамошо қарор мегирифтанд. Дар чорчӯбаи машғулиятҳои синфхонавӣ на бештар аз 15 дақиқа барои тамошои маводи назариявӣ чудо карда шуда, вақти боқимонда ба муҳокимаи маводи тамошокардашуда бахшида мешуд.

Филмҳои мултипликатсионӣ ё тасвирии дар вақти дарсҳо дар муассисаҳои низоми таҳсилоти олии ба тамошо гузошташаванда, яке аз воситаҳои таълимӣ гардиданд, ки ба ташаккули фаъолияти маърифатии донишҷӯён мусоидат мекарданд. Дар асоси тамошои мултфилми мақбули ҳамагон «Ҳоло ту нигоҳ кун! (Ну погоди!)» мавзуъҳо оид ба намудҳои варзиш, абзори варзишӣ, қоидаҳои техникаи бехатарӣ ҳангоми машғул шудан ба варзиш, сифатҳои ҷисмонии инсон, муайян кардани тамоюли вай ба ин ё он намуди варзиш ва ғайра муҳокима мешуданд. Дар асоси рӯнамоиҳои дигар ва маводи видеоӣ баҳсу мунозираҳо оид ба речаи рӯз, гигиенаи шахсӣ, одоби варзиш ва ғайра роҳандозӣ мешуданд.

Ба сифати вазифаҳои хонагӣ донишҷӯён дастурҳо («Дар бораи обутоби дуруст»), буклетҳои («Ҳамватанони мо - қаҳрамонони олимпиадаҳо»), рӯнамоии намоишҳои мухтасари видеоӣ оид ба тарзи ҳаёти солим, кроссвордҳо ва ребусҳо, инчунин силсилаи маводе, ки дар онҳо мултфилмҳои тарзи зиндагии солим, гимнастикаи пагоҳирӯзӣ ва ғайра ба назар мерасанд.

Қорҳои ки донишҷӯён ба сифати вазифаҳои таълимии хонагӣ иҷро кардаанд, таснифу танзим шудаанд. Бехтаринҳои онҳо барои муаррифӣ ба сифати маводи намоишӣ ва таблиғотӣ барои баргузориҳои чорабиниҳои таблиғотию ташвиқоти дараҷаҳои гуногун интихоб карда шуданд.

Чорабиниҳои варзишию оммавӣ ва тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ.

Яке аз шароити ҳатмии амалисозии амсилаи аз тарафи мо таҳиягардида дар мустаҳкамкунии ҳатмии донишҳо, маҳорату малакаҳои аз тарафи таълимгирандагон бадастovarдашуда, дар амалия

бо мақсади ташаккул додани идрок ва дарёфти таҷрибаи шахсӣ мебошад, ки имкон медиҳад, зарурати тарзи зиндагии фаъоли машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ бошуурона дарк карда шавад.

Зинаи оғози таълим бо ҷалб намудани донишҷӯёни низоми таҳсилоти олий ба иштирок дар чорабиниҳои ҷанбаи оммавию тарбияи ҷисмонидошта бо гузариши минбаъда ба фаъолияти оид ба ташкил, банақшагирӣ ва баргузори бевоситаи онҳо мебошад.

Тавре ки татбиқи амсилаи озмоишӣ дар амалия шаҳодат медиҳад, донишҷӯёне, ки дар зинаҳои барвақтии таълим ба ширкат дар чорабиниҳои гуногуни ақлонӣ ба ташкил ва иштироки бевосита фаъолон чалб карда шуда буданд, минбаъд ҳам бо камоли майлу хоҳиш бо ташаббуси худ дар чунин фаъолиятҳо дар асоси рағбату хавасмандии қаблан ташаккулёфта иштирок мекарданд.

Машғулиятҳои мустақилонаи машқҳои ҷисмонӣ.

Дараҷаи шавқу рағбати донишҷӯён ба машғулиятҳои машқҳои ҷисмонӣ ба таври мустақилона ба дараҷаи назаррас ба вижагии ташкили раванди таҳсилот дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ вобастагӣ дорад. Сифат ва натиҷанокии фаъолияти мазкур аз бисёр ҷиҳат ба талаботе вобастаанд, ки омӯзгорон ба донишҷӯён дар ҷараёни зинаҳои аввалияи раванди таълим оид ба фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмон ва варзиш» матраҳ менамоянд.

Тавре ки амалия нишон медиҳад, ҳангоми талаботи мунтазам ба донишҷӯён нисбат ба фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта дар вақти иҷрои вазифаҳои ҳонагӣ эҳтимолияти дар онҳо ташаккулёбии кӯшиши устувори мунтазам иҷро намудани машқҳои ҷисмонӣ афзоиш намуда, бо мурури замон ба талабот мубаддал мегардад.

Ба ҳамин тартиб, дар асоси ҷузъи таркибии муҳтавоии таҳқиқоти мо, ки ҳадафи он аз тасвиби амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии

Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов иборат аст, асоси ба таври мунтазам татбиқшаванда, ҳаматарафа мулоҳизашуда, ба таври муносиб мутавозингардида дар миёни чузъиёти умумитаҳсилотӣ ва ҳаракатии захираи билқувваи фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» гузошта шудааст.

Ба туфайли чунин ташкили таҷриба муяссар гардид, ки муҳимтарин ҳадафҳои педагогӣ фароҳам оварда шаванд, ки он аз ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаи машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов иборат аст ва натиҷаҳои муфассали онро дар саҳифаҳои минбаъдаи рисолаи илмӣ баррасӣ хоҳем намуд.

2.2. Ташкили раванди таҳсилот мутобиқи амсилаи педагогии таълими фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»

Дар амалия ва назарияи педагогии муосир далели мавриди эътирофи ҳамагон тасдиқи ин нукта аст, ки шарти зарурии фаъолияти бомуваффақияти педагогии омӯзгорони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ фаъолияти ташаккулёфтаи маърифатии донишҷӯёни муассисаи таълимии омӯзгорӣ ба ҳисоб меравад. Қобилият доштан ба фаъолнокии маърифатӣ барои афроди фаъол, шахсиятҳои ба худтакмилдиҳӣ, худинкишофдиҳӣ талошдоштае, ки кодиранд, бо ҷомеа маҳсулноқ ҳамкорӣ намоянд, кафолати ташаккули омӯзгори ояндаи дорои самтҳои дурусти арзишию ахлоқӣ, принсипҳо, андешаҳо ва эътиқодот мебошад [49,С.92-97].

Омӯзиши маъхазҳои сершумор ба мо имкон дод, ки муҳтавои мафҳуми «фаъолияти маърифатии шахс» - ро тасвия намоем. Мо пешниҳод менамоем, ки онро ҳамчун самтгирии ботинӣ, дастур ба муносибати фаъолиятӣ, мустақилона ва интиқодӣ ҳам нисбат ба воқеияти иҷтимоӣ ва ҳам нисбат ба худ баррасӣ намоем.

Фаъолнокии маърифатӣ бо самтгирии амалие тавсиф мегардад, ки дар рафтори инсон инъикос меёбад. Онро метавон яке аз ҷанбаҳои мавқеи ҳаётӣ номид, ки ҳам дараҷаи фаъолиятнокии шахс (зухуроти фаъолиятӣ) ва ҳам вектори самтгирӣ (масалан, аҳамияти ҷамъиятидошта) -ро инъикос мекунад. Метавон муайян намуд, ки ташкили ҷорабиниҳои ҷанбаи варзишии оммавидошта ва умуман раванди таҳсилот дар муассисаи таълимӣ аз гуногуншаклии фаъолияти маърифатии омӯзгорони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ иборат мебошад.

Тавре ки психологҳо ва педагогҳо қайд мекунанд, сифатҳои алоҳидаи шахсро наметавон дар хориҷ аз қаринаи дастурҳои арзишӣ, имтиёзҳои ӯ, тамомияти ӯ баррасӣ намуд. Дар қаринаи мулоҳизаи мазкури Д.В. Чаплигин ва Е.С. Зорина таҳти мафҳуми мавқеи фаъоли ҳаётӣ яке аз тавсифномаҳои шахсии ташаккулёбанда таҳти таъсири тағйироти маҷмӯии шахс, рафтори ибтикорӣ, одатҳо, эҳсосот, донишҳо, ниёзмандиҳои ӯ ва ғайраро мефаҳманд [32,С.49].

Таърифи афзалиятҳои дастури ҳаётӣ ба дараҷаи қобили мулоҳиза ба муҳтавои он вобастагӣ дорад. Муҳаққиқони дар боло номбаршуда дар натиҷаи омӯختани падидаи мазкур дар таркиби мавқеи ҳаётии фард чунин ҷузъҳоро ошкор намуданд:

- самтгириҳои ахлоқию маънавӣ, эътиқодот ва принципҳои, ки дар асоси онҳо таҷрибаи ҳаётӣ қарор дорад;

- вучуд доштани ҳавасмандӣ ба фаъолияти муассири ба кӯшиши муваффақияти ба ин ё он фаъолият асосёфта, ташаккули тимсоли шахси муваффақ;

- асоснокӣ дар ҷиҳати отифавӣ, маҳорати тавассути таассурот ва эҳсосот ифода намудани муносибати худ ба ҷаҳони ихотанамуда, омодагӣ барои «ба ҳаёт татбиқ намудани он чизе, ки шахси наврас сазовор ва дуруст мешуморад ва ғайра»;

- ташаккулёфтагии равандҳои ҷанбаи иродавидошта, қобилият ба таносуби ҳадафҳо ва хоҳишҳо, бо принципҳои ахлоқ ва меъёрҳои

чамъиятӣ, маҳорати расидан ба ҳадафҳои пешбинишуда, исрору пофишорӣ, интизомнокӣ, таҳаммулпазирӣ, муташаккилӣ ва ғайра;

- вучуд доштани мавқеъҳои хусусӣ нисбат ба ин ё он падидаҳо ва ашёҳо, ки дар асоси таҷриба ва донишҳои худӣ.

Андешаҳои дар боло овардашударо чамъбаст ва асосан бо муаллифон изҳори ризоят намуда, мо баррасии амсилаи илмиро ҳамчун кадом як сохтаи воқеӣ ва ё фикрии имконпазирӣ объекти мавриди рағбати илмиро мувофиқ барои таҳқиқот ва дигаргунсозии имконпазир пешниҳод менамоем. Бо ёрии тасаввуроти маҷмӯӣ оид ба мавзӯи таҳқиқот мо имконияти дар бораи он бештар донишро ба туфайли биниши тимсоли томи он ба даст меоварем, ки вазифаи асосии амсиласозӣ аз ҳамин иборат мебошад [48, С.90-94].

Дар қаринаи таҳқиқоти ба муҳокима гузошташуда, мо амсиларо дар намуди сохтаи таҷрибии муназзами инъикоскунандаи механизми воқеии педагогии муассисаи олии таҳсилотӣ пешниҳод менамоем, ки он аз якҷанд ҷузъиёти сохторӣ: амалқардӣ; сохторӣ (инъикоси робитаи ангоравии ҷузъиёти объект ва амсила) ва иттилоотӣ иборат аст [50, С.114-117].

Ҳамин тавр, мо амсиласозиро дар таҳқиқоти худ ба сифати методи асосии бунёд ва пешгӯии сохтаи назариявии дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолнокии маърифатӣ истифода менамоем.

Дар ташаккулёбии фаъолияти маърифатии донишҷӯ нақши асосиро на танҳо низоми донишҳои фанӣ ва ҳавасмандии ӯ ба фаъолияти ғайритаълимӣ ва таълимӣ, балки ҳамчунин тавассути мутахассиси оянда фаро гирифта шудани сифатҳои ҷанбаи иҷтимоию шахсидошта ва маҳоратҳои зарурӣ барои фаъолияти касбии оянда иҷро мекунад, ки он яке аз ҳадафҳои наздиктарини амсилаи аз тарафи мо таҳиягардида мебошад. Натиҷаи чамъбасти татбиқи амсилаи озмоишӣ ҳамчун такмилдиҳии босамари сифатҳои шахсии донишҷӯён дар назар гирифта шудааст, ки бояд ба зоҳир намудани мустақилият, фаъолнокӣ бо дарназардошти принципҳои ахлоқию маънавӣ ва меъёрҳои чамъиятӣ, ба

ҳамкориҳои самарабахш бо сохторҳои ҷамъиятӣ ва дигар субъектҳо саъю кӯшиш дошта бошанд.

Субъектҳои раванди таҳсилоти муассисаи олии таълимӣ низ яке аз ҷузъҳои таркибии сохтори амсилаи таҳиянамудаи мо мебошад. Ба ин сифат мо донишҷӯён ва устодони муассисаи таълимии олиро мебинем. Бо дарназардошти тавсифномаи субъектҳо тасҳеҳи вазифаҳо, ҳадафҳо ва шаклҳои ҳамкориҳо барои расидан ба натиҷаи ниҳойӣ, яъне ташаккули фаъолияти маърифатии таълимгиранда ба вуқӯъ меояд.

Қобили қайд аст, ки дар асоси раванди ташаккули фаъолияти маърифатии таълимгиранда бояд чунин усулҳои методологӣ аз қабилӣ кластерӣ, акмеологӣ, ба шахс нигаронидашуда, фаъолиятӣ ва муназзамӣ гузошта шуда бошанд. Ҳар яке аз ин равишҳо дар ин ё он марҳилаҳои дар донишҷӯён ташаккул ёфтани фаъолнокии маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов метавонад нақши афзалиятнок дошта бошад, аммо «маҳз маҷмуъ, ҳамгироӣ ва тафриқасозӣ раванди мазкурро бо ҳамроҳии назариявӣ ва методологӣ таъмин мекунад». Усулҳои мазкур асоси бахши методологии амсилаи таҷрибавии педагогиро ташкил медиҳанд [23,С.50-54].

Пешниҳод менамоем, ки усулҳои мазкур аз мавқеи дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷорҷӯбаи омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мавриди баррасӣ қарор дода шавад.

Усули ба шахс нигаронидашуда. Ҳамон тавре, ки таҳлили адабиёт оид ба психология ва педагогика нишон медиҳанд, асоси назариявии усули ба шахс нигаронидашуда дар афкори муосири педагогӣ педагогикаи самти инсонгароӣ мебошад, ки дар ҳалли масъалаҳои педагогӣ усулҳои тафриқавӣ ва инфиродиро ба таври васеъ истифода менамояд. Мароқи густарда ба усули мазкур ба нигаронида шудани он ба шахс вобаста мебошад, дар ин ҳол, шахс ба сифати ҳам субъект ва ҳам

объекти таъсиррасонии чанбаи педагогидошта баррасӣ мегардад. Усулҳо ва методҳои чунин таъсиррасонӣ, дар ин ҳол, бо дарназардошти вижагиҳои инфиродӣ ва синнусолии объекти таъсиррасонии мазкур муайян карда мешавад. Раванди таълиму тарбия бо корбурди усули ба шахс нигаронидашуда тафриқакунии таълимгирандагонро аз рӯйи дараҷаи мураккабии вазифаҳо вобаста ба сифатҳои шахсии объектҳои таъсиррасонии педагогӣ пешбинӣ менамояд. Донишҷӯ дар ин ҳол бояд ба иҷтимоишавӣ ва афзоиши шахсӣ, ба ташаккулёбии «МАН»- и худ нигаронида шуда бошад. Вазифаи устодони ӯ бошад, ба ӯ расондани кумак дар инкишофи сифатҳои беҳтарини инфиродӣ мебошад.

Усули фаъолиятӣ. Таҳиягарони асосҳои назариявии усули фаъолиятӣ асосгузори мактаби психологияи Федератсияи Россия С.Л. Рубинштейн ва А.Н. Леонтев мебошанд, ки онҳо дар навбати худ ба пажӯҳишҳо ва ақидаҳои Л.С. Виготский таърифи доштаанд. Дар такмил додани ҷузъи таркибии муҳтавоии усули мазкур Л. В. Занков, В. В. Давидов, Д. Б. Элконин ва дигар ҳамкорони онҳо - тарафдорони таълими рушдкунанда нақши назаррас доштаанд.

Усули фаъолиятӣ ба раванди дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти чанбаи маърифатидошта зарурати эҷоди вазъиятҳои тамринии касбӣ ва иҷтимоиро далолат мекунад, онҳо ба таълимгиранда имкони пайдо намудани воситаҳо барои ҳаллу ҷасли ҳолатҳои мушкилотӣ дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов фароҳам оварда, худамалисозии донишҷӯёнро дар фаъолияти гуногунҷихат фаъол мегардонад, ки он яке аз вазифаҳои муҳими омодагории омӯзгорони тарбияи ҷисмонии ҷавобгӯ ба талаботи муосир мебошад. Эҷод намудани чунин вазъиятҳо барои дар донишҷӯён инкишоф додани фаъолнокии маърифатӣ шароити зарурӣ муҳайё месозад [50,С.114-117].

Нигаронидани раванди таълимӣ ба фаъолияти ояндаи донишҷӯён ва дар онҳо ташаккул додани ҳавасмандии ҷамъиятӣ ва тарбияи

чисмонию варзишӣ эҷод намудани вазъиятҳои гуногунсамт ва бисёргунаро бо мақсади дар фард тарбия намудани мустақилият, эҷодкорӣ, сифатҳои иродавӣ, малакаҳои муошират бо дигар субъектҳои раванди таҳсилот, дар ӯ ташаккул додани арзишҳои ахлоқию маънавӣ ва мавқеияти фаъоли шахрвандию ҳаётиро дар назар дорад.

Усули муназзам. Мутобиқи усули мазкур объект ҳамчун низоми иборат аз маҷмӯи ҷузъиёти ба ҳам зич пайваस्तбуда ва хуб сохторишуда баррасӣ мегардад [4,С.21-26].

Дар таҳқиқоти мазкур мо усули муназзамро бо раванди дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолнокии маърифатӣ ба кор бурдем. Он дар амсилаи эҷоднамудаи мо таҳти унвони «Дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолнокии маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ифода гардидааст, ки онро метавон ҳамчун низоми аз як силсила ҷузъҳои таркибии баҳамвобаста ва баҳампайваста иборатбуда баррасӣ намуд, дар миёни онҳо: муҳтаво, мақсад, методҳо ва шаклҳои татбиқи муҳтавои мазкур; муассисаҳои варзишӣ ва таълимӣ ба сифати унсурҳои сохтори тамоми низоми таҳсилот, аз ҷумла равандҳои педагогии дар дохили онҳо воқеъшаванда; инчунин субъектҳои раванди таҳсилот дар шахси маъмурият, донишҷӯён ва омӯзгорон мавҷуданд [50,С.114-117].

Амсилаи «Дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолнокии маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ба сифати таҳсилоти муназзам имкон медиҳад, ки тафовути миёни унсурҳои сохтори он ошкор гардад, дар миёни онҳо: робитаи миёни ҷузъҳои таркибии муайянкунандаи дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта (баҳодихию натиҷавӣ, ташкилию фаъолиятӣ, муҳтавоӣ, мақсаднокӣ); миёни субъектҳои раванди таҳсилот дар муассисаи таълимии олий (маъмурият, донишҷӯён, омӯзгорон); дар миёни шахр ва муассисаи таълимӣ дар қаринаи ташаккулёбии муҳити

варзишию таҳсилотӣ; дар миёни фаъолияти беруназсинфии донишҷӯён, аз ҷумла раванди варзишӣ, худихтиёрӣ ва ғайра ва раванди таълимӣ ба назар мерасанд.

Дар асоси тавсифномаҳои аввалияи дар боло зикргардидаи усулҳои ба шахс нигаронидашуда қоидаҳои калидии танзими касбӣ ва таълими донишҷӯёни муассисаҳои олии таълимиро, ки дар баъзе принципҳои инъикоси худро ёфтаанд, барои баррасӣ пешниҳод менамоем.

Принципи фардият. Принципи мазкур ҳангоми аз тарафи мо эҷодгардидани амсилаи озмоишӣ эҷоди шароити педагогии зарурӣ барои дар донишҷӯён ташаккул додани фардияти худ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов, инчунин ҷустуҷӯи вижаҳои нодири ҷомеаи донишҷӯёнро дар назар дорад. Ҳадафи мо аз он иборат буд, ки ҳар як аз иштироккунандагони ҷомеаи донишҷӯён метавонист худ ба худ боқӣ бимонад, фардияти худро ҳифз намояд ва ба сифати омӯзгори ояндаи тарбияи ҷисмонӣ фаъолнокии маърифатӣ зоҳир намояд.

Принципи худмубрамсозӣ. Ҳар як донишҷӯ саъй мекунад қобилиятҳои ҷисмонӣ, бадеӣ, иртибототӣ ва педагогии худро мубрам намояд. Дар ин робита эҷоди чунин шароите, ки дар донишҷӯён кӯшиши зоҳир намудан ва инкишоф додани қобилиятҳои ҳам иқтисобӣ ва ҳам табииро бедор намояд, хеле муҳим мебошад.

Принципи итиҳоб. Амсилаи аз тарафи мо таҳиягардида имкони итиҳоби тарзҳо ва шаклҳои дар муассисаи таълимӣ ташкил намудани раванди тарбияи ҷисмонӣ таҳсилотиро пешбинӣ менамояд.

Принципи субъект будан. Принципи мазкур ҳамчун кумак ба донишҷӯе мебошад, ки ба омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ шудан омодагӣ мегирад, дар ташаккули ӯ ба сифати субъекти комилӣ ҳам дар гурӯҳ ва ҳам дар муассисаи таълимии олии, дар бадастоварии таҷрибаи субъект аз мавқеи соҳибшавӣ ба фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳангоми

омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити низоми таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Принципи дастгирӣ ва боварӣ. Тибқи принсипи мазкур мо сай намудем, ки фазои муносибати эҳтиёткоронаро нисбат ба интизориҳо, эҳсосот ва афкори донишҷӯ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ба вуҷуд оварем. Ба сифати амсилаи чунин дастгирӣ мо амсилаи аз тарафи мураббӣ ҳамоҳангӣ кардани варзишгари ҷавонро дар роҳи ташаккули ӯ ҳамчун варзишгари касбӣ пешниҳод намудем.

Амсилаи пешниҳоднамудаи мо таҳти унвони «Дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолнокии маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ба ҳамаи талаботи матраҳшаванда ба усули ба шахс нигаронидашуда ҷавобгӯ буда, дар фароҳам овардани ҳамаи шароит барои худинкишофӣ ва худтатбиқшавии бомуваффақият ва талошҳои онҳо ба варзиш ва эҷодиёт инъикоси худро ёфтааст. Он далел яқин аст, ки ҷавони ба соҳаҳои гуногуни фаъолият, аз ҷумла варзиш мароқ зоҳиркунанда, дараҷаи хуби рушди ақлонӣ, эътимоднокӣ ба неруи худ, ташаббусро намоиш медиҳад ва он ба ӯ барои комёбӣ ба даст овардан дар соҳаи педагогика дар ҳузури ҳамсолони нисбатан ғайрифаволи худ имкон фароҳам меоварад.

Усули кластерӣ. Асоси назариявии усули мазкурро мафҳуми кластер ташкил медиҳад, ки он вожаи англисӣ буда маънои «шоха, хӯша ё даста»-ро дорад, инчунин ангора-амсила дар шакли дарахти сершоҳу барг сохтори силсиламаротибии ин ё он падида, объект, зухуротро мефаҳмонад. Чунин амсила, масалан дар биология барои таснифу танзим ва гурӯҳбандии намудҳои биологӣ ва ё химия истифода мегардад.

Усули акмеологиро дар қаринаи таҳқиқоти худ мо ҳамчун мафҳуми бунёдӣ баррасӣ мекунем, ки дар чорҷӯбаи он ҳамаи принсипҳо, методҳо ва услубҳо барои ҳаллу ҷасли вазифаҳои акмеологӣ муттаҳид гардидаанд.

Ҳадафи асосии корбурди усули акмеологӣ аз ташаккулёбии шахси дорои самтгирии акмеологӣ, ки онро ҳамчун самти умумии рушди шахс вобаста ба ташаккулёбӣ ва такмилёбии касбӣ, худифодашавии чанбаи эҷодидошта ҳангоми иҷрои вазифаҳои шахсӣ ва махсуси он иборат аст, баррасӣ менамоянд. Ифодаи самтгирии акмеологии шахс ягонагии ҷузъҳои таркибии он мебошад, ки силсиламаротиби арзишҳо ва афзалиятҳои аҳамияти ҷамъиятӣ ва шахсидошта, усули ҳадафманд ҳангоми ташкили фаъолияти касбии педагогӣ, зухуроти тафаккури навъи эҷодӣ, кӯшиши нишон додани худ ба сифати устои кори худ бо роҳи худомӯзии муттасилро дар бар мегирад.

Дар асоси омӯзиш ва ҷамъбасти асосҳои назариявии усули акмеологӣ метавонем тасдиқ намоем, ки ҳангоми ташаккулёбии касбият, ки ба дараҷаи баланди фаъолияти чанбаи маърифатидошта асос ёфтааст, истифодаи унсурҳои он ҳатмӣ мебошад

Усули кластерӣ дар қаринаи таҳқиқоти мо аз он ҷиҳат бамавқеъ аст, ки имкон медиҳад ташкили ҳамкории лоиҳавии эҷодии байнишахсиро амалӣ созад, захираи билқувваи ҳар як субъекти кластери таҳсилотию варзишии «Низоми мусоидат ба ташаккули фаъолияти чанбаи маърифатидошта ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов»- ро мубрам намуда, гуногунҷиҳати фаъолияти минбаъдаи касбии педагогиро, дақиқан, равшан намояд.

Дар чорҷӯбаи гурӯҳҳои хурде, ки тавассути умумӣ будани ҳадафҳои лоиҳавӣ, эҷодӣ, варзишӣ муттаҳид гардидаанд, иштироккунандаҳои онҳо маҳоратҳо ва донишҳои варзишию касбии худро мубодила менамоянд, мубрамсозии ҷузъи педагогии раванди таҳсилот ба вуқӯъ пайваستا, дараҷаи фаъолияти субъектҳои он ҳангоми машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов хоҳад афзуд. Дар ҳолати чунин ташкили раванди таълим робитаҳои байни МТОК муқаррар ва муқаммал гардидани иртиботот бо сохторҳои

идоракунӣ, тиҷоратӣ, варзишӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ ба амал меоянд, ки дар баъзе ҳолатҳо ба татбиқи ин ё он лоиҳаҳои аҳамияти шахсидошта ёрӣ мерасонад [50,С.114-117].

Амалишавии раванди кластерӣ вучуд доштани чунин шароитро дар назар мегирад: таҳкурсии ҳуқуқии фаъолияти муштараки тарафҳо: ҳадафи умумии иштироккунандагон; мавҷуд будани механизми коркардгардидаи ҳамкориҳои субъектҳо, маҷмӯи унсурҳои, ки кластерро ҳамчун падидаи ҷанбаи интерактивдошта ташкил медиҳанд.

Бахши методологӣ, ки унсурҳои таркибии амсилаи мо мебошад тибқи алгоритми зерин истифода мегардад:

1. Худамалисозии самти фаъолияти фард дар чараёни фаъолияти фароғатӣ, варзишӣ, худихтиёрӣ, таълимию маърифатӣ, лоиҳавӣ, аҳамияти шахсидошта ва кори маҳсулноки оид ба омӯзиши асосҳои тарбияи ҷисмонӣ ба принципҳои ҳамкориҳои байнихамдигарӣ ва инсонгароӣ асос ёфтааст.

2. Ҷанбаи муттасил доштани худинкишоф, худтакомул ва таҳсилоти касбии тарбияи ҷисмонӣ пурракунии моҳиятии раванди дар донишҷӯ ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаро дар чараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов фароҳам менамояд.

3. Барои донишҷӯ кластери варзишию таҳсилотӣ ҳамон муҳите мебошад, ки ӯ дар он рушд меёбад, таълим мегирад, ҳамчун шахс ва устои кори худ ташаккул ёфта, ба фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳадафманд мебошад.

4. Имкони густардаи интиҳоб намудани намудҳои фаъолият дар шароити кластери варзишию таҳсилотӣ ба донишҷӯёни муассисаи олии таълимии омӯзгорӣ мусоидат мекунад, ки фаъолияти маърифатии худро ташаккул диҳанд.

Боз як бахши амсилаи озмоишӣ - методологӣ- низ принципҳои асосии ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаи

донишчӯёнро ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов тавсиф менамояд. Баъзе аз он принципҳоро номбар мекунем: воқунишӣ, фаъолнокӣ, фардиат, комёбӣ ва эҷодиёт, субъективӣ будан, дастгирӣ ва боварӣ, ҳамшарикии иҷтимоӣ миёни муассисаҳои ҷамъиятӣ, таҳсилотӣ ва варзишӣ, муттасил будани раванди рушди шахсӣ.

Принципҳои номбурда, ки дар асоси коркарди онҳо қонуниятҳои дар донишчӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта гузошта шудааст, ҳангоми таҳияи давраи омӯзишии бахши варзишию таҳсилотӣ ва иҷтимоию фарҳангии дар донишчӯён ташаккул додани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов муайянкунанда мебошанд. Мо принципҳои дар боло баррасигардидаро ҳамчун асоси танзимкунандаи фаъолияти ҳамгироии касбӣ, илмию таҳқиқотӣ, варзишӣ, маърифатии донишчӯён истифода намудем, ки ба дар донишчӯ ташаккул ёфтани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ҳидоят мекунад.

Раванди омода намудани мутахассисон дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ҳамроҳ бо раванди ташаккулёбии онҳо ҳамчун шахсони дорои фаъолияти рушдёфтаи ҷанбаи маърифатии худӣ мебошад, ки дар асоси он равандҳои муурофиавӣ, муҳтавоӣ, ташкилӣ ва заминаи натиҷавии таълиму тарбия қарор доранд. Ҳамин ҳолат сабаби ба сифати ҷузъи сохторӣ ба амсилаи «Дар донишчӯён ташаккул додани фаъолнокии маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ворид намудани ҷузъҳои зерини бо ҳам алоқамандидошта: технологӣ, муҳтавоӣ, баҳодихию натиҷавӣ ва ташкилотӣ гардид. Ба ғайр аз ин, амалия гувоҳ аст, ки татбиқи ин бахшҳо ҳангоми вучуд доштани шароити дахлдори педагогӣ, қодир аст, самаранокии низоми педагогиро

дар кори дар донишчӯён ташаккул додани фаъолнокии маърифатӣ таъмин намояд [47,С.90-94].

Тавсифномаи ҳар як ҷузъи амсиларо баррасӣ менамоем:

Бахши муҳтавоӣ. Дар он ҷузъи таркибии тарбияи ҷисмонӣ педагогии фанни таълимӣ, инчунин кори аҳамияти ҷамъиятидошта, фаъолияти варзишии амалишаванда дар ҳамкориҳои иштироккунандагони раванди таълиму тарбия, ки ҷамъбасти онҳо мавод барои баҳамбаҳодихӣ ва худтаҳлили фаъолияти ҷанбаи варзишӣ ва ҷамъиятидоштаи донишчӯён мегардад, инъикос мешавад. Мо зарур донистем, ки ба таркиби бахши муҳтавоии амсилаи пешниҳоднамудаи худ чунин ҷузъҳоро шомил намоем: пур кардани ҷузъи таркибии муҳтавоӣ бо мафҳуми «Фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар донишчӯёни омӯзандаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов», ки имкон медиҳад моҳияти он мушаххас гардад, ҷудокунии маҳз ҳамин ҷузъҳоро асоснок намояд ва умуман моҳияти падидаи баррасишавандаро аз тарафи ҳамаи иштироккунандагони кластери варзишию таҳсилотӣ идрок намояд [47,С.90-94].

Намуди таълими фаъолият. Самтгирии асосии омодакунии касбии омӯзгори ояндаи тарбияи ҷисмонӣ азхудкунии ин ё он ҳаҷми зарурии донишҳо барои фаъолияти касбӣ дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар заминаи рушди умумии байнифаннӣ ва фарҳангии донишчӯ мебошад.

Натиҷаи таълими мутахассиси оянда бояд дар муассисаи олии таълимӣ аз гирифтани салоҳиятҳои зерин иборат бошад:

- тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ;
- тамринию мусобиқаӣ;
- истироҳатӣ;
- ташкилию идоракунӣ;
- методӣ ва илмию таҳқиқотӣ;
- иҷтимоию педагогӣ;

- таълиму тарбиявӣ.

Фаъолияти чанбаи таълимидошта низ бавосита имкон медиҳад, ки фаъолнокии ҷамъиятӣ дар чорчӯбаи раванди таҳсилоти муассисаи таълимӣ ташаккул ёбад ва он ташаккулёбиро дар чорчӯбаи раванди таълиму тарбияи низоми устувори вазъиятҳои касбии фарогири ҳадафҳо, методҳо ва шаклҳои ноилшавии онҳо, технологияҳои интерактивӣ ба назар мегирад. Дар раванди таҳияи чорабиниҳо ва лоиҳаҳои эҷодии аҳамияти иҷтимоидошта ва таълимӣ, инчунин дар онҳо иштирок намудани донишҷӯён боиси ба даст овардани малакаҳо ва таҷрибаи фаъолнокии чанбаи ҷамъиятидошта мегардад.

Натиҷаи муносиб дар ҷараёни машғулиятҳои синфхонавӣ бо таълимгирандагон ба тӯфайли истифодаи методҳои муосири интерактивии таълим, ки дар асоси онҳо навтарин алгоритмҳои тадрис: баррасии кейсҳо, бозиҳои корӣ, ҳалли масъалаҳои самти амалиявӣ, ҳуҷумҳои мағзӣ, лоиҳакашӣ ва ғайра гузошта шудаанд, ба даст оварда мешавад. Ба раванди таҳсилот ворид сохтани ин гуна инноватсияҳо имкон медиҳад, ки машғулиятҳо дар асоси эҷодӣ ташкил гардида, ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккулёбии на танҳо салоҳиятҳои донишӣ мусоидат мекунад, балки инчунин тавачҷуҳи онҳоро ба ҷустуҷӯи роҳи ҳалҳои ғайриқолабии чанбаи касбидошта равона намуда, дар онҳо ҳавасмандии иловагии ба худтақомулӣ ва худинкишофи касбӣ нигаронидашуда ташаккул ёбад. Малакаҳои дар натиҷаи ин тадбирҳо бадастомада мавқеъҳои рақобатии омӯзгорони ояндаро дар бозори меҳнати муосир ба таври назаррас тақвият хоҳад намуд. Дар донишҷӯён ташаккулёбии салоҳиятҳои иртибототӣ, лоиҳавӣ, ташкилӣ ва таҳлилӣ дар дарсҳо бо истифодаи шаклҳои интерактивии таълим боиси дар онҳо ташаккул ёфтани фаъолнокии маърифатӣ ва такмилёбии захираи билқувваи субъектӣ ва эҷодӣ мегардад [79,С.24].

Намудҳои фаъолияти чанбаи варзишидошта. Он нақши басо муҳиме, ки варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ташаккули шахсияти мутахассиси оянда ва фаъолияти он дар ҷомеа ифода менамояд, ҷойи ҳеҷ

гуна шакку шубҳа нест. Бисёр вазъиятҳои иҷтимоии онҳо дар соҳаи варзиш ҳам қиёсшаванда мебошанд ва он ба варзишгар имкон медиҳад, ки таҷрибаи худро ба даст оварад ва низоми дастурот ва арзишҳои худро ташаккул диҳад [17,С.238]. Дар қаринаи мазкур чорабиниҳои варзишӣ нақши муҳим доранд.

Фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта. Ин мафҳум фарогири намудҳои фаъолият дар чорчӯбаи кластери таҳсилотию варзишӣ аз қабилӣ иҷтимоию педагогӣ, воқунишӣ, лоихавӣ, ташкилию идорақунӣ, фарҳангию равшаннамоя ва ҷамъиятӣ мебошад. Ҳадафи онҳо аз тарафи омӯзгорони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ ба даст овардани малакаҳои ҳамкорӣ дар муҳитҳои педагогӣ, касбӣ ва иҷтимоӣ; такмилдиҳии сифатҳои шахсии аҳамияти ҷамъиятидошта, мушорикат додани донишҷӯён ба фаъолияти ҷанбаи гуногундошта; амалисозии фаъолияти судманди иҷтимоӣ; ба даст овардани таҷрибаи касбии асосёфта бар идорки арзишии касби интихобнамуда мебошад.

Технологияҳои вижаи ҷанбаи таҳсилотию тарбиявидоштаи истифодашаванда дар чорчӯбаи аҳамияти иҷтимоидоштаи намудҳои фаъолият субъектҳоро ҷиҳати муроҷиат ба захираҳои шуури худ водор месозанд, ки дар натиҷаи он омӯзгори оянда равандҳои худинкишоф, худтарбия ва худомӯзишро фаъол менамояд. Ба сифати мисолҳои равшани натиҷаҳои корбурди чунин технологияҳо метавон аз сохторҳои ҷамъиятии донишҷӯӣ чун шӯрои донишҷӯӣ, иттифокҳои касаба, мақомоти худидорақунӣ, анҷуманҳо, иттифокҳо, маҳфилҳои эҷодӣ, варзишӣ, сиёсӣ ва илмӣ ном бурд [47,С.90-94], ки вазифаи онҳо ташкил намудани ҳам иттиҳодияҳои ғайрирасмӣ ҷавонон аз рӯи рағбатҳо ва ҳам дар фаъолияти расмӣ аҳамияти ҷамъиятидошта иборат мебошад.

Асосноккунии намудҳои номбаршудаи фаъолиятро ироа мекорем.

Фаъолияти ҷанбаи аҳамияти иҷтимоидошта бо самтгирии худ дар ҳамкорӣ бо дигар одамон тавсиф карда мешавад.

Мо чунин мешуморем, ки хангоми дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи

варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов чунин шаклҳои фаъолияти аҳамияти иҷтимоидоштаи донишҷӯён мубрамтарин ба ҳисоб мераванд: фаъолияти худихтиёрӣ, мусоҳиба одамони маъруфи шаҳр ва МТК, собикадорон, иштирок дар дастаҳои таблиғотӣ, роҳандозӣ намудани таҳқиқоти сотсиологӣ, сохтани филмҳо дар барои факултет, донишкада ва шаҳри худ ва ғайра. Иштироки донишҷӯ дар намудҳои гуногуни фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта ӯро бо таҷрибаи муайяни иҷтимоӣ ғанӣ мегардонад, ки дар чорҷӯбаи он омӯзгори оянда бо малакаҳои ошкорсозии мушкилотҳои аҳамияти иҷтимоидошта, лоиҳакашии фаъолияти худ, ки ба ҳаллу фасли онҳо нигаронида шудааст, салоҳиятҳои иҷтимоӣ ва малакаҳои иртибототӣ ба даст оварда, ҳамчун омӯзгори оянда дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта зохир менамояд. Қайд кардан зарур аст, ки хоҳиши роҳбарият, маъмурияти муассисаи таълимии олий «аз боло» ривочу раванқ бахшидани фаъолияти ҷамъиятии донишҷӯён дар баъзе ҳолатҳо зарур ва маълум аст, аммо тавре ки амалия нишон медиҳад, ҳаётитарин шаклҳои фаъолияти аҳамияти ҷамъиятидоштаи донишҷӯён ҳамон аст, ки бо ташаббус ва шавқу рағбати худ донишҷӯён пурра мувофиқат мекунанд.

Ба фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта метавон фаъолияти касбию педагогиро мансуб донист, ки мақсади он на танҳо таълиму тарбияи кӯдакон, инкишофи сифатҳои шахсӣ ва ақлонии онҳо, балки инчунин рушди тамоюлоти муосири ҷамъиятӣ, омода намудани насли нав ба зарурати ҳалли проблемаҳои ҳам маҳаллӣ ва ҳам глобалии ҷаҳони муосир, омӯзондани малакаҳои пешгӯӣ ва омодагӣ ба пешгӯии хатарҳои билқувваи имконпазир мебошад. Азбаски омӯзгор барои донишҷӯёни худ, аксаран намунаи тақлид аст, зарур мебошад, ки дар ӯ боз ҳадди аксар фаъолияти маърифатиро инкишоф дод.

Бояд қайд намуд, ки вобастагии шахсият аз категорияҳои иҷтимоию фарҳангии ҷанбаи арзишию маъноидошта, механизмҳои

тафаккурӣ ва қолабҳои рафтории ӯ бо дараҷаи ҷалби ӯ ба фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта алоқамандии зич доранд, зеро маҳз дар ҳамин синнусол таҳкурсии дурнамоҳои зиндагӣ, арзишҳои маънавӣ гузошта мешавад, инсон худро, шавқу рағбатҳо, қобилиятҳо ва имконоти худро мешиносад. Саҳми муҳаққиқони хориҷӣ аз қабилӣ А. Фрейд, Ж. Пиаже, Э. Эриксон, К. Хорни, Э. Штерн, Ш. Бюллерро дар таҳқиқи масъалаҳои ташаккули шахсияти ҷавон зимни воридшавии ӯ ба ҷомеаро хотирнишон бояд сохт. Масалан, Ж. Пиаже муътақид буд, ки маҳз синну соли наврасӣ махсусан муҳим аст, ки дар ин замон барномаи ҳаётии шахс ташаккул ёфта, ташаккули ниҳоии он сурат мегирад.

Қайд мекунем, ки намудҳои гуногуни фаъолияти ҷанбаи аҳамияти иҷтимоидошта ба донишҷӯ имкон медиҳанд, ки мавқеи худро дар мавриди низоми арзишҳо муайян ва барои худ маънии зиндагиро равшан намояд. Онҳо ба омӯзгори оянда ёрӣ мерасонанд, ки соҳаи арзишию маъноии худро ҳамчун узви ҷомеаи ҳисси масъулиятдошта барои оянда ба сифати иштироккунандаи муассири фаъолияти барои ҷомеа аҳамиятдошта, ки ба худмуайянкунии шахсӣ асос ёфтааст, мулоҳиза намояд.

Фаъолияти ҷамъиятӣ. Иштироки фаъолона дар фаъолияти ҷамъиятӣ имкон медиҳад, ки дар ҷавон ташаббуси эҷодӣ, устуворӣ, хоҳиши созандагӣ, маҳорати бартаарафкунии душвориҳо тарбия карда шавад, бинобар ин вай унсурҳои муҳими дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мебошад. Ба он ҷалб намудани донишҷӯён ба онҳо пешниҳод намудани имкони пешгӯии вижаҳои муносибатҳои байниҳамдигарии шахсӣ дар ҷомеа ва шароит барои амалисозии талаботи худӣ дар ҳаёти фаъолонаи ҷамъиятиро дар назар дорад.

Нуктаҳои дар боло зикргардидаро хулоса намуда, метавон муайян намуд, ки дар асоси мавқеи фаъоли ҳаётӣ, пеш аз ҳама, дар ҷорҷӯбаи

фаъолияти барои ҷомеа аҳамиятдошта ниёзмандии фард ҳам дар тағйирёбии худ ва ҳам дар беҳсозии воқеияти муҳити ӯ қарор дорад.

Пешниҳод менамоем, ки ба таври боз ҳам муфассал воситаҳо, шаклҳо ва методҳои дар амсилаи таҳиянамудаи мо истифодагардида мавриди баррасӣ қарор дода шавад.

Шаклҳои дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти ҷанбаи маърифатдошта дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов.

Пешбинӣ мегардад, ки дар амсила низоми чунин методҳо оид ба тарбияи шахс истифода гардад: методҳо оид ба ташаккули таҷрибаи рафтори иҷтимоӣ; методҳои ташаккулдиҳандаи шуур; методҳои ангезавӣ ва ҳавасмандкунии рафтор ва фаъолият.

Ба гурӯҳи методҳои оид ба худташкилӣ ва ташкили ҷомеаи кӯдакон инҳо мансуб мебошанд: худидоракунии дастаҷамъӣ, бозиҳои дастаҷамъӣ, талаботи ягона дар ҷомеа, дурнамои дастаҷамъӣ. Онҳо ба ташаккули ҷамъияти донишҷӯён (ҷавонон) ба сифати созмони комили педагогӣ ташкилот ва худташкилии донишҷӯӣ мусоидат мекунанд.

Методҳое, ки гурӯҳи таъсиррасонии педагогӣ, худфаъолиятӣ, ҳамкорӣ ва муоширатро ташкил мекунанд: муътақидсозӣ, талаботи педагогӣ, эҳтироми шахсияти таълимгиранда мебошанд. Онҳоро метавон ҳам дар ҳолатҳои алоҳидаи муошират, ҳам дар ҷараёни иртибототи ҳамарӯза корбаст намуд. Ҳадафи онҳо мусоидат кардан ба гузариши фард ба низоми ҳамкории ҳамшарикӣ, ки ташкили иртибототи байнишахсии асосёфта ба ҳамёрӣ ва ҳамкориро дар назар дорад.

Усулҳо ва методҳои муносибатҳои байниҳамдигарӣ ва ҳамкорӣ миёни омӯзгорон, донишҷӯён ва мураббӣҳои варзиш, миёни ҳуди донишҷӯён иборат аз тарзҳои самаранок ва чандирии ҳамкорӣ бисёрҷониба мебошад. Илова бар он, омӯзгороне, ки эҷодкорона кор

мекунанд, дар таҷрибаи худ усулҳои муаллифӣ ва аз тарафи худ шахсан таҳияшударо доранд.

Методҳои худфаъолият гурӯҳро ташкил мекунанд, ки аз тарзҳои худташкилии рафтор, ирода, хирад, эҳсосот ва руҳ иборат буда, инчунин ба худпокизагӣ, худшиносӣ, худтанқидӣ ва худтахлили мусоидат мекунанд. Ба тӯфайли ҳамин методҳо худтакмилдиҳии маънавии ботинӣ таъмин мегардад, ки яке аз шароити калидии дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мебошад.

Масалан, ба тӯфайли методи худтахлил дар донишҷӯ шавқу рағбат нисбат ба худаш тақвия меёбад, ӯ дар бораи рафтору кирдори худ мулоҳизаронӣ менамояд, аз мавқеъҳои ахлоқӣ ба ниёзмандиҳо ва хоҳишҳояш баҳо медиҳад, ба тӯфайли методи худтанқид бошад, донишҷӯ на танҳо мулоҳизаронӣ, балки ба рафтори худ, муносибатҳо дар коллектив, дар ҷомеа, умуман ба таври танқидӣ баҳогузорӣ менамояд.

Ҳамин тавр, худпокизагӣ, худшиносӣ, худтанқид ва худтахлил механизмҳои худтакмилдиҳӣ ва ташаккулдиҳандаи олами ботинии фард мебошад. Робитаи сабабию натиҷавии равандҳои маънавии фард, вобастагии байниҳамдигарии онҳо вижагии ташаккули равандҳои иродавӣ ва рафтории ӯст, ки ба онҳо тарзи ташкилшавии ҷомеаи вай таъсир мерасонанд.

Методҳои таъсиррасонии психологӣ бояд дар донишҷӯён ҳавсалаи иродавии отифавиро мустаҳкам намуда, ба рушди талошҳо, эҳсосот, ниёзмандиҳо ва шавқу рағбатҳои воло дар онҳо, ки ҷанбаи отифавию иродавии шахсро ташкил медиҳанд, таъсиррасон бошанд. Методҳои таъсиррасонии психологӣ шартан ба се зергурӯҳ тақсим мешаванд. Мо дар поён онҳоро баррасӣ менамоем.

Ба гурӯҳи якуми методҳо усулҳо ва методҳои самти мусбатдошта шомил мебошанд. Бо ёрии онҳо дар фард ҳавсалаи мусбат ба фаъолияти

оянда, самтгирӣ ба фаъолияти чанбаи муфиди иҷтимоидошта ташаккул меёбад, боварӣ ба неруи худ, дидгоҳи умумии хушбинона ба муҳити атроф ба вучуд меояд.

Дар гурӯҳи дуҷуми усулҳо ва методҳои нигаронидашуда ба ташаккули эҳсоси масъулият дар донишҷӯён на танҳо барои худ, балки ҳам барои ҳамкурсони худ усулҳо ва методҳоро тартиб доданд, ки дар асоси онҳо муносибатҳои баробархуқуқӣ, ҳамшарикӣ миёни субъектҳои ба истилоҳ ҳамрафокатӣ қарор дорад. Методҳои мазкур ба афрод имкон медиҳанд, ки оромона, бидуни бадқасдӣ ба якдигар муносибат намуда, аз маслиҳатҳои дӯстона ва сарзанишҳо, огоҳӣҳои боназокат дар бораи зарурати иҷрои ин ё он талабот ё уҳдадорихо истифода гардад.

Таркиби гурӯҳи сеюм фарогири усулҳо ва методҳои ба баланд бардоштани худбаҳодиҳии ботинии фард, мустаҳкамкунии эътимоди ӯ ба неруи худ, тарбияи эҳсоси ҷавобгарӣ барои қарорҳо ва амалҳои худ мебошад.

Боз як категорияи педагогии ҷузъи таркибии технологияи амсилаи моро, ки чун восита мебошад, барои баррасӣ пешниҳод менамоем.

Мафҳуми восита дар чорҷӯбаи илми педагогикаи муосир шарҳу тафсири гуногун дорад. Яке аз тафсириҳои он далолат мекунад, ки восита ҳамчун унсурӣ раванди тарбия, ҷузъи вазъият ё муҳити сохташуда баррасӣ гардад. Педагогикаи анъанавӣ мафҳуми «воситаи тарбия»-ро ҳамчун ҷузъи таркибии муҳити фарҳангии истифодашаванда ҳангоми машғулияти дорой вазифаҳои тарбиявӣ шарҳу тафсир менамояд.

Дар чорҷӯбаи амсилаи мо воситаи дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти чанбаи маърифатидошта инҳо мебошанд: меҳнат, омӯзиш, муошират, намудҳои фаъолияти бозӣ ва ғайра. Маҷмӯи воситаҳои зикргардида дар қаринаи раванди таълиму тарбия ба инкишофи шахсиятии омӯзгорони оянда ба таври назаррас таъсир мерасонад.

Амалияи ба истилоҳ фаъолияти муштараки маҳсулноки донишҷӯён дар ҷараёни машғулиятҳои синфхонавӣ самаранокии таъсиррасонии

раванди таълимиро баланд мебардорад. Кӯшиши така намудан ба маҳсулнокии раванди таълим мақоми кори мустақилонаро боло бурда, бартариро аз амалкарди идорақунандаи омӯзгор ба мавқеи мустақил, масъул ва фаъоли таълимгиранда ба сифати субъекти раванди таълиму тарбия мегузаронад.

Фаъолияти донишҷӯи ҷанбаи маҳсулнокидошта дар чорҷӯбаи кластери варзишию таҳсилоти амсилаи мо се ҷанбаи асосиро дар бар мегирад: вай ҷанбаи эҷодӣ дорад, бояд маҳсули шахсияти таҳсилотӣ ба вучуд оварад; дар асоси он салоҳиятҳои касбӣ дар соҳаи фанни омӯхташаванда қарор дорад.

Ташкили фаъолияти маҳсулнокии ҷанбаи маърифатидошта шаклҳои мутавозини маҷмӯи гурӯҳӣ, инфиродӣ ва дастаҷамъии фаъолияти таълимиро дар машғулиятҳои синфхонавӣ бо истифодаи методи «сохтани вазъияти комёбӣ» ва эҳсоси эътимод ба неруи худ дар назар дорад. Дар раванди таълим методҳо ва шаклҳои интерактивӣ ва фаъоли таълим аз аҳаммияти калон бархӯрдоранд, ки дар миёни онҳо бозиҳои нақшдор, лоиҳаҳои таҳқиқотӣ ва эҷодӣ, муоширати муколамавӣ ва ғайраро метавон ном бурд. Омӯзгорон барои ҳалли вазифаҳои ҷанбаи таълимию касбидошта аз кумаки чунин шаклҳои интерактивӣ аз қабилӣ ҳуҷуми мағзӣ, видеоконференсия, мубоҳисаҳо, бозиҳои нақшӣ ва саволу ҷавоб истифода мебаранд.

Меҳнато ҳамчун яке аз воситаҳои дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмони Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Меҳнат вазифаи абзори тарбиявиرو иҷро менамояд, дар ин ҳол самаранокии ҳадди аксари методи мазкур ҳамон вақт ба даст оварда мешавад, ки фаъолият ба такмил ва шаклдигаркунии объектҳои муҳити маънавӣ ва моддӣ нигаронида шуда бошад. Фаъолияти меҳнатӣ ба соҳаи арзишӣ, фарҳангӣ, ахлоқӣ, ҷисмонӣ ва ақлонии шахсияти донишҷӯ таъсири ҳавасмандқунанда мерасонад.

Ҳамин тавр, дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти чанбаи маърифатидоштаро метавон ҳамчун маҷмӯаи тағйироти сифатию микдорӣ баррасӣ намуд, ки бо такмилёбии сифатҳои шахсии донишҷӯён иртибот дошта, аз инҳо иборат аст: мавқеъгирии дохилии назорати субъективӣ, ҳимояи ақидаҳо ва манфиатҳои худ, масъулият барои чамъбасти фаъолият, ҳавасмандкунии иштирок дар фаъолияти ҷамъиятӣ ва варзишӣ, ҳадафмандӣ, худифодакунӣ, малакаҳои ҳамкорӣ ва ғайра.

Нишондиҳандаҳои дар боло зикргардида ба амалисозии босамартари намудҳои фаъолият, ки ба фаъолияти омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ иртиботдошта (тарбияи ҷисмонӣ тандурустӣ, фаъолияти истироҳатӣ; тамринию мусобиқавӣ; ташкилию идоракунӣ; методӣ илмию таҳқиқотӣ; фарҳангии равшаннамоӣ; иҷтимоӣ педагогӣ; таълиму тарбиявӣ), ҳамчунин азхудкунии намудҳои иловагӣ (ҷамъиятӣ, лоихавӣ, худихтиёрӣ ва ғайра) мусоидат мекунад.

2.2. Кори таҷрибавӣ-озмоишӣ, натиҷаҳо ва таҳлили он

Рушди ҳар гуна илм, аз ҷумла педагогика ҳам, омӯхтани таҷрибаи пешқадамро дар соҳаи дахлдор, инчунин ҷамъбасти он, пайгирии муназзами ҳолати ҷорӣ масъалаи таҳқиқшавандаро дар назар дорад, ки он имкон медиҳад аз тамоми дастовардҳои охирина амалӣ ва проблемаҳо огоҳӣ дошта ва дар асоси донишҳои мазкур пешгӯии мувофиқро амалӣ намуда, дараҷаи фаъолияти натиҷанокӣ ва ҳадафмандии таҳқиқоти минбаъдаро оид ба проблемаи мубрам баланд бардошта шавад.

Ҳолатҳои дар боло зикргардида зарурати аз тарафи мо роҳандозӣ гардидани пурсишномаро ба миён овард, ки ҳадафи он муайян намудани мавқеи иштироккунандагони он нисбат ба ҳолати таҳсилоти муосир дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мебошад. Боз як вазифаи пурсиш ба даст овардани иттилооти пешгӯикунанда оид ба таъйиноти асосӣ ва ҷузъи таркибии муҳтавоии фанни «Сотсиологияи

тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз нуқтаи назари донишҷӯён, падару модарон ва устодон мебошад.

Ҷадвали 1. Миқдори иштироккунандагони таҳқиқоти педагогӣ

Пурсидашудагон	Миқдор (нафар)
Устодони фанҳои гуногун	44
Падару модарони донишҷӯёни ГН 1, ГН 2, ГО 1, ГО 2	84
Донишҷӯёни ГН 1, ГН 2, ГО 1, ГО 2	88
Устодони сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш	4
ДАР МАҶМУЪ: миқдори пурсидашудагон	220

Тавре ки натиҷаҳои таҳқиқот нишон дод, бештар аз 90% омӯзгорон дар асоси барномаҳои мурағабнамудаи кории худ, маъмулан барномаҳои барои муассисаҳои таҳсилоти умумии таълими аз дарафи А.А. Зданевич ва В.А. Лях таҳияшударо мавриди истифода қарор медиҳанд. Дар ин ҳол 60% омӯзгори пурсидашуда қисмати гунавии барномаи кориро ба гузаронидани маводи барнома оид ба бозиҳои варзишӣ бахшидаанд [103, с. 20-24].

Қайд менамоем, ки барои 44% устодони «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» вазифаи солимгардонии машғулиятҳои онҳо асосӣ мебошад, 52% - ба сифати вазифаи асосӣ машқу тамринро меноманд ва танҳо 4% самтгирии таҳсилоти машғулиятҳоро аз рӯи мавзӯҳои баррасишаванда дараҷаи аввал ном мебаранд. Дар робита бо ин хотирнишон кардани ин нуқтаро зарур медонем, ки самтгирии тамринӣ ва солимгардонӣ вазифаҳои шаклҳои дигари тарбияи ҷисмонӣ мебошанд. В.П. Лукьяненко дар таҳқиқоти худ мавқеи худро дар бораи бидуни дурнамо будани таъя кардан ба раванди таълим оид ба

сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар низоми таҳсилоти касбии олий дар ҷанбаи тамринӣ ҳаматарафа асоснок намудааст. Талаботи таҳсилоти олий далолат мекунад, ки ҷузъи таркибии муҳтавоии машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бояд дар навбати аввал вазифаи таҳсилотиро иҷро намояд, дараҷаи сифатии таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро баланд бардорад.

Қоркарди натиҷаҳои пурсишномакунонӣ имкон дод, ки дар ҷавобҳои баъзе омӯзгорон як силсила ихтилофҳо ошкор карда шавад.

Дар ҷараёни таҳқиқот мо баъзе ақибнишинии омӯзгорони пурсидашударо аз самти ҳаракатӣ ба самти таҳсилотӣ мушоҳида намудем.

Ҷавобҳо ба саволҳои, ки бо зарурати таъмин намудани донишҷӯён бо машғулиятҳои ҷиддии донишҳои назариявии махсус дар рафти ташкили машғулиятҳои дахлдор ба сифати яке аз босамартарин шаклҳои ҳалли вазифаҳои дар назди раванди таълим матраҳбуда иртибот доштанд, инчунин ба қадри кофӣ ихтилофнок буданд, ба мисли ҷавоб ба саволҳо дар бораи он, ки оё ба баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилоти умумӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ зарурат ҳаст.

Масалан, фақат камтар аз 20% пурсидашудагон зарурати таъмин кардани донишҷӯёнро бо донишҳои босифат оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ эътироф мекунанд, дар ин ҳол қисмати асосии пурсидашудагон зарурати ҷораҳои иловагии нигаронидашуда ба баланд бардоштани дараҷаи таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимовро эътироф менамоянд. Ва дар ҳамин ҳол, аксарияти мутлақи онҳо муътақиданд, ки маҳз аз тарафи донишҷӯён донишҳои махсус мусоидат мекунад, ки дар онҳо мустақилият ва масъулият дар ҳалли вазъиятҳои мураккаби ҳаётӣ қоркард гардад.

Ташаккулёбии донишҳои махсус ба андешаи устодон дар рейтинги самтҳои муҳими фаъолияти педагогии онҳо ҷойҳои аз 3 то 5-ро ишғол мекунанд. Онҳо чунин мешуморанд, ки ҷанбаи муҳимтарин дар донишҷӯён мустаҳкам кардани саломатӣ ва дар онҳо рушд додани сифатҳои ҷисмонӣ мебошад (мавқеҳои 1-ум ва 2-юм).

Боз як далели тасдиқкунандаи мавқеи гуногуни устодон ба масъалаи оид ба зарурати тадрис дар ҷорҷӯбаи таҳсилоти умумӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ маводи методӣ ва назариявӣ равияҳои барои ин истифодашаванда мебошад.

Ба ақидаи 80% пурсидашудагон гузориши 3-дақиқагӣ дар ҷараёни ҳар як дарс комилан кофӣ мебошад. Ба баёни дигар, аксарияти мутлақи омӯзгорони фанни баррасишаванда боварӣ доранд, ки гузориши кӯтоҳи мухтасари маълумоти ҷанбаи методӣ назариявидошта тарзи комилан босамари таълим додани мутахассисони оянда дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бо донишҳои махсус мебошад.

Фаъолияти амалии аксарияти устодони фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» ба истифодаи машқҳои ҷисмонӣ ба сифати усули асосӣ ё ҳатто ягонаи методӣ дар баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилоти донишҷӯён двр соҳаи баррасишавандаи донишҳо мебошад.

Бо ифодаи зираконаи В.П. Лукьяненко, чунин равиш аз тарафи донишҷӯён аз худ карда шудани донишҳои махсусро «дар ҷаҳиш, дар ҳез задан ва дар давидан» дар назар дорад. Мо метавонем вучуд доштани номувозинатии возеҳро дар фаъолияти амалӣ ба нафъи ҷузъи таркибии муҳтавоии таҳсилоти оӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ муайян намоем.

Боз як ҷанбаи ихтилофнок дар масъалаи баррасишаванда мавқеи пурсидашавандагон нисбат ба ақидаи дар байни мутахассисон паҳнгардида, дар хусуси он, ки вазифаи асосии машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ на «машғул шудан ба гуфтугӯ», балки фаъолияти ҳади аксари ҳаракатии донишҷӯён мебошад.

Чунин нуқтаи назарро тақрибан 62% омӯзгорони пурсидашуда дастгирӣ мекунад. Ҷолиб он аст, ки тақрибан 75% пурсидашудагон дар ин ҳол омодаسازیи ҳадафманди махсуси омӯзгорони ояндаро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба тадриси асосҳои назариявии фанни мазкур зарур мешауморанд.

Тавре ки натиҷаҳои пурсиши устодони сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов шаҳодат медиҳад, бештар аз 40% ҳолатҳои баҳодиҳии донишҷӯён аз рӯйи нишондиҳандаи хоҳишҳои онҳо ҷиҳати машғул шудан ба варзиш ва машқҳои ҷисмонӣ, инчунин аз рӯйи дараҷаи рушд ва сифатҳои ҷисмонӣ амалӣ мегардад. Дар ин ҳол, хеле камтар тавачҷуҳ ба нишондиҳандаи дараҷаи ҷалби донишҷӯён ба машғулиятҳои мунтазам ба машқу тамринҳо дода мешавад, ки ба андешаи мо, нодуруст аст, чунки ченаки мазкурро мо як ченаки калидӣ дар шароити ҷиддишавии талабот ба дараҷаи сифатнокии омодаسازیи омӯзгорони ояндаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ва зарурати тақмилдиҳии раванди таълим дар соҳаи мазкур ҳисоб мекунем.

Аз рӯйи ҷамъбасти пурсишномакунонӣ мо дар хусуси он эътимод ҳосил кардем, ки аксарияти омӯзгорон омода нестанд, ки самтгирии раванди таҳсилоти олиро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ амалӣ намоянд, инчунин боз дар ин бобат, ки устодон ба қадри кофӣ моҳияти дигаргуниҳои ҷараёндоштаро дар соҳаи таҳсилоти олий ва миёна мулоҳиза намекунад, ки татбиқи босамари онҳо бо сабаби набудани шароити зарурӣ хеле ба душвориҳо мувоҷеҳ хоҳад гардид.

Озмоиши амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии зарурӣ барои дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ аз соли 2016 дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ҷараён доштааст. Чунин интихоби муассисаҳои таълимӣ вобаста ба дараҷаи тақрибан мушобеҳи таъминоти моддию техникаи раванди таълим, миқдори қиёсшавандаи донишҷӯён, тавсифномаҳои

онҳо аз рӯйи ҳолати саломатӣ, азхудкунӣ ва дараҷаи заминавии рушди фаъолияти чанбаи маърифатидошта будааст.

Ҳамин тавр, мо саъй намудем, ки яке аз шартҳои калидии баргузори тачрибаро дар дараҷаи баланди сифатӣ дар ҳаммонандии ченакҳои гуруҳҳои баррасишаванда иҷро намоем.

Ҳайати гуруҳҳои озмоишӣ ва назоратиро муайян намуда, мо ба принсипе пайравӣ инамудем, ки тибқи он дар ибтидои таҳқиқот ин ё он маълумоти боэътимод оид ба тафовути назаррас дар миёни ченакҳои аз қабилӣ дараҷаи фаъолияти чанбаи ҳаракатидошта дар донишҷӯён, дар онҳо ташаккул ёфтани фаъолияти маърифатӣ, аз ҷумла фаъолияти амалиявӣ, маърифатӣ, ҷузъҳои арзишию ҳавасмандкунонӣ, ҳолати саломатӣ ва рушди умумии ҷисмонӣ вучуд надоштанд.

Ҳамчунон раванди таълими омӯзиш дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ҳаммонанд ташкил ёфта буд: ҳамаи иштироккунандагони тачриба таълимро дар басти якуми муассисаҳои таълимии дорои тақрибан дараҷаи ягонаи таъминоти моддию техникӣ ва аз рӯйи барномаҳои ҳамнавъ (таҳти таҳрири А.А. Зданевич ва В.И.Лях) гузаронида буданд.

Маводи бойгонӣ ва ҳуҷҷатии (варақаи азхудкунӣ, инчунин ҳуҷҷатгузори омӯзгорони сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ) дорои муайянкунии ҳолати ҷорӣ соҳаи таҳсилот, пеш аз ҳама, дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтанд.

Иттилоот дар бораи чанба, муҳтаво, ҳаҷми вазифаҳои хонагӣ, инчунин оид ба ҳаҷми сарбории ҳаракатиро ба донишҷӯён ба ғайр аз дигар манбаъҳо аз нақшаҳои таълимӣ ҳам ба даст овардем.

Омӯзиши варақаҳои азхудкунӣ донишҷӯёнро ба имкон дод, ки иттилоотро дар бораи иштироки донишҷӯён дар дарсҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, дар бораи самтгирии машғулиятҳои мазкур (амалиявӣ ё назариявӣ), дар бораи ҳолати

саломатии донишчӯён ва чи қадар онҳо бо сабаби беморӣ ба машғулиятҳои фанни таҳқиқшаванда иштирок надоштаанд.

Таҳлили ҳуҷҷатгузориҳои устодони сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ (аз ҷумла банақшагирии дарсӣ ва мавзӯӣ, барномаи корӣ ва нақшаҳои солонаи корҳои ҷанбаи варзишию оммавидошта) имкон дод, ки вижагии ташкили раванди таълим ва ҷанбаҳои алоҳидаи ташкилию методии баргузориҳои машғулиятҳои синфхонавӣ ва ғайра муайянкарда шавад.

Ҳангоми омӯзиши вижагиҳои раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, аз ҷумла, шаклҳо, методҳо ва воситаҳои таълим методи мушоҳидаи педагогӣ истифода гардид.

Методи баррасишаванда омӯзиши чунин ҷанбаҳои раванди таълимро дар назар дорад:

- вижагиҳои махсуси тадриси донишҳои махсус ва корбурди амалии онҳо;

- вижагиҳои ташкили машғулиятҳои синфхонавӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ (методҳо, шаклҳо, воситаҳо, вазифаҳо ва шароити моддию техникаи корҳо);

- муносибати донишчӯён ба маводи методию назариявӣ оид ба фанни омӯхташаванда;

- аз тарафи таълимгирандагон дар зиндагии ҳамаҷунун истифода намудани воситаҳои тарбияи ҷисмонӣ;

- ҷалб кардани донишчӯён ба фаъолияти тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ ва варзишию оммавии берун аз дарсӣ.

Нақш ва ҷойгоҳе, ки «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар ҳаёти минбаъдаи хатмкунандагон ишғол мекунад, дар ҷараёни таҳқиқот мавзӯи таваҷҷуҳи асосӣ буд.

Таҳқиқоти диссертатсионие, ки дар давраи солҳои 2016 -2019 баргузор гардид, аз се марҳила иборат буд.

Дар муддати марҳилаи якум гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ аз ҷумлаи донишҷӯёни факултетҳои Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ташкил карда шуданд.

Аксарияти омӯзгорон чунин мешуморанд, ки маҳз ба синнусоли донишҷӯ дар раванди таълим, тавачҷуҳи махсус додан зарур аст. Тибқи мулоҳизаи бамавриди педагоги барҷастаи замони пеш Я.А.Коменский, маҳз дар ҳамин давра дар инсон асосҳои ҷаҳонбинӣ, эътиқодот ва андешаҳо ташаккул меёбад. Я.А. Коменский муқоисаи тимсолии одами бебарорро бо зарфи шикастае ташбеҳ мекунад, ки ҳамеша дар худ «бӯйи дар натиҷаи истифодаи нахустин гирифтаашро» нигоҳ медорад. Муаллифи таҳқиқот бошад, муқоисаи синни ҷавониро гоҳе бо дарахт, гоҳе бо ҳалқаи ҷубин ва гоҳе бо пашм ва гоҳе бо нахустин таассуроти дар зиндагии инсон устувортарин меоварад [43, С.656].

Донишҷӯёни Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов сабъи менамоянд, ки камбудии худро решақан карда, беҳтар шаванд, онҳо ба худтанқидкунӣ ва худмушоҳида тамоюл доранд, ки оид ба мулоҳизаи ҳар гуна фаъолияти амалинамудаи онҳо шаҳодат медиҳад. Омӯзиш ҳамчун яке аз намудҳои фаъолият бояд шахсро дигаргун сохта, ниёзмандии амалӣ ва маърифатии донишҷӯро қонеъ созад [95, С.511].

Дар ин ҳол, аз рӯйи ҷамъбасти таҳқиқоти сершумори самти психологию педагогӣ мо медонем, ки маҳз синни наврасӣ давраи коҳишҳои мустақилият, ташаббуснокӣ, фаъолиятнокӣ дар фаъолнокии маърифатӣ ва ҳаракатӣ мебошад, ки дар натиҷа боиси коҳишҳои азхудкунӣ ва коҳишҳои ҳаҷми фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта мегардад.

Дар синни наврасӣ дар донишҷӯён дар миёни ангеҷаҳои асосӣ ҳамонҳое бартарӣ пайдо мекунанд, ки имкон медиҳанд, дар миёни ҳамсолон аз лиҳози ҷисмонӣ - бо неруи худ ё ҳаҷми мушакҳои худ фарқ намоянд. Барои ҷавони наврас муҳим аст, ки дар миёни дӯстони худ обрӯ дошта бошад ва дар шакли «зани воқеӣ» ё «марди воқеӣ» бошад. Дар писарбачаҳо неруи ҷисмонӣ ва андоми мавзун дар духтарбачаҳо яке аз

ангезаҳои калидӣ барои машғулиятҳои фаъоли машқҳои ҷисмонӣ мебошад. Ин талошҳои табиӣ ҷавононро бояд дар раванди таълим ба таври фаъол истифода намуда, барои онҳо шароити заруриро муҳайё бояд намуд.

Дар робита бо он нуктаҳои, ки дар боло зикр гардид, мо чунин мешуморем, ки таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бояд ба он нигаронида шуда бошад, ки таълимгирандагон донишҳои махсус ба даст оваранд ва онҳо дар таҷрибаи амалии худ манфиати онро бубинанд. Раванди таълим бояд ҳатман бо дарназардошти эҳсосоти мустақилият ва «калонсолӣ», ки ба наврасон хос мебошад ташкил шуда бошад. Барои донишҷӯён фароҳам намудани чунин шароит, махсусан муҳим тасаввур мешавад, ки дар он шароит онҳо метавонистанд ба таври ҳадди аксар захираи эҷодӣ ва ташаббуси худро, инчунин малакаҳои ташкилии худро дар фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ ва таҳсилотӣ захир менамуданд.

Аз тарафи донишҷӯён идрок гардидани аҳаммияти таҳсил дар зиндагии минбаъда муносибати онҳоро ба фаъолияти таълимӣ муайян менамояд. Бинобар ин, дар ҳамкориҳои миёни омӯзгор ва донишҷӯён таълим ба таҷрибаи зиндагӣ аҳамияти калон дорад.

Зарур аст, то ки дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов тамоми асосҳои назариявӣю методологияи гузошта шавад, ки ба донишҷӯён имкони идрок кардан, андеша рондан ва фаҳмидани нақши муҳими фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмониро имконпазир намояд ва онҳо дар зимни худмуайянкунӣ бо «калонсолӣ»- и худ дар амалия донишҳои бадастовардаи худро ба кор баранд.

Нуктаҳои дар боло зикргардида, тасдиқ мекунад, ки маҳз дар давраи таҳсил дар низоми муассисаҳои таълимии миёна ва олии барои дар наврасон инкишоф додани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ва ташаккулёбии самтгириҳои арзишӣ, шавқу рағбат ва дастурҳои ангежавӣ ба фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ, ба машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш муносиб мебошад.

Дар чараёни таҳқиқоти озоишӣ бо пайгирии натиҷаҳои ҷорӣ мо дар бораи он мулоҳизаи тахминӣ пешниҳод намудем, ки шароити педагогии аз тарафи мо таҳиягардида ва ҳуди амсилаи озмоишӣ то чи ҳадде метавонанд аз оғози зинаи якуми таҳсилоти умумӣ ба дар донишҷӯён афзудани самаранокии ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мусоидат хоҳанд намуд.

Дар марҳилаҳои аввали таълим донишҷӯён оид ба муҳим будан ва таъсири машқҳои ҷисмонӣ ба организми инсон бо мақсади ташаккули заминаҳо барои идроки бештар муқаммалӣ аҳамияти фаъолияти ҳаракатӣ дар зиндагии ҳамаҷуз бояд тасавури умумиро ба даст оранд.

Дар ҷорҷӯбаи марҳилаи дуҷуми таҳқиқот ташаккулёбии гурӯҳҳои ГО₂ ва ГН₂ амалӣ гардида, муҳтавои таҷрибавии таҳқиқоти ҷанбаи таълимидошта оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ тасҳех гардид, амалисозии татбиқи шароити педагогии дар чараёни таҳқиқот ошкоргардида дар зинаи аввалияи раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ сурат гирифт.

Ташкили раванди таълимии умумитаҳсилотӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ҳар ду гурӯҳҳо бо дарназардошти шароити педагогӣ, ки дар чараёни таҳқиқот ошкор гардида буданд, инчунин тибқи амсилаи таҳиянамудаи мо, ки дар асоси он истифодаи васеи имконоти иттилоотии фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» қарор дорад, ҳамчунин қорбурди маҷмӯаи донишҳои тарбияи ҷисмонӣ ба сифати абзори калидии дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ва болоравии дараҷаи сифатии таҳсилоти донишҷӯён дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мебошад.

Дар асоси раванди таҳсилоти умумӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар гурӯҳҳои ГН₁ ва ГН₂ методҳо, шаклҳо, воситаҳо ва равишҳо ба ташкил ёбии он гузошта шуда буданд.

Тавре ки дар боби якуми таҳқиқоти мазкур нишон дода шуда буд, таҳқиқоти сохтори фаъолнокии маърифатӣ имкон дод, ки ҷузъҳои таркибии асосии фаъолияти амалиявӣ, маърифатӣ ва ангезавию арзишӣ ошкор карда шаванд.

Арзёбии ҳар як ҷузъи таркибӣ бо ёрии тестҳо (санчишҳо) ва методикаҳои бештар иттилоотибуда ва махсус интихобгардида, ки аз тарафи мо бо дарназардошти вижагии раванди таҳсилот мувофиқгардонидашуда дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ роҳандозӣ гардид.

Дар миёни онҳо инҳоро қайд мекунем:

- ҷузъи тақрибии ангезавию арзиширо аз рӯи методикаҳои В.С. Юшкевич (талаботи маърифатӣ); Е.П. Илйина (талабот дар фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта); Н.А.Курдюкова ва Е.П. Илйина (дараҷаи ҳавасмандии донишҷӯён ба омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ);

- методикаи маҷмӯии мувофиқнамудаи А.Д. Андреева - Ч.Д. Спилбергер;

- ҳангоми арзёбии ҷузъи таркибии фаъолияти амалиявӣ методикаҳои М. Рокич (низомии арзишҳо); Г.Н. Казантсева (муносибати донишҷӯён ба машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ); Люшер (ниёзмандии донишҷӯён ба мавзӯи баррасишаванда);

- ҷузъи таркибии маърифатӣ аз рӯи методикаҳои зерин арзёбӣ мегардад: В.П. Беспалко (дараҷаи сифатии азхудшавии малакаҳо ва донишҳои дастурию методӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ), В.И. Андреев, А.М. Прихожан ва Р.И. Айзман (саъю кӯшиш ба худомӯзӣ).

Самаранокии таҳқиқоти озмоишӣ бо ёрии таҳлили риёзию омӯрӣ арзёбӣ мегардад.

Эътимоднокии натиҷаҳои бадастомада ҳангоми таҳқиқоти фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бо истифодаи меъёри X санчида шуданд. Сабаби

асосии ин гуна интихоб самаранокии метод маҳз дар ҳолатҳои дорони интихобҳои санчидашавандаҳо (аз 20 то 100 нафар) будааст, ки ба туфайли он имкони муқоисаи эътимоднокии тағйироти нишондиҳандаҳои дар натиҷаи таҷриба ба вуқӯмада фароҳам шудааст.

Дар миёни сабабҳои интихоби методи мазкур, қобилияти ба таври воқеъбинона ва босифат арзёбӣ намудани ҷамъбасти санчишу тестҳо, суҳбатҳо, пурсишҳо, пурсишномакуниҳоро қайд менамоем. Чун қоида, ҷавобҳо ба саволҳо тафриқа намудани онҳоро аз рӯйи якчанд категорияҳо вобаста ба муносибати пурсидашавандаҳо ба ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти педагогӣ («намедонам», «бале», «на») ба назар мегирад.

Иштироккунандагони ҳар як гурӯҳ аз рӯйи ду дараҷа тақсим шуда буданд. Ба дараҷаи якум донишҷӯёне дохил шуда буданд, ки вазифаро иҷро карда буданд, ба дараҷаи дуюм онҳое шомил гардида буданд, ки аз уҳдаи иҷрои вазифа набаромада буданд. Эътимоднокии натиҷаҳо бо ёрии ҷадвалҳои бисёрхонаӣ, ки муқоисаи нишондиҳандаҳои гурӯҳҳои гуногунро дар байни худ имконпазир мекарданд, муайян карда мешуд.

**Ҷадвали 2. Ҷадвали ҷорхонагии муайянкунии
эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти педагогӣ**

Гурӯҳ	Дараҷаи 1	Дараҷаи 2	Миқдори иштироккунандагони таҷриба
Гурӯҳи озмоишӣ	O1	O2	$O1 + O2 = N_T$
Гурӯҳи назоратӣ	H1	H2	$H1 + H2 = N_H$
Дар маҷмуъ	$O1 + H1$	$O2 + H2$	$N_T + N_H = N$

Эзоҳ: T_1 - шумораи дар ГО машғулбудагоне, ки вазифаро иҷро кардаанд; O_2 - шумораи дар ГО машғулбудагоне, ки вазифаро иҷро накардаанд; муносибани, H_1 , H_2 - шумораи дар ГН машғулбудагоне, ки вазифаро иҷро кардаанд ва накардаанд; N - теъдоди умумии мушоҳидашавандагон баробари $O1 + O2 + H_1 + H_2$, ё $n_t + n_n$ мебошад..

Ҳангоми муайянкунии эътимоднокии натиҷаҳои тестҳои дараҷаи омодагии ҷисмонӣ t-меъёри Студент истифода гардид. Методи мазкур ҳангоми муқоисаи натиҷаҳо аз рӯи ҷадвали робитаҳо ва ҷадвали фосилавӣ ба қор бурда шудааст.

Арзёбии ҷузъи таркибии анғезавию арзишӣ бо ёрии методикаҳои мувофиққунонидашуда ба таҳқиқоти ҳавасмандкунии донишҷӯён ба омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ (Н.А. Курдюкова, Е.П. Илйина), инчунин ниёзмандии онҳо дар фаъолияти ҳаракатӣ (Е.П. Илйина) ва ҷанбаи имаърифатидошта (В.С. Юркевич) амалӣ карда шуд.

Бо ёрии методикаи Н.А. Курдюкова, Е.П. Илйина «Самтгирии донишҷӯён дар фарогирии донишҳо» дараҷаи ҳавасмандии донишҷӯён ба дарёфти донишҳои нав муайян карда мешавад. Дар ҷадвали 3 мо ҷамъбасти қорбурди онро пешниҳод намудаем.

Ҷадвали 3. Пеиравии дараҷаи самтгирӣ ба фарогирии донишҳои соҳаи тарбияи ҷисмонӣ дар ҷараёни мушоҳидаи бардавом аз болои намоёндоғони гурӯҳҳои дараҷавӣ

<i>Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот</i>							
Марҳилаҳои таҷриба	Гурӯҳ	Дараҷаи ҳавасмандӣ			Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯи х2		
		баланд	миёна	паст	Х2 бухр	Х2 муш. ох	Х муқоиса
Пеш аз таҷриба	ГН1	22%	26%	52%	5,99	0,2	Х2бухр.>
	ГО1	17%	26%	57%			Х2мушох.
Баъд аз таҷриба	ГН1	44%	26%	30%	5,99	7,4	Х2бухр<
	ГО1	61%	39%	0			Х2мушох.

<i>Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуҷуми таҳқиқот</i>							
Пеш аз таҷриба	ГН2	24%	33%	43%	5,99	0,5	X2бухр.>
	ГО2	24%	19%	57%			X2мушоҳ.
Таҳқиқоти фосилавӣ	ГН2	29%	33%	38%	5,99	7,9	X2бухр<
	ГО2	67%	14%	19%			X2мушоҳ.
Баъд аз таҷриба	ГН2	24%	38%	38%	5,99	8,3	X2бухр<
	ГО2	81%	14%	5%			X2мушоҳ.

Тавре ки натиҷаҳои донишҷӯёни Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов (ГО1, ГН1, ГО2, ГН2), ки мо дар муддати ду марҳилаи таҳқиқот ба даст овардем, истифодаи амсилаи аз тарафи мо таҳиягардида ҳангоми ташкилтаҳсилоти умумӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ имкон медиҳад, ки афзоиши назарраси ҳавасмандии донишҷӯён ба фарогирии донишҳо ва малақаҳои нав дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ (нишондиҳандаи миёнаи афзоиш ба 51% мерасад) муяссар гардад.

Аз нахустин марҳилаҳои раванди таълими оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ҷори намудани шароити педагогии таҳиянамудаи мо, имкон дод, ки дараҷаи самаранокӣ дар муқоиса бо гурӯҳи якуми озмоишӣ ба андозаи 20% (61% дар ГО1 ва 81% дар ГО2 аз рӯйи дараҷаи ҳавасмандӣ ҳангоми хотимаи таҷриба) баланд бардошта шавад.

Дар ҷадвали 4 нишондиҳандаҳои тавсифкунандаи ниёзмандии донишҷӯён дар фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта, ки бо ёрии тести (санҷиши) Е.П. Илйина ба даст омадаанд, пешниҳод мегардад.

**Чадвали 4. Пешрави дарачаи ташаккулёфтагии ниёзмандӣ
ба фаъолияти ҳаракатӣ**

Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот

Марҳилаҳои таҷриба	Гурӯҳ	Дарачаи ниёзмандӣ ба фаъолияти ҳаракатӣ			Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯи х ²		
		Баланд	миёна	паст	х ² бухр.	х ² мушоҳ.	Хмуқо-иса
Пеш аз таҷриба.	ГН1	39%	26%	35%	5,99	1,4	Х ² бухр.>Х ² мушоҳ.
	ГО1	39%	29%	32%			
Баъд аз таҷриба	ГН1	13%	22%	65%	5,99	13,7	Х ² бухр. < Х ² мушоҳ.
	ГО1	52 %	48%	0			
<i>Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуюми таҳқиқот</i>							
Пеш аз таҷриба	ГН2	24%	38%	38%	5,99	4,7	Х ² бухр.>Х ² мушоҳ.
	ГО2	22%	40%	38%			
Таҳқиқоти фосилавӣ	ГН2	19%	24%	57%	5,99	12,8	Х ² бухр. < Х ² мушоҳ
	ГО2	62%	38%	0			
Баъд аз таҷриба	ГН2	17%	38%	45%	5,99	14,3	Х ² бухр. < Х ² мушоҳ.
	ГО2	67%	33%	0			

Тавре ки натиҷаҳои санҷишҳо (тестҳо) нишон медиҳанд, дар гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ корбурди амсилаи пешниҳоднамудаи мо аз зинаҳои ибтидоии таълим (ГО₂) имкон медиҳад, ки миқдори донишҷӯёни дорои дараҷаи баланди ниёзмандӣ ба фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта ба андозаи 45% афзоиш дода шавад. Қобили қайд аст, ки нишондиҳандаи мазкур барои ГО₁ ба 13% баробар буда, барои гурӯҳҳои назоратӣ бошад, коҳишёбии назаррасро нишон додааст.

То замони хатми муассисаи таълимӣ дар гурӯҳҳои ГО₁ ва ГО₂ донишҷӯёни дорои дараҷаи пасти ниёзмандии фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта боқӣ намонданд. Ҳамин тавр, корбурди амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогӣ дар марҳилаи ибтидоии таълим ба таври ҳадди аксар самаранокии онро баланд хоҳад намуд.

Дараҷаи фаъолнокии маърифатӣ бо ёрии пушишномакунонӣ тибқи методикаи В.С. Юркевич, ки дар натиҷаи мувофиқкунонӣ ва соддакунӣ вазифаи худро ба дараҷаи олии дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ иҷро намудааст, муайян карда мешавад. Дар ҷадвали 5 мо натиҷаи ҳамин пурсишномаро пешниҳод намудаем.

Ҷадвали 5. Пешрави дараҷаи ташаккулёфтагии ниёзмандиҳои маърифатӣ

Марҳилаҳои таҷриба	Гурӯҳ	Дараҷаҳои ниёзмандиҳои маърифатӣ			Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯи Х2		
		баланд	миёна	паст	Х2 бухр	Х2 мушоҳида	Хмуқоиса
<i>Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот</i>							
Пеш аз таҷриба	ГН1	35%	39%	26%	5,99	1,4	Х2бухр.>Х2 мушоҳида
	ГО1	33%	41%	26%			

Баъд аз таҷриба	ГН1	22%	52%	26%	5,99	12,7	Х2бухр.<Х2 мушоҳ.
	ГО1	65%	13%	22%			
<i>Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуҷуми таҳқиқот</i>							
Пеш аз таҷриба	ГН2	29%	57%	14%	5,99	4,3	Х2бухр.<Х2 мушоҳ.
	ГО2	29%	43%	28%			
Таҳқиқоти фосилавӣ	ГН2	24%	43%	33%	5,99	7,8	Х2бухр.<Х2 мушоҳ.
	ГО2	48%	38%	14%			
Баъд аз таҷриба	ГН2	24%	38%	38%	5,99	11,3	Х2бухр.<Х2 мушоҳ.
	ГО2	71%	19%	10%			

Тавре ки аз ҷадвали 5 дида мешавад, дар оғози таҳқиқот донишҷӯёни факултети «Тарбияи ҷисмонӣ» дар ҳар ду гурӯҳҳо (ГН₂, ГО₂) ва факултети «Тайёрии ҳарбӣ» (ГН₁, ГО₁) дараҷаи ба қадри кофӣ баланди ниёзмандӣ ба донишхоро (мутаносибан, 29% ва 35%) нишон доданд. Дар гурӯҳҳои озмоишӣ дар натиҷаи таҷриба нишондиҳандаҳои мазкур афзоиш намуданд (ба андозаи 30% барои ГО₁ ва 42% барои ГО₂) ва мутаносибан, 65% ва 71% -ро ташкил доданд. Дар ин ҳол, гурӯҳҳои назоратӣ суқут, яъне пастшавии нишондиҳандаҳоро ба андозаи 13% барои ГН₁ ва 5% барои ГН₂ нишон доданд.

Арзёбии ҷузъи таркибии ангежавию мақсадии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта аз он шаҳодат медиҳад, ки нишондиҳандаҳо дар ҳар ду гурӯҳи озмоишӣ ба шароити нобаробарии Х2 бухр. Х2 мушоҳ. ҷавоб

додаанд, ки он эътимоднокии натиҷаҳои бадастомада ва дараҷаи баланди самаранокии амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии таҳиянамудаи моро тасдиқ намуд.

Чузъи таркибии маърифатӣ аз рӯи методикаҳои тағйирдодашуда арзёбӣ гардидааст, ки ба омӯзиши омодагии донишҷӯён ба худомӯзӣ, инчунин ба муайянкунии дараҷаи малака ва донишҳои дастурию методӣ ва назариявӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мувофиқ карда шуда буд.

Дар ҷадвали 6 нишон дода шудааст, ки донишҷӯён чи қадар ба худомӯзӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ омода мебошанд.

Ҷадвали 6. Динамикаи дараҷаи ташаккулёфтагии омодагӣ ба худомӯзӣ

<i>Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот</i>							
Марҳилаҳои таҷриба	Гурӯҳ	Дараҷаи омодагӣ ба худомӯзӣ			Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯи х2		
		баланд	миёна	паст	Х2 бухр	Х2 мушшоҳ.	Х муқоиса.
Пеш аз таҷриба	ГН1	9%	17%	74%	5,99	1,6	Х2бухр.<Х 2мушоҳ.
	ГО1	11%	13%	76%			
Баъд аз таҷриба	ГН1	13%	26%	61%	5,99	11,3	Х2бухр.<Х 2мушоҳ.
	ГО1	61%	30%	9%			
<i>Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуюми таҳқиқот</i>							
Пеш аз таҷриба	ГН2	10%	14%	76%	5,99	2,1	Х2бухр.<Х 2мушоҳ..
	ГО2	7%	14%	79%			
Таҳқиқоти фосилавӣ	ГН2	14%	29%	57%	5,99	13,9	Х2бухр.<Х 2мушоҳ.
	ГО2	52%	29%	19%			
Баъд аз таҷриба	ГН2	24%	14%	62%	5,99	14,7	Х2бухр.<Х 2мушоҳ.
	ГО2	71%	19%	10%			

Тавре ки маълумоти чадвали 6 шаҳодат медиҳанд, дар муддати марҳилаҳои якум ва дуюм беш аз 70% донишҷӯёни гурӯҳҳои таҷрибавию назоратӣ нишондиҳандаҳои пасти омодагӣ ба худомӯзиро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ намоиш доданд. Беҳбудии назарраси нишондиҳандаҳои мазкур дар зинаи хотимавии таҳқиқот сурат гирифтааст, вақте ки дар ҳар ду гурӯҳҳои озмоишӣ теъдоди донишҷӯёни дараҷаи на чандон баланддошта ба ҳисоби миёна ба андозаи 68% коҳиш ёфтааст, дар сурате ки барои гурӯҳҳои назоратӣ рақами мазкур 13% ва 14%-ро ташкил дода буд.

Таҳқиқот нишон доданд, ки донишҷӯёни факултети «Варзиш» (тақрибан 81%) дар он шавқу рағбат нишон доданд, ки натиҷаҳои омодагии ҷисмонии худро пайгирӣ намоянд. Дар давраи таҳсил дар донишқада ин гуна донишҷӯён дар гурӯҳи озмоишӣ ба андозаи 8% афзоиш ёфтанд, гурӯҳи назоратӣ бошад, яқбора коҳишёбии ин нишондиҳандаро (ба андозаи 61%) нишон додааст.

Таҷрибаи аз тарафи мо созмондодашудаи ташкили раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш қорбурди равишҳоеро пешбинӣ мекунад, ки аз усулҳои анъанавӣ бо талаботи бештар ба омӯзиши маводи дастурию методӣ ва назариявӣ аз тарафи таълимгирандагон дар соҳаи донишҳои баррасикунандаи моро дар назар дорад.

Дар давраи таҳсил дар факултети «Варзиш» пастишавии худбаҳодиҳии донишҷӯён нисбат ба донишҳо оид ба фанни «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» (гурӯҳи назоратӣ ба андозаи 31% ва дар гурӯҳи озмоишӣ ба андозаи 85%) ба мушоҳида расидааст. Мо чунин мешуморем, ки ин гуна тафовут дар нишондиҳандаҳо натиҷаи он будааст, ки донишҷӯёни гурӯҳи озмоишӣ ба андозаи бештар гуногуншаклӣ ва вусъати донишҳоро дар қорҷӯбаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дарк мекунанд, ки он баҳодиҳии воқеъбинонатари донишҳои худ дар соҳаи мазкурро вобаста месозад.

Барои баҳодихии аз тарафи донишҷӯён азхудшавии малакаҳо ва донишҳои чанбаи махсусдошта оид ба фанни «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» мо таносуби сатҳи мураккабии маводи тадрисшавандаро бо ин ё он дараҷаи таҷриба ба кор бурдем.

Аллакай дар марҳилаи хотимаёбии таҳқиқот 83% аз ГН 1 ва 2 ва 4% донишҷӯён аз ГО1 мутаносибан, дараҷаҳои «намунавӣ» ва «шогирдона»-и донишхоро дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ доштанд. Дар зимн, дар ГО2 чунин ҳолатҳо ошкор нашудааст. Шумораи донишҷӯёне, ки баъди ба охир расидани таҷриба дараҷаи донишҳои «эвристикӣ» -ро намоиш доданд, дар гурӯҳи таҷрибавии якум аз 15% то 67%, дар гурӯҳи дуюм бошад, аз 6% то тақрибан 54% афзоиш дошт. Нишондиҳандаҳои гурӯҳҳои назоратӣ хеле камтар буданд: дар гурӯҳи якум 12% - 17%, дар гурӯҳи дуюм бошад 6% -12%-ро ташкил намуд.

Танҳо донишҷӯёни ҳар ду гурӯҳҳои озмоишӣ донишҳои дараҷаи «эҷодӣ»-ро нишон доданд. Қобили қайд аст, ки дар ин ҳол нишондиҳандаи гурӯҳи дуюми озмоишӣ ба андозаи 17% баландтар буд, зеро маҳз дар ҳамин гурӯҳ ташкили таълими сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ тибқи амсилаи нав аз марҳилаҳои ибтидоии таълим амалӣ гардидааст.

Ҳамин тавр, аксарияти мутлақи донишҷӯён аз ду гурӯҳи озмоишӣ аз дараҷаи «намунавӣ» ва «шогирдона» - и донишҳо ба дараҷаҳои «эҷодӣ» ва «эвристикӣ» гузаштанд. Дар ин ҳол, дар гурӯҳҳои назоратӣ дараҷаҳои «намунавӣ» ва «шогирдона» - ро мутаносибан, 88% ва 94% донишҷӯён намоиш доданд, дар охири таҳқиқот бошад, дар минтақаҳои «эҷодӣ» ва «эвристикӣ» фақат 17% ва 10% донишҷӯён (ГН1 ва ГН2, мутаносибан) қарор доштанд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда мақсаднокии истифодаи амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии пешниҳоднамудаи моро ҳангоми ташкили раванди таълим оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба сифати омилҳои муҳими баланд бардоштани

дараҷаи сифатии таҳсилоти умумӣ дар соҳаи таҳқиқшаванда тасдиқ намуданд.

Арзёбии ҷузъи таркибии фаъолиятию амалиявии ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба омӯзиши ҷунин ҷанбаҳо асос меёбад:

- ниёзмандӣ дар фанни таълимии омӯхташаванда;
- муносибати донишҷӯён ба дарсҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, инчунин ангеҷаҳои иштирок дар онҳо (аз рӯйи методикаи Г.Н. Казантсева);
- арзишҳои абзорӣ ва ниҳойӣ (методикаи М. Рокич);
- мониторинги мунтазами натиҷаҳои баъд аз таҳқиқоти озмоишӣ.

Методикаи Г.Н. Казантсева барои омӯзиши муносибати донишҷӯ ба ин ё он ашё, ё умуман таълим (фасли 1), инчунин барои ошкорсозии сабаби ин ё он муносибат (фасли 2) пешбинӣ гардидааст.

Тавре ки додаҳо шаҳодат медиҳанд, дар оғози таҳқиқот машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ фақат барои 30% донишҷӯён аз гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ мавриди писанд қарор гирифта буданд, дар ин ҳол, 9% ва 7%, мутаносибан, онро ҳамчун дарси номақбул қайд намудаанд.

Дар хотимаи таҷриба бошад, сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ танҳо ба 13% донишҷӯён аз гурӯҳи назоратӣ писанд омада, дар гурӯҳи озмоишӣ нишондиҳандаи мазкур то 57% афзоиш дошт.

Ҷамъбасти мушоҳидаҳои бардавом, ки баъд аз ду сол аз замони қисмати асосии таҷриба баргузор шуда буданд, аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки донишҷӯёни курсҳои болоӣ аз гурӯҳи назоратӣ танҳо дар 13% ҳолатҳо машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро мақбулу писандида медонанд. Барои гурӯҳи озмоишӣ нишондиҳандаи мазкур ба 41% баробар буд. Қобили қайд аст, ки коҳишҳои нишондиҳандаи мазкур дар гурӯҳи озмоишӣ, асосан аз ҳисоби фанҳои тахассусӣ ба вуқӯъ омадааст. Дар ин ҳол, дар миёни донишҷӯён аз гурӯҳи озмоишӣ касоне ошкор нашуданд, ки фанни мавриди таҳқиқро нописандида ҳисоб

кунанд. Ин ҳам ба донишчӯёни курсҳои поён ва ҳам курсҳои боло дахл дорад. Барои гурӯҳи назоратӣ бошад, нишондиҳандаи мазкур 26%-ро ташкил намуд.

Тавре ки марҳилаи дуҷуми таҷриба нишон дод, барои донишчӯёни факултетҳои «Тарбияи ҷисмонӣ» ва «Варзиш» машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар аксарияти ҳолатҳо мавриди писанд мебошанд ва умуман донишчӯёне нестанд, ки ба онҳо машғулиятҳои мазкур таъби дил набошанд.

Дар гурӯҳи дуҷуми озмоишӣ дар муддати таҳсил дар факултетҳои «Сайёҳӣ» ва «Тайёрии ҳарбӣ» ҳам донишчӯёне набуданд, ки машғулиятҳои оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро номақбул ҳисоб кунанд, дар ҳоле ки дар гурӯҳи назоратӣ 2 нафар ҳамин гуна донишчӯён ошкор шуданд - 19%. Дар ГН2 дар давраи таҳсил миқдори донишчӯёне, ки ба онҳо ин фан писанд омада буд, ба андозаи 33% коҳиш ёфт. Дар гурӯҳи озмоишӣ бошад, мо таносуби баракси нишондиҳандаҳои баррасишавандаро мушоҳида мекунем.

Баъди хотимаи таҷриба дар ҳар ду гурӯҳ нишондиҳандаҳои донишчӯёне, ки ба онҳо ин фан писанд омада буд, коҳиш ёфтанд (дар ГН2 ба андозаи 14%, дар ГО2 ба андозаи 9%), ки ин падида, албатта, аз гузаштани тавачҷуҳи бештар ба фанҳои тахассусӣ тавзеҳ мегардад.

Ангезаҳои авлавият дар ибтидои раванди таълим дар факултети «Сайёҳӣ» барои донишчӯён аз ГО 1, ГО2 хоҳиши фозилу пурдон шудан буд (30%), дар оғози таҳсил бошад, дар донишкада 17% саъю кӯшиши омӯхтани мустақилона иҷро кардани машқҳои ҷисмониро намоиш доданд, 21% донишчӯён бошад, хоҳиши донишҳои амиқ ба даст оварданро доштанд. Дар гурӯҳи назоратӣ донишчӯён гунаҳои дар боло зикргардидаро баробараҳамият ҳисоб мекунанд, аммо барои таҳсил дар донишкада 31% барои худ хоҳиши босавод шуданро афзалиятнок медонанд.

Барои омӯхтани дараҷаи қаноатмандӣ аз фанни баррасинамудаи худ мо гунаи ихтисоршудаи тести рангаи Люшерро истифода намудем,

ки дар он пурсидашудагон муносибати худро ба машғулиятҳо тавассути интихоби ранги муайян аз рӯйи дараҷаи писандидагии он сурат мегирифт.

Дар марҳилаи хотимавии таҳқиқот пажӯҳиши низоми арзиши донишчӯён аз гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ баъди хатми МТК роҳандозӣ карда шуд. Дар ин ҳол методикаи М. Рокич, ки дар чараёни он ба донишчӯён ҳолҳои рейтингии ба арзишҳои ҳаёти пешниҳодгардида дода мешуд, зимнан, ҳоли 1 баландтарин ҳисоб мешуд.

Донишчӯёни факултети «Тарбияи ҷисмонӣ» аз ГО1 дар ҷойи аввал саломатиро гузоштанд. Зиндагии ғайратмандонаю фаъолонро донишчӯён ба сифати арзиши ҳаётӣ дар ҷойи дуюм қарор доданд. Арзишҳое аз қабилӣ зебоии санъат ва табиат, эътимод ба нафс (боварӣ ба худ), некуаҳволии моддӣ ва офият ҳам дар ҳамин мавқеъ қарор доштанд. Дар гурӯҳи якуми назоратӣ се ҷойи аввали афзалиятҳоро эътимод ба нафс, саломатӣ ва хиради зиндагӣ ишғол намуданд. Қору шуғли ҷолиб дар мақоми чорум қарор дошт. Арзиши рушди ақлонӣ ва маърифат барои донишчӯёни гурӯҳи озмоишӣ дар мавқеи 7 ва барои гурӯҳи назоратӣ дар ҷойи 14 қарор дошт.

Донишчӯёни факултетҳои «Варзиш» ва «Тарбияи ҷисмонӣ» намояндагони ҳар ду гурӯҳ дар ҷойи аввал саломатиро гузоштанд. Дар ин ҳол, зиндагии ғайратмандонаро донишчӯён аз гурӯҳи назоратӣ дар мавқеи дуюм, намояндагони гурӯҳи назоратӣ танҳо дар мавқеи 13 ҷой доданд. Зимнан, дар донишчӯёни гурӯҳи назоратӣ эътимод ба нафс ва ҳаёти хушбахтонаи оилавӣ ҷойҳои дуюм ва сеюмро ишғол карданд. Арзиши рушди ақлонӣ ва маърифат барои донишчӯёни ГО1 мавқеи панҷум ва барои ГН1 мавқеи 14-умро доштааст.

Чадвали 6. Динамикаи дараҷаи ташаққули фаъолияти маърифатӣ

<i>Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот</i>							
Марҳилаҳои таҷриба	Гурӯҳ	Дараҷаи рушд			Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯи меъёри х2		
		балад	миёна	паст	х2 бухр	х2 мушо.	Х муқоиса.
Пеш аз таҷриба		30%	48%	22%	3,8	0,1	X2бухр. >
	ГО1	26%	57%	17%	3,8		X2мушо.
Баъд аз таҷриба		17%	44%	39%	3,8	4,1	X2бухр. <
	ГО1	52%	35%	13%	3,8		X2мушо.
<i>Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуюми таҳқиқот</i>							
Пеш аз таҷриба		52%	38%	10%	3,8	0,2	X2бухр. >
	ЭГ2	48%	38%	14%	3,8		X2мушо.
Таҳқиқоти фосилавӣ		38%	33%	29%	3,8	4,6	X2бухр. <
	ЭГ2	67%	24%	9%	3,8		X2мушо.
Баъд аз таҷриба		38%	38%	24%	3,8	5,7	X2бухр. <
	ЭГ2	71%	29%	0	3,8		X2мушо.

Тавре ки аз чадвал дида мешавад дар марҳилаҳои аввали таҳқиқот дар факултетҳои «Сайёҳӣ» ва «Тайёрии ҳарбӣ» ба ҳисоби миёна тақрибан 28% донишҷӯён дараҷаи баланди фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаро (ГО1 -26% ва ГН1 - 30%) намоиш доданд. Марҳилаи хотимаӣ бошад афзоиши ба андозаи 26% дар гурӯҳи озмоишӣ ва сукут кардани нишондиҳандаи мазкурро дар гурӯҳи назоратӣ ба андозаи 13% нишон додааст.

Ҳангоми марҳилаи дувуми таҳқиқот намоёндагони ҳар ду гурӯҳ (тақрибан ба ҳисоби миёна 50%) дараҷаи баланди фаъолияти ҷанбаи

маърифатидоштаро нишон доданд, ки тақрибан ба андозаи 22% аз ҳамин нишондиҳандаи марҳилаи якум (барои ГО1) баландтар мебошад. Дар марҳилаи хотимаӣ дар гурӯҳи озмоишӣ афзоиши донишҷӯёни дорои дараҷаи баланди фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ба андозаи 23% ба назар расидааст. Дар гурӯҳи назоратӣ ин нишондиҳанда ба андозаи 14% коҳиш доштааст.

Дар зинаи дуҷуми таҳқиқоти озмоишӣ донишҷӯён аз гурӯҳи ГО2 дар ҷараёни машғулиятҳои дастурию методӣ мароқи зиндаро ба методҳои беҳтаркунандаи сифатҳои ҷисмонии худ зохир намуданд, инчунин ба тартибу танзими маҷмӯаи машқҳои ҷисмонии ҷанбаи пешгирикунандадошта машғул буданд. Тавре ки таҳқиқоти минбаъда нишон доданд, доираи шавқу рағбатҳои чунин донишҷӯён бемайлон фардӣ гардида, вусъати бештар ёфтааст.

Донишҷӯёни факултетҳои «Тарбияи ҷисмонӣ» ва «Варзиш» аз ҳар ду гурӯҳи озмоишӣ дар ташкил, банақшагирӣ ва баргузорию ҷорабиниҳои варзишию оммаӣ ва тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ иштироки фаъолона доштанд, зеро чунин фаъолият ҳатмӣ будааст ва баҳодиҳии он дар ҷорҷӯбаи машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ амалӣ карда мешуд.

Донишҷӯён ҳатто, дар назари аввал, вазифаҳои одиро иҷро намуда, бо ҳамин онҳо донишҳои бадастовардаи худро мустаҳкам намуда, тавонистанд бо машварат ба ҳамсолони худ аз гурӯҳҳои дигар дар иҷро намудани машқҳои ҷисмонӣ дар ҷорҷӯбаи машғулиятҳои мустақилона ёрӣ расонанд.

Хулосаи боби 2

Таҷрибаи ташкилнамудаи мо оид ба ташкил додани раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба кор бурдани равишҳоеро дар назар дорад, ки аз усулҳои анъанавӣ бо талаботи бештари худ ба омӯхта шудани маводи дастурию методӣ ва назарияӣ аз тарафи таълимгирандагон дар соҳаи донишҳои мавриди баррасии мо тафовут дорад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти роҳандозишуда мақсаднокии истифодаи амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии пешниҳоднамудаи мороҳангоми ташкили раванди таълим оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба сифати омилҳои муҳими баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилоти умумӣ дар соҳаи мавриди таҳқиқ тасдиқ намуданд.

Дар ташкили раванди таҳсилоти соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ворид сохтани амсила ва шароити педагогии пешниҳоднамудаи мо дар ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккул ёфтани ҳар як аз хосиятҳо ва сифатҳои шахсии алоҳида баррасигардида, ки дар асоси арзишҳои фаъолиятию амалӣ, талаботӣ ва анғезавию арзишии ҷузъи таркибии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта қарор дорад, ба таври мусбат таъсир мерасонад.

Донишҷӯёни дар ҳаёти ҳар ду гуруҳи таҷрибавибуда нишондиҳандаҳои баланди фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатидоштаро на танҳо дар ҷараёни раванди таълим дар муассисаи таълимӣ, балки баъдаз хатми таҳсил низ намоиш доданд.

Тавре, ки натиҷаҳои мушоҳидаҳои бардавом шаҳодат медиҳанд, бисёре аз донишҷӯёни дар ҳаёти гурӯҳҳои таҷрибавибуда баъд аз хатми таҳсил низ, ба маҳалли қори худ рафта, ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонии худ идома дода, ба бахшҳои варзишии гуногунсамт мераванд. Як теъдод хатмқардагон баъди фарогирии таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ҳамин соҳа машғули қор мебошанд.

Аз гуфтаҳои боло хулоса бароварда, қайд мекунем, ки маводи таҳқиқоти пешниҳодгардида дурустии далелҳои назариявиро дар бораи он афзалиятҳое, ки қорбурди амсила ва шароити педагогии таҳиянамудаи мо фароҳам овардааст, ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккул ёфтани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар қорҷӯбаи омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов тасдиқ менамоянд.

ХУЛОСА

Дар асоси пажӯҳиши илмии анҷомдодашуда дар чорчӯбаи омӯзиши назариявӣ ва амалии масъалаи таҳқиқшаванда мо ба **натичаҳои** зерин расидем:

1. Аксари муҳаққиқон перомуни ҳолати бухронии варзиш дар Тоҷикистони имрӯза иброи андеша намуда, дар қатори сабабҳои асосӣ то ҷое аз принципҳои инсонгарой дур шудани ҷомеаро таъкид мекунанд. Дар ҳоле, ки саломатии инсон ҳамчун арзиши асосӣ ва бо кӯшиши тамои машғул шудан ба варзиш беҳтарин васила барои расидан ба олитарин натиҷаи дилхоҳ мебошад.

Бо чунин падидаҳои бухронӣ метавон фақат бо иваз кардани нуқтаҳои таъкид аз рӯйи варзиши касбӣ ба самти варзиши оммавӣ метавон пайкор намуд. Аммо кӯшишҳои амалисозии лоиҳаҳои ба рушди варзиши оммавӣ нигаронидашуда, дар бораи дар соҳаи мазкур вучуд доштани як силсилаи томи ихтилофҳо: дар миёни хоҳиш надоштан ё омода набудани аксарияти одамон барои иштирок дар мусобиқаҳои варзишӣ ва эълomiaҳо аз тарафи давлат дар хусуси зарурати варзиши оммавӣ; дар миёни комёбиҳои бадастомада дар соҳаи варзиши оммавӣ дар замони шӯравӣ ва замони мо; дар миёни шароити воқеӣ, ки дар он варзиши оммавӣ рушд мекунад ва заруратҳо; дар миёни шароити воқеии меҳнати (пеш аз ҳама музди кор) кадрҳои баландихтисос дар соҳаи варзиши оммавӣ ва зарурати аз байн бурдани камбудии кадрҳо дар соҳаи баррасишаванда шаходат медиҳад.

Таҳлили таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ гувоҳи он аст, ки дастрас ва оммавӣ будани варзиш аз принципҳои асосӣ дар ҳаллу фасли муваффақонаи масъалаҳои муҳими соҳа, аз ҷумла расидан ба натиҷаҳои баланди варзишӣ ва ҷалби қишри зиёди аҳоли ба тарзи ҳаёти солим ба мушор меравад.

Сотсиология ҳамчун илми мустақил ё худ фанне мебошад, ки таърихи пайдошавӣ, амалкард ва инкишофи ҷомеаи инсонӣ, ниҳодҳо ва ташкилоти он, инчунин проблемаҳои муносибатҳои байниҳамдигарии

намояндагони гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро меомӯзад. Сотсиология, монанди илмҳои дигар васеъ ва серпахлӯ буда, фарогири маҷмӯи фанҳо ва соҳаҳои гуногуни илм мебошад. Сотсиология дарбаргирандаи чунин соҳаҳои илм аз қабилҳои сотсиологияи оила, сиёсат, ҳуқуқ, ахлоқ, сотсиологияи гурӯҳҳои калон ва хурд, инчунин сотсиологияи ҷамъиятҳои глобалӣ мебошад. Сотсиология бунёдӣ, амалӣ ва эмпирикӣ мешавад. Масалан, сотсиологияи мушкилоти иҷтимоӣ масъалаҳои баррасӣ менамояд, ки бо нашъамандӣ, ҷинояткорӣ, низоъҳои наҷодию этникӣ ва ғайра марбут мебошад.

Мафҳуми «тарбияи (фарҳанги) ҷисмонӣ» дар қаринаи курси таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш», пеш аз ҳама, ба ду маъно ба қор бурда мешавад:

1. Ҳамчун раванди иҷтимоӣ, ки ба фарогирии намуди вижаи фарҳанг - фарҳанги ҷисмонӣ нигаронида шудааст.

2. Ҳамчун яке аз ҷузъиёти тарзи ҳаёти иҷтимоӣ, ҷузъи таркибии фарҳанги умумӣ мебошад.

Бисёрҷабҳагии фанҳои тарбияи ҷисмонӣ имкони тасдиқи онро медиҳад, ки малақаҳои фаъолияти ҷамъиятӣ ва касбии ба туфайли ба тарбияи ҷисмонӣ машғулшудан ба даст омадааст, бомуваффақият ба дигар намудҳои фаъолият интиқол дода мешавад.

Варзиш ва тарбияи ҷисмониро метавон ҳамчун арзиши ҷанбаи махсусдошта баррасӣ намуд, ки аз бисёр ҷиҳат дараҷаи самаранокии ташаккули чунин арзишҳои умумибашарӣ, аз ҷумла бомаърифатӣ, бомаҳоратӣ, дорой ва некуаҳволиро муайян мекунад. Ба ин гурӯҳи арзишҳо мо бо қамолҳои эътимод ва далелҳо метавонем варзиш ва тарбияи ҷисмониро мансуб намоем.

Соҳаи мавриди баррасии мо дар марҳилаи кунунӣ ниҳоди иҷтимоист, ки ба ҳамаи талаботи ниҳодисозӣ мувофиқат дорад:

- ба фаъолияти омодаسازی кадрҳои касбӣ машғул мебошад;
- дорой пойгоҳ ва инфрасохтори моддӣ пешрафта мебошад;

- бо вучуд доштани вазифаҳои дақиқан муайяни иҷтимоӣ (таълимӣ, солимгардонӣ, иҷтимоӣ ва ғайра) тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ҳамчун фанни таълим дар ташаккули усули ҷаҳонбинӣ нисбат ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, коркарди усулҳои илмӣ ба ташкил ва рушди тарбияи ҷисмонӣ, ба омӯзиши ниёзмандии ҷомеа ба он, инчунин дар омӯзиши тарз ва роҳҳои қонеъгардонии ин ниёзмандӣ тавсиф мегардад.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш омилҳоеро таҳқиқ менамояд, ки он ба пуррагӣ ҷанбаи оммавӣ доштани ҳаракати варзишу тарбияи ҷисмониро таъмин намоянд. Омилҳои мазкур, ба объективӣ ва субъективӣ тақсим мешаванд, ки дар ин замина онҳоро ба ду гурӯҳи баҳаммувофиқ ҷудо мекунанд:

1) Омилҳои ҷанбаи объективидошта:

- дараҷаи рушди пойгоҳи моддии соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;

- сифат ва миқдори кадрҳои касбии омодакардашуда.

2) Омилҳои ҷанбаи субъективидошта:

- ташаккули шуури ҷамъиятӣ ва инфиродӣ аз рӯйи муносибат ба азхудкунии арзишҳои ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмонӣ;

- ташаккули самтгириҳои устувори ангазавӣ ва арзишии шаҳрвандон ба машғулияти фаъолона ба варзиш;

- дар ҷомеа тарбия намудани талаботи самти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, аҳамияти тарзи ҳаёти солим, нақши рушди ҷисмонии фард дар маҷмӯи низоми арзишҳои ҷомеа ва инсон;

Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар муқоиса бо сотсиологияи умумӣ, беш аз ҳама, ҳамчун ифодакунандаи фанни амалӣ вазифаҳои муҳимтарин, аз қабилӣ ташкилӣ-амалӣ, назариявӣ-маърифатӣ ва ҷаҳонбинишиносиро иҷро мекунад.

2. Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ҳоли ҳозир ба баргузориҳои пажӯҳишҳои сершумор, ки ба омӯзиши амалкард ва рушди мавзӯи баррасии мо, таъсири варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба ташаккули

фард, муайянкунии меъёрҳои дараҷаи инкишофи тарбияи ҷисмонӣ дар инсон таваҷҷуҳи зиёд медиҳад. Нақши ин кор дар дарёфти маълумоти сотсиологӣ хеле муҳим аст. Дар ин таҳқиқот методҳои дар илми сотсиология коркардгардида, аз қабилӣ мушоҳида, таҳлили ҳуҷҷатҳо, пурсишҳои шифоҳӣ ва хаттӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Ҳадафи фанни илми «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» дар омӯхтани падидаҳои мазкурӣ иҷтимоӣ, дар истифодаи натиҷаҳои он барои пешгӯии рушди онҳо ва қабули қарорҳои идоракунии марбутан ба нигаронидашуда барои тақмили соҳаи мазкур ва ҳамгироии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ дар зиндагии ҳамаҷузъаи ҳар як инсон мебошад.

Сотсиология ҳамчун фанни таълимӣ, ки унсурҳои таркибии таҳсилоти тарбияи ҷисмонӣ мебошад, бояд андешаҳои ҷаҳонбиниро ба варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ташаккул диҳад.

Вазифаҳои асосии фанни илми мавриди баррасии моро метавон ба ду категорияи асосӣ гурӯҳбандӣ намуд: ҳалли фасли мушкилоти иҷтимоии фаъолияти варзишӣ ва ба ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмонӣ додани ҷанбаи оммавӣ.

Дар миёни вазифаҳои афзалиятноки сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бояд ошкор шудани он омилҳоро номбар намуд, ки таъмини ҳадди аксари самараноки оммавӣ гардидани ҳаракати варзиш ва тарбияи ҷисмониро имконпазир менамоянд.

Ба гурӯҳи яқум омилҳои ҷанбаи субъективидошта муттаҳид шудаанд, ки ба оммавӣ шудани фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ таъсир мерасонанд:

- ташаккули самтгириҳои арзишӣ, ангеҷаҳои устувор ба фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ;
- ташаккули шуури инфиродӣ ва афкори умумӣ нисбат ба арзишҳои варзишию тарбияи ҷисмонӣ;
- дар ҷомеа тарбия намудани руҳия ва хоҳиши ба варзиш ҷалбшавӣ ва тарбияи ҷисмонӣ, баланд бардоштани мубрами масъалаҳои марбут

ба дараҷаи тайёрии ҷисмонӣ, аҳамияти тарзи ҳаёти солим, тарбияи ҷисмонӣ бо нигоҳи арзиши таърихӣ ҷомеа ва инсон.

Ба гурӯҳи дуюм омилҳои объективӣ мансуб мебошанд:

- дараҷаи омодагии кадрҳо ва таъдоди онҳо;
- рушди пойгоҳи моддию техникаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ.

Барои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ саволу посухҳои илман асоснокшуда аҳамият ва арзиши хоса доранд, ки ба ҷанбаҳои иҷтимоии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ марбут мебошанд, дар миёни онҳо метавон инҳоро номбар намуд:

- Фаъолияти варзишӣ ва варзиш аз чӣ иборат аст?
- Фаъолияти варзишӣ ва дигар падидаҳои иҷтимоӣ дар миёни худ чӣ таносуб доранд?
- Фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ дар вақти фароғат ва умуман тарзи ҳаёт чӣ гуна амалӣ мегардад?
- Варзиш ҳамчун падидаи иҷтимоӣ фарҳангии мустақил чӣ гуна рушд мекунад?
- Кадом омилҳо барои машғулият ба тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш нақши ҳавасмандкуниро иҷро мекунанд, инчунин баракси он, кадом омилҳо барои ин кор монеа мешаванд?

Ба тӯфайли таҳқиқоти мушаххаси ҷомеашиносӣ (ТМС) мо метавонем ба саволҳои додашуда посух дарёфт намоем.

Тартибу танзими тадриси фанни «Сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ» бояд тавре амалӣ гардад, ки донишҷӯён тасаввуроти тому мукамалро дар бораи нақши фаъолияти варзишу тарбияи ҷисмонӣ, мақоми он дар ҷорҷӯбаи механизми умумии низоми иҷтимоӣ ҳосил намоянд.

3. Барномаҳои муосири педагогиро таҳлил намуда, метавон самтгирии возеҳи онҳоро ҷиҳати дар насли ҷавон ташаккул додани шахсияти тарбияи ҷисмонӣ муқаррар сохт, ҳамин тавр афзалияти усули

фалсафию фарҳангшиносиро ба раванди ташаккулёбии фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тасдиқ намуд.

Дар асоси раванди педагогии рушди низоми таҳсилот дар марҳилаи кунунӣ дар оmodасозии донишҷӯён ба таҳсилоти муттасил ва худомӯзӣ дар тӯли тамоми зиндагӣ бояд афзалият дод. Аз ҷумла, дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш бо мақсади ноилшавӣ ба дараҷаи баланди ҷисмонӣ, ки бо шиори «табиат ҳар чизеро, ки оғоз намуда буд, бидуни фосилагузори онро ба охир мерасонад» ҳамовоз мебошад.

Шароити педагогие, ки муаллифи таҳқиқот ба сифати ҷузъи калидии низоми педагогӣ пешниҳод намудааст, инъикоскари умумитарин талаботҳо мебошад, ки ба ташкили раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ матраҳ карда мешаванд. Онҳо дар дараҷаҳои гуногун, дар ҳамаи ҷузъҳои таркибӣ ва муҳтавоу сохтори амсилаи пешниҳоднамудаи муаллиф инъикос шудаанд. Ҳадафи ин амсилаҳо мусоидат ба бомуваффақият амалисозии шароити педагогии дар ҷараёни пажӯҳиши таҳиягардида мебошад ва он имкон медиҳад, ки воситаҳои сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ бо самаранокии ҳадди аксар ба кор бурда шавад.

4. Таҷрибаи аз тарафи мо, оид ба ташкили раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва таҳсилоти олии касбӣ созмондодашуда корбурди равишҳоеро дар назар дорад, ки аз усулҳои анъанавӣ бо талаботи бештари худомӯзиши маводи дастурдиҳию методӣ ва назариявӣ аз тарафи таълимгирандагон дар соҳаи донишҳои аз тарафи мо баррасишаванда тафовут доранд.

Натиҷаҳои пажӯҳишҳои роҳандозигардида, ҳадафмандии истифодаи амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии пешниҳоднамудаи моро ҳангоми ташкили раванди педагогӣ оид ба сотсиологияи варзиш ва

тарбияи ҷисмонӣ ба сифати омилҳои муҳими баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилоти умумиро дар соҳаи мавриди таҳқиқ тасдиқ намуданд.

Ба ташкили раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ворид намудани амсила ва шароити педагогии пешниҳоднамудаи мо ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккулёбии ҳар яке аз хосиятҳо ва сифатҳои алоҳидаи баррасигардида, ки дар асоси ҷузъҳои таркибии фаъолиятию амалӣ, талаботӣ ва анғезавию арзишии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта қарор доранд, ба таври мусбат таъсир мерасонад.

Донишҷӯёне, ки дар ҳар ду гурӯҳи озмоишӣ шомил буданд, нишондиҳандаҳои баланди фаъолнокии ҷисмонӣ ва маърифатиро на танҳо дар ҷараёни раванди таълим дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов, балки баъд аз хатми он ҳам нишон доданд.

Тавре ки натиҷаҳои мушоҳидаҳои бардавом шаҳодат медиҳанд, бисёр донишҷӯёни дар ҳайати гурӯҳҳои таҷрибавибуда баъд аз хатми донишкада ҳам, ба ҷойи кори худ рафта, фаъолияти муассири варзишӣ ва тарбияи ҷисмониро идома дода, дар бахшҳои гуногуни варзишӣ иштирок мекунанд. Як теъдод хатмқардагон, ки дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ таҳсил намудаанд, дар ҳамин ришта машғули кор мебошанд.

Аз гуфтаҳои боло хулоса қардан мумкин аст, ки маводи таҳқиқии пешниҳодгардида дурустии далелҳои аввалияи назариявиро дар бораи он афзалиятҳое, ки дар қорбурди амсила ва шароити педагогии таҳиянамудаи мо, ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолнокии ҷанбаи маърифатидошта дар қорҷӯбаи омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов фароҳам омадааст, тасдиқ менамояд.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдуллоев Ш.У. Современные факторы профессиональной подготовки специалистов физического воспитания. Ученые записки ХГУ им.ак.Б.Гафурова. №1 (50), Худжанд, 2017, - С.162-165.
2. Агеевец В.У. Инварианты системно-структурного подхода в методологии науки управления развитием физической культуры общества / В. У. Агеевец, В. В. Дугин // Теория и практика физ. культуры. - 1977. - № 8. - С. 48-51.
3. Азизов М. Формирование у студентов культуры бережного отношения к природе в процессе организации и проведении походов // Молодой ученый / М.Азизов. - 2012. - №3. -С. 339 - 342.
4. Акулова Л. Н. Анализ современного состояния социально-активной позиции учителя физической культуры / Л. Н. Акулова, А. С. Королев // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2016. - № 3 (133). - С. 21-26.
5. Александров, С. Э. Социальные функции физической культуры как составной части общечеловеческой культуры / С. Э. Александров // Теория и практика физической культуры. 1990. - №11. - С.51-54.
6. Аминджонова М.С. Педагогические взгляды Рудаки и его современников в контексте современных проблем образования: автореф. дис.... канд. пед. наук/ М.С. Аминджонова. - Душанбе, 2014. - 24 с.
7. Андреев В.И. Педагогическая эвристика для творческого саморазвития многомерного мышления и мудрости: монография / В.И. Андреев. - Казань: Центр инновационных технологий, 2015. - 286 с.
8. Атаханов, Т., Лутфуллоев М., Шарипов Ф. Педагогические очерки таджикских мыслителей /Т.Атаханов, М.Лутфуллоев, Ф.Шарипов. - Душанбе, 2005. - 297с.
9. Ашуралиев М. Духовно - нравственное воспитание школьников на основк педагогических традиций таджикского народа /М.Ашуралиев. -Душанбе: Ирфон, 2007. - 130 с.

10. Бабаджанов А.К. История физической культуры Таджикистана. – Душанбе, 2002. С. 11-14.
11. Баразгова Е.С., Хузина А.Х. Институт высшего образования: к вопросу о некоторых типологических // Актуальные проблемы социологии: СбС // Ред.: Ю.Р.Вишневский, Г.Е.Зборовский, П.А. Амбарова. Екатеринбург, 2015. С. 73 - 81
12. Бахриддинов М. Вдзаимосвязь эллинистической физической культуры с физической культурой народов Центральной Азии / М.Бахриддинов //Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). -Душанбе: Сина, 2012. - №3/2. - С.23-29.
13. Бахриддинов С. Становление физической культуры у народов Центральной Азии. – Душанбе, 2014. – 24 с.
14. Бахриддинов, М. Физическая культура восточно - иранских племён Центральной Азии на заре раннеклассового общества/М.Бахриддинов //В кн.: Физическая культура и спорт - основа здоровья нации. - Душанбе. -2012. - С. 24.
15. Бахриддинов, М. Физическая культура народов Центральной Азии в период вхождения их в состав Ахеменидского государства / М.Бахриддинов // Вестник педагогического университета. Издание Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. - Душанбе, 2012. - №1(44). - С.28-37
16. Бахриддинов, М. Физическая культура народов Центральной Азии в период Кушанского царства / М.Бахриддинов //Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). - Душанбе: Сина, 2012. -№3/5 (93). - С. 43-49
17. Башаев Н. Н. Роль физического воспитания в формировании социальной активности студентов: дис.. канд. пед. наук / Н. Н. Башаев. - Ленинград, 1979. - 238 с.
18. Беликов В.А. Дидактика учебно-познавательной деятельности: монография. - М.: Изд-во «Перо», 2017. - 296 с.

19. Беляев В.С. Актуальные проблемы физкультурного образования школьников / В.С. Беляев, А.С. Лопухина // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 2015. - № 5. - С. 22-24.
20. Бободжонов, А.К. Основы теории и методики физической культуры/ А.К. Бободжонов.-Москва: Олимп. ком. - 2001. – 412 с.
21. Власова О.В., Ольшевская А.Д. Социологический анализ отношения молодежи к массовому спорту // Экономика, социология и право. 2016. № 9. С. 37-41.
22. Выдрин В.М. Современные проблемы теории физической культуры как вида культуры: учебное пособие / В.М. Выдрин. - СПбГАФК им. П.Ф. Лесгафта, 2001. - 75 с.
23. Вьюнова Н. И. Особенности метода психологического моделирования семьи и брака / Н. И. Вьюнова, В. Ю. Плотникова // Научные достижения и перспективы психологии XXI века: материалы науч. -практ. конф. с между-нар. участием, посвящ. 25-летию каф. психологии и памяти первого зав. каф. проф. С. М. Джакупова. - Караганда, 2015. - С. 50-54.
24. Гиёсиев М. И. Педагогические воззрения таджикско - персидских мыслителей X и первой половины XI века и их трансформация в современной национальной педагогике: дисс...канд. пед. наук / М.И. Гиёсиев.- КГУ им. Носира Хусрава, 2009. - 185 с.
25. Даутова О.Б. Проектирование учебно-познавательной деятельности школьника на уроке / О.Б. Даутова. - С-Пб.: КАРО. - 2016. - 184 с.
26. Джумаев, М. Теория и методика физической культуры / М. Джумаев. - Душаебе: Ирфон,1990. - 352 с.
27. Доев В.К. Формирование региональной системы управления массовым спортом (Спорт-для-всех) // Научные проблемы гуманитарных исследований. 2011. № 4. С. 270-277.

28. Дутчак М.В., Мичуда Ю.П. Проблемы ресурсного обеспечения спорта для всех в мировых условиях // Наука и спорт: современные тенденции. № 1 (Том 2). 2014. - С. 91.
29. Железнякова О.М., Буздалова Н.В. Индивидуально-самостоятельная познавательная деятельность студентов на уроке // Педагогическое образование и наука. - 2016. - № 1. - С. 124-126.
30. Железнякова, О.М. Формирование надситуативной познавательной активности школьников в процессе обучения: монография / О.М. Железнякова, О.Н. Ермохина. - Ульяновск: Симбирская книга, 2006. - 178 с.
31. Запорожченко Л.И. Проблема развития познавательной активности в научно-педагогической литературе // Социально-экономические явления и процессы. - 2012. - № 5-6 (39-40). - С. 219-223.
32. Зорина Е. С. Активная жизненная позиция школьников в педагогической, научно-методической и учебной литературе (70-80-е гг. XX в.) / Е. С. Зорина, Д. В. Чаплыгин // Вестник Костромского государственного университета. - 2008. - № 1. - С. 49.
33. Зубайдов, У.З. Направления в обучении - требование современности / У.З. Зубайдов [Текст]. - Душанбе, 2007. – 238 с.
34. Зыбуновская Н.В., Покида А.Н. Здоровый образ жизни как социальная ценность и реальная практика // Научный и общественно-политический журнал «Социология власти». №7. 2010. - С. 50.
35. Иванченко, Л.П. Комплексный педагогический подход к формированию у школьников общеобразовательных школ положительной мотивации к систематическим занятиям физической культурой, к здоровому образу жизни / Л.П. Иванченко // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. - 2015. - № 8. - С. 117-127.
36. История возникновения физической культуры и спорта в Таджикистане. - Душанбе, 1990. - 200 с.

37. Кадыров К.Б. История педагогической мысли таджикского народа. – Душанбе, 1989.
38. Кайковус У. Кабус-наме. – Душанбе: Маориф, 1979.
39. Каримова И.Х. Образование для всех / И.Х. Каримова [Текст]. – Соликамск, 2011. - 225 с.
40. Каримова И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикских школ. Автореф. дисс.... докт. пед. наук. – Душанбе, 2000.
41. Кодиров К.Б. История педагогической мысли таджикского народа (С древнейших времен до возникновения ислама) / К. Б.Кодиров. - Душанбе: Ирфон, 1998. - 335 с.
42. Коломийченко Е.В. Мотивация студентов вуза к занятиям физической культурой и спор том как компонент развития физической культуры личности // Северокавказский психологический вестник. № 10/1. 2012. С. 35-39.
43. Коменский, Я.А. Избранные педагогические сочинения: в двух томах / под ред. А.И. Пискунова, И. Кирашка, Б. Куяла и др. / АН СССР, Т. 1. - М.: Педагогика, 1982. - 656 с.
44. Концепсияи мактаби миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 1995.
45. Концепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст]. - Душанбе, 2003. -24 с.
46. Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст]. - Душанбе, 2007. -44 с.
47. Королев А. С. Обоснование модели формирования социально-активной позиции учителя физической культуры в образовательном процессе вуза / А. С. Королев, Е. В. Богачева, Е. С. Горбачева // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2016. - № 10 (140). - С. 90-94.
48. Королев А. С. Обоснование модели формирования социально-активной позиции учителя физической культуры в образовательном процессе вуза / А. С. Королев, Е. В. Богачева, Е. С.

Горбачева // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2016. - № 10 (140). - С. 90-94.

49. Королев А. С. Особенности социально активной позиции будущего учителя физической культуры / А. С. Королев // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2015. - № 10 (128). - С. 92-97.

50. Королев А. С. Теоретико-методологический компонент модели «Формирование социально-активной позиции студента - будущего учителя физической культуры» / А. С. Королев // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2017. - № 6 (148). - С. 114-117.

51. Кочнев, А.О. Влияние личностно ориентированного подхода на познавательную активность обучающихся : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Кочнев Александр Олегович. - Череповец, 2006. - 19 с.

52. Кузнецов П.К. Массовый спорт как факто формирования социального капитала // Научные труды Северо-Западного института управления. 2015. № 5(22). С. 148-149.

53. Кузнецов П.К. Особенности деятельности по развитию массового спорта основных субъектов спортивной политики // Научные труды Северо-Западного института управления. 2016. Т. 7. № 2 (24). С. 72-78.

54. Курьсь В.Н. Взгляды на общее непрерывное образование в области физической культуры в пространстве педагогической антропологии / В.Н. Курьсь, Л.Н. Сляднева // Теория и практика физической культуры. - 2014. - № 12. - С. 14-19.

55. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз 16.04.2012, № 825.

56. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти баъд аз муассисаи олии таълимӣ» аз 8 декабри соли 2003.

57. Латыпов, И.К. Педагогическая система профильной подготовки школьников в области физической культуры: автореф. дис..

д-ра пед. наук: 13.00.04 / Латыпов Ильдар Касимович. - Москва, 2011. - 48 с.

58. Лопухина А.С., Тараторина В.Н. К вопросу о теоретической и практической интеграции на уроках физической культуры на основе внедрения обучающих технологий, улучшающих уровень физкультурного образования школьников / А.С. Лопухина, В.Н. Тараторина // Вестник Московского гос. обл. ун-та. Серия Педагогика. - 2015. - № 4. - С. 66-70.

59. Лопухина, А.С. Моделирование системы управления качеством физкультурного образования школьников на основе интеграции образовательных технологий : монография / А.С. Лопухина. - Вологда: ВГПУ, 2011. - 73 с.

60. Лубышева Л.И. Теоретико-методологические и организационные основы формирования физической культуры студентов: автореф. дисс..д-ра пед. наук: 13.00.04 / Лубышева Людмила Ивановна М., 1992. - 58 с.

61. Лубышева, Л.И. Социальный вектор трансформации отношения школьников к физической культуре и спортивной деятельности / Л.И. Лубышева, И.М. Салахов // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 2017. - № 2 - С. 71-73.

62. Лубышева, Л.И. Спортизация в системе физического воспитания: от научной идеи к инновационной практике: монография / Л.И. Лубышева, А.И. Загrevская, А.А. Передельский, И.В. Манжелей, С.Н. Литвиненко, Е.А. Черепов, Н.В. Пешкова, М.А. Родионова, А.Г. Поливаев, А.Н. Кондратьев, М.В. Базилевич. - М.: НИЦ «Теория и практика физической культуры и спорта», 2017. - 200 с.

63. Лубышева, Л.И. Спортизация общеобразовательных школ: концептуальные основы и технологии развития / Л.И. Лубышева // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 2016. - № 1. -С. 5-8.

64. Лукьяненко В.П., Муханова Н.В. Базовые понятия процесса формирования познавательной активности средствами физической культуры // Физическая культура в школе, 2018. - № 3. - С. 37- 41.
65. Лукьяненко, В.П. Проблема понятийно-терминологического обеспечения процесса формирования познавательной активности средствами физической культуры: «Физическая культура и спорт: интеграция науки и практики» / В.П. Лукьяненко, Р.С. Койбаев, Н.В. Муханова // XIV Международная научно-практическая конференция (1-2 декабря). - Ставрополь: Изд-во СКФУ, 2017. - С. 156-158. - 279 с.
66. Лукьяненко, В.П. Терминологическое обеспечение развития физической культуры в современном обществе: монография / В.П. Лукьяненко. - М.: Советский спорт, 2008. - 168 с.
67. Лутфуллоев М. Педагогикаи муосир / М. Лутфуллоев [Текст]. - Душанбе, 2001. - 318 с.
68. Лутфуллоев М. Педагогикаи шафкат. – Душанбе, 1994. – 48 с.
69. Лутфуллоев М. Эҳёи педагогикаи Ачам. – Душанбе: Дониш, 1977. – 150 с.
70. Лутфуллоев, М. Наследие классиков о воспитании / М.Лутфуллоев // Вестник АОТ.- 2018. - № 2. - С. 12-23.
71. Лутфуллозода М., Бобизода Ф., Андешаҳои перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо / М. Лутфуллозода Ф. Бобизода [Текст]. – Душанбе, 2017.-146 с.
72. Лях, В.И. Комплексная программа физического воспитания студентов. 1-11 классы: для учителей общеобразовательных учреждений / В.И. Лях, А.А. Зданевич. - 9-е изд. - М.: Просвещение, 2012. -126 с.
73. Малахов, А.А. Индивидуальный подход при развитии творческой познавательной активности студентов сельской школы (На примере предметов естественного цикла) : автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.01 / Малахов Алексей Александрович. - Челябинск, 2003. - 19 с.

74. Маслова О.Ю. Физическая культура: педагогические основы ценностного отношения к здоровью: учебное пособие / О. Ю. Маслова; под ред. М.Я. Виленского. - М.: КНОРУС, 2012. - 184 с.
75. Матвеев А.П. Теоретико-методологические основы формирования учебного предмета «Физическая культура» в общеобразовательной школе 13.00.04. Дисс. в виде науч. докл.. д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Матвеев Анатолий Петрович. - М., 1997. - 73 с.
76. Матвеев, А.П. К проблеме содержания образования по физической культуре в контексте требований стандарта второго поколения / А.П. Матвеев, Ю.И. Разинов // Теория и практика физической культуры. - 2009. -№ 6. - С. 53-57.
77. Маттиев И. Б. Взгляды Ибн Сина о здоровом образе жизни //Актуальные вопросы современной педагогики: материалы междунар. науч. конф. (г. Уфа, июнь 2011 г.)/ И.Б.Маттиев. - Уфа: Лето, 2011. С. 47 - 49.
78. Махмадрасулов Б.С. Физическая культура таджикского народа в средние века. – Душанбе, 2002. С. 13-15.
79. Меркурьев К. Л. Педагогические основы формирования профессионально-организаторских умений будущего учителя физической культуры: авто-реф. дис. канд. пед. наук / Константин Леонидович Меркурьев. - Самара, 2007. - 24 с.
80. Мильштейн О.А. Роль свободного времени в физическом совершенствовании личности // Молодежь, её интересы, стремления, идеалы: Всесоюзн. конф. «Социализм и молодежь». - М.: Молодая гвардия, 1969. - С.18-19.
81. Мичуда Ю.П., Жуляев В.Н. Особенности финансирования массового спорта в Европе // Национальный университет физического воспитания и спорта Украины. 2016. С. 40-44.
82. Морозова Е.В. Физическая культура студентов: противоречия формирования и развития: автореферат диссертации на соискание

учёной степени кандидата социологических наук. Екатеринбург, 2011. 22 с.

83. Мухторова Г. Г. Трудовое воспитание в таджикской народной педагогике и современные проблемы детского труда в Таджикистане: дис.... канд. пед. наук/ Г.Г.Мухторова - Душанбе АПН РТ, 2006. - 178 с.

84. Нажмиддинова Г. Н. Великие мыслители Востока об обязанностях родителей по воспитанию детей / Г.Н.Нажмиддинова. - Душанбе, 2009. - 226 с.

85. Наталов Г.Г. Предметная интеграция теоретических основ физической культуры, спорта и физического воспитания (логика, история, методология) // Дисс. в виде науч. докл.. д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Наталов Григорий Григорьевич. - Краснодар, 1998. - 106 с.

86. Николаев Ю. М. Современные тенденции развития теоретико-образовательного пространства физической культуры / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 2013. - № 7. - С. 96.

87. Николаев Ю.М. История и методология науки о физической культуре: учеб. метод. пособие / Ю.М. Николаев. - СПб.: Изд-во «Олимп-СПб», 2015. - 200 с.

88. Николаев Ю.М. От теории физического воспитания - к теории физической культуры в контексте формирования нового типа мышления / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 2012. - № 10. - С.94-100.

89. Николаев Ю.М. Современная теория физической культуры как мировоззренчески-методологическая основа переосмысления профессионального и общего физкультурного образования / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 2013. - № 2. - С.96-102.

90. Николаев Ю.М. Теория и практика физической культуры в первой трети 21 века / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 2013. - № 9. - С. 18.

91. Николаев Ю.М. Человекотворческая сущность физической культуры и ее теории: веление времени: (к проблеме модернизации теоретико-образовательного пространства физической культуры) / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 2011. - № 10. - С. 96-106.
92. Николаев, Ю. М. О культуре физической, ее теории и системе физкультурной деятельности / Ю. М. Николаев // Теория и практика физ. культуры. - 1997. - № 6. - С. 2-9.
93. Паначев В.Д. Проблемы управления социальным институтом спорта // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки. 2016. № 2(57). - С. 207.
94. Паначев В.Д., Сырчиков А.С. Спорт и личность: проблемы развития спортивной культуры личности студента в вузе // Научно-теоретический журнал «Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта». 2015. № 1 (35). С. 75-77.
95. Пидкасистый, П.И. Педагогика: учеб. пособие для бакалавров. -3-е изд., испр. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2013. - 511 с.
96. Постановление Правительства Республики Таджикистан «Об утверждении Государственной программ подготовки педагогических кадров на 2005 – 2010 гг.», 3 декабря 2004 г. №468. – 15 с.
97. Раджабов М. Педагогические исследования в контексте наукометрии / М.Раджабов. - Душанбе: Ирфон, 2014. – 150 с.
98. Салимов Х.К. Педагогические условия воспитания патриотизма студентов средствами национальных таджикских подвижных игр и народных традиций: дис. канд. пед. наук: Душанбе, 2015. - 174 с.
99. Сатиров Г.Н. О связи, которую не расторгнуть / Г.Н. Сатиров // Физическая культура в школе. - 2017. - № 7. - С. 20-24.
100. Сафаров Ш.А. Дидактический потенциал культурологического аспекта спортивных игр в формирована

национального самосознания студентов высших учебных заведений Таджикистана: дис.. д-ра пед. наук / Ш.А.Сафаров- Душанбе, 2014. - 40 с.

101. Сафаров Ш.А. Таджикские национальные игры и их нравственный потенциал//Вестник Российско-Таджикского (славянского) университета (РТСУ), 2013. №4.

102. Слостенин, В.А. Педагогика : учебник для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. - 9-е изд. - М.: «Академия», 2008. - 455 с.

103. Собянин Ф.И. О сущности физической культуры (или К вопросу об одной предложенной дискуссии) / Ф.И. Собянин // Теория и практика физ. культуры. - 2013. - № 4. - С. 20-24.

104. Солдатенков Ф.Н. Взаимодействие социальных общностей в спорте как социологическая проблема // Вестник Сургутского государственного педагогического университета. 2015. № 2 (35). С. 225-232.

105. Столяров В.И. Инновационные направления, формы и методы физкультурно-спортивной работы с населением (отечественный и зарубежный опыт). Ч. II: монография / В.И. Столяров. - М.: Русайнс, 2017. - 190 с.

106. Столяров В.И. К вопросу о теории физической культуры (методологический анализ) / В. И. Столяров // Теория и практика физ. культуры. - 1985. - №2. - С.39-44.

107. Столяров, В.И. Аналитический обзор основных направлений модернизации физического воспитания и физкультурно-спортивной работы в школе / Модернизация физического воспитания в общеобразовательной школе / В.И. Столяров, В.К. Бальсевич, В.П. Моченов, Л.И. Лубышева // Теория и практика физической культуры.- М., 2009. - С. 11-125.

108. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, № 334.

109. Султонмурод Т. Муносибати босалоҳият дар таҳсилоти касбӣ / Т. Султонмурод [Текст]. – Душанбе: «Нигор», 2018. - 126с.
110. Татбиқи усулҳои фаъоли таълим / [Текст]. - Душанбе, 2008. – 87 с.
111. Теория и практика развития современного образования в России: коллективная монография / отв. ред. А.Ю. Нагорнова. - Ульяновск: Зебра, 2017. - 548 с.
112. Тошбева З. Рушди қобилияти эҷодии хонандагон тавассути технологияи педагогии таълим. Техногияи педагогии таълим ва нақши он дар ташкили корҳои эҷодии хонандагон / З. Тошбева [Текст]. - Душанбе: «Ирфон», 2015. - 352 с.
113. Турсунов, Н.Н. Таджикские национальные игры / Н.Н. Турсунов. - Душанбе: Ирфон, 1998. - 240с.
114. Уман, А.И. Учебное задание как средство формирования учебной самостоятельной деятельности / А.И. Уман, М.А. Федорова // Проблемы современного образования. - 2017. - № 2. - С. 111-117.
115. Хайдаров Т. Педагогическое основы прогрессивных народных традиций в нравственном воспитании студенческой учебно - воспитательной работе: дис.к а н д. пед. наук. - Душанбе, 1993. - 180 с.
116. Хакунова, Ф.П. Система дидактических условий и методов эффективной реализации на практике закономерностей учебного процесса: автореф. дис. д-ра. пед. наук: 13.00.01 / Хакунова Фатимет Пшимафовна. - Майкоп, 2004. - 37 с.
117. Хуббиев Ш.З. Мышление студента современного университета физической культуры / Ш. З. Хуббиев // Теория и практика физ. культуры. -2014. - №8.- С.16-23
118. Хуторской, А.В. Методология педагогики: человекообразный подход. Результаты исследования: научное издание / А.В. Хуторской. - М.: Изд-во «Эйдос»; Изд-во Института образования человека, 2014. - 171 с.

119. Чащевая А.Г. Методика формирования познавательной активности студентов младших классов на уроках физической культуры: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Чащевая Анна Геннадьевна. - Омск, 2003. - 218 с.
120. Черепанова В.Н., Шилова Н.Н. Здоровый образ жизни в представлениях молодежи // Вестник Челябинского государственного университета. № 9 (364). 2015. С. 197-200.
121. Шарипова Д. Теоретические основы преобразования нравственно -патриотического воспитания младших школьников на основе развития критического мышления: автореф. дис. док-ра пед. наук. - Душанбе, 2012. - 40 с.
122. Шарифзода Ф. Педагогика: педагогикаи инсон ва ҷомеаи фарҳангӣ. – Душанбе: “Ирфон”, 2010. – 544 с.
123. Шарифов Ф. Дарси ҳамгиро фикри мустақилона ва эҷод мехоҳад // Таълими муштарак - асоси инкишоф ва тарбия / Ф. Шарифов [Текст]. - Душанбе: “Маориф”, 1995. – 202 с.
124. Эмомали Рахмон. Независимость Таджикистана и возрождение нации. – Душанбе, 2003.
125. Эмомали Рахмон. Таджики в зеркале истории. – Душанбе, 1999. – 132 с.
126. Янчук В.А. Методология и методы психологического исследования в психологии и социальных науках / В.А. Янчук. - Мн.: АПО, 2013 - 376 с.
127. Яхшиева М. Ш. Физическое и духовное развитие человека в работах Абуали ибн Сины (Авиценны) / М. Ш. Яхшиева // [Текст]. Молодой ученый. - Душанбе, 2015. №8. С.108-113.

РҶҶҲАТИ ИНТИШОРОТИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМИИ НОМЗАДИ ИЛМҲОИ ПЕДАГОГӢ

I. Мақолаҳои илми дар маҷаллаҳои илми тақризшавандаи тавсиянамудаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷопшуда.

[1-М] Давлятбоева, С.А. Мушкилоти сотсиологии тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С.А. Давлятбоева // Паёми. “Пажӯҳишгоҳи рушди маориф”, № 2 Душанбе – 2019, саҳ. 61 – 64

[2-М] Давлятбоева, С.А. Аҳамияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ҳаёти инсон / С. А. Давлятбоева // Паёми. “Донишгоҳи миллии Тоҷикистон” № 3, Душанбе – 2019, саҳ. 288 – 291

[3-М] Давлятбоева, С.А. Омилҳои асосии рушди оммавияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми. “Донишгоҳи миллии Тоҷикистон”, № 8, Душанбе – 2019, саҳ. 306 - 308

[4-М] Давлятбоева, С.А. Таҳлили сотсиологии муносибати донишҷӯён нисбати арзишҳои фарҳанги бадан ва тарбияи ҷисмонӣ / С. А. Давлятбоева // Паёми. “Донишгоҳи миллии Тоҷикистон”, № 10, Душанбе – 2019, саҳ. 311 – 316

[5-М] Сафаров, Ш. А. Давлятбоева, С.А. Методология ва вижагиҳои педагогии таълим додани сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми. АТТ № 4, (37) Душанбе – 2020, саҳ. 85 – 95.

[6-М] Давлятбоева, С.А. Ташкил намудани раванди таҳсилот мутобиқи амсилаи педагогии тадриси фанни таълимии сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми. ДДОТ ба номи С. Айнӣ № 4, (4) Душанбе – 2020, саҳ. 169 – 175.

[7-М] Давлятбоева, С.А. Шароитҳои педагогии ташаккули ғаёолияти иҷтимоӣ фарҳангии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми. АТТ № 1, (38) Душанбе – 2021, саҳ. 48 – 54.

**II. Мақола ва дастурҳои таълимӣ-методии дар дигар нашрияҳои
интишорёфта:**

[8-М] Давлятбоева, С.А. Муҳиммияти омӯзиши тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои таълимӣ / С. А. Давлятбоева// Нашрияи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. “ Маърифати омӯзгор”, № 4, Душанбе – 2020, сах. 57 - 61

[9-М] Давлятбоева, С.А. Таҳлили сотсиологии муносибати насли муосир ба арзишҳои фарҳанги бадан ва тарбияи ҷисмонӣ / С. А. Давлятбоева// Нашрияи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. “ Маърифати омӯзгор”, № 9, Душанбе – 2020, сах. 11 – 16

[10 -М] Давлятбоева, С.А. Нақши фаъолияти машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ташаккули фаъолияти маърифатии донишҷӯён (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҚТ ба номи С.Раҳимов, 19.04.2019 № 8. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе -2019. – 42 сах.

[11-М] Давлятбоева, С.А. Шароити педагогии ташаккули фаъолияти маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҚТ ба номи С.Раҳимов, 20.05.2020 № 9. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе -2020. -24 сах.

[12-М] Давлятбоева, С.А. Таҳқиқоти таҷрибавии шароити педагогии ташаккули фаъолияти маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҚТ ба номи С.Раҳимов, 22.11.2020 № 3. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе - 2020.- 60 сах.